

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**JERUZALÉMSKÝ CHRÁM A JEHO ZKÁZA
(ZPRACOVÁNÍ TÉMATU V TANACHU)**

**THE JERUSALEM TEMPLE AND ITS DESTRUCTION
(THE TREATMENT OF THE SUBJECT IN THE TANACH)**

Diplomová práce

Vedoucí práce:
Doc. Mgr. Jiří Beneš, Th.D.

Autor:
Věra Razáková

Praha 2015

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. Jiřímu Benešovi za podněty a pomoc, kterou mi při psaní této diplomové práce poskytnul. Děkuji také synovi Matějovi za oporu, kterou mi byl při tvorbě mé diplomové práce.

Věnování

Ráda bych tuto diplomovou práci věnovala svým synům Jakubovi a Matějovi v naději, že se jednou také hlouběji ponoří do duchovních záležitostí lidské existence.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „*Jeruzalémský chrám a jeho zkáza (zpracování tématu v Tanachu)*“ vypracovala samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. července 2015

Věra Razáková

Anotace

Diplomová práce „Jeruzalémský chrám a jeho zkáza (zpracování tématu v Tanachu)“ se zabývá událostmi, které vedly ke zkáze Jeruzalémského chrámu. Jedná se o analýzu textů zaměřenou na zmapování příčin zániku Prvního chrámu **v biblickém textu**. Práce sleduje vznik a formování B-žího lidu, lidu Izraele, na vybraných textech Tanachu. Zachycuje četná a opakovaná varování před porušováním Zákona (Tóry), který lid Izraele přijal na Sinaji. Tato varování přicházejí od Hospodina skrze proroky, kteří jsou jeho ústy. Přichází odpuštění od Hospodina milosrdného a tresty od Hospodina spravedlivého. Snahy o návrat k Hospodinu (*tšuva*) a pokusy o náboženské reformy se střídají s odpadlictvím, zapomináním či přímo odmítáním Zákona, tolerováním i přímou podporou modloslužby.

Annotation

The thesis „The Jerusalem Temple and its Destruction (The Treatment of the Subject in the Tanakh)“ deals with the events that led to the destruction of the Jerusalem Temple. It is the analysis aimed to map causes of the First Temple in the biblical text. The paper follows the creation and formation of the G-d's people in the selected texts of the Tanach. It shows many repeated warnings against breaking of the Law (The Torah), the Law accepted by the people of Israel at the Sinai. These warnings come from the Adonai through prophets (who are his mouths). There is a forgiveness coming from the Adonai the Merciful and there are punishments coming from the Adonai the Righteous. The attempts to return to the Adonai (*tšuva*) and to process the religious reforms are replaced by apostasy, forgetting or rejecting of the Law, the maintenance of idolatry.

Klíčová slova

Jeruzalémský chrám, zkáza chrámu, *churban*, Tanach, Starý zákon

Keywords

The Jerusalem Temple, Temple destruction, *churban*, the Tanach, the Old Testament

OBSAH

Obsah	5
Úvod	8
1 Úvodní teoretická východiska	10
1.1 Jeruzalémský chrám a jeho zkáza - historické pozadí.....	10
1.2 Koncepce Hospodinova přebývání.....	15
1.3 Starozákonní smlouva	20
1.4 Jazyková analýza - analýza vybraných hebrejských klíčových slov	26
1.4.1 Terminologie náboženského kultu v jednotlivých knihách Tanachu	26
1.4.2 Srovnání českých překladů vybraných klíčových slov	27
1.4.3 Terminologie Chrámu.....	28
1.4.4 Analýza výskytu vybraných klíčových slov - přehled.....	30
2 Téma Chrámu a jeho zániku (v Tanachu).....	40
2.1 Úvod do tématu.....	40
2.2 Tóra.....	42
2.3 Proroci	58
2.3.1 Knihy Samuelovy a královské	59
2.3.2 Zadní knihy prorocké.....	74
2.3.3 Jeremjáš.....	75
2.4 Knihy spisů.....	80
2.4.1 Pláč.....	81
3 Závěr - reflexe tématu v Tanachu.....	88
Dodatek : Příčiny <i>churbanu</i> – odraz v rabínské literatuře.....	96
Seznam použité literatury	105
Seznam příloh	107
Přílohy	108
Summary in English.....	109

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

1M	První Mojžíšova - <i>Berešit</i> (Na počátku)
2M	Druhá Mojžíšova - <i>Šemot</i> (Jména)
3M	Třetí Mojžíšova - <i>Vajikr'a</i> (I zvolal)
4M	Čtvrtá Mojžíšova - <i>Bemidbar</i> (V poušti)
5M	Pátá Mojžíšova - <i>Devarim</i> (Slova)
1S	První Samuelova (<i>Šmu'el alef</i>)
2S	Druhá Samuelova (<i>Šmu'el bet</i>)
1Kr	První Královská (<i>M'lachim alef</i>)
2Kr	Druhá Královská (<i>M'lachim bet</i>)
1Pa	První kniha kronik/Paralipomenon (<i>Divrej ha-jamim alef</i>)
2Pa	Druhá kniha kronik/Paralipomenon (<i>Divrej ha-jamim bet</i>)
Da	Daniel
Ez	Ezechiel (<i>Jechezkel</i>)
Ezd	Ezdráš (<i>Ezra</i>)
Iz	Izajáš (<i>Ješa'jahu</i>)
Jr	Jeremiáš (<i>firmejahu</i>)
Neh	Nehemjáš (<i>Nehemja</i>)
Pl	Pláč (<i>Ejcha</i>)
Ž	Žalmy (<i>Tehilim</i>)
BHS	Biblia Hebraica Stuttgartensia – vydání Bible (viz Použitá literatura)
ČEP	Český ekumenický překlad - vydání Bible (viz Použitá literatura)

TRANSKRIPCE HEBREJSKÝCH VÝRAZŮ

Při transkripci hebrejských výrazů přejímám plně systém doc. B. Noska popsany v knize *Pirkej Avot (Výroky otců)*.¹

POZNÁMKA

Ve své práci užívám tvary *B-h* (a tvary odvozené) s pomlčkou jako výraz respektu k B-žímu jménu. Tyto tvary i další atributy B-žího jména (a také *Šechina*) jsou také vždy psány s velkým počátečním písmenem.

¹ Vyšlo v nakl. Sefer v roce 1994. Transkripce hebrejských výrazů je popsána na str. 182-184.

Nestaví-li dům Hospodin, nadarmo se namáhají stavitelé.

Nestřeží-li město Hospodin, nadarmo bdí strážný.

(Ž 127:1)

ÚVOD

Jádrem této práce je analýza a reflexe tématu zkázy Jeruzalémského chrámu v textech Tanachu², a to s důrazem na pokus o identifikaci možných příčin této události, tak jak jsou v textu vyjádřeny. Jeruzalémským chrámem je míněn institut centralizovaného kultu ve své vrcholné fázi. Monoteistický kult starověkých Izraelitů procházel v dějinách Izraele (a Judského království) bohatým vývojem. Ve shodě s tímto vývojem měnil podobu od jednoduššího přenosného stanu setkávání až ke stavbě impozantního chrámu v Jeruzalémě – *bejt ha-mikdaš*³. Práce se zabývá instituty a historií Chrámu a událostmi, které vedly k jeho opakované destrukci. Vzhledem k povaze pramenů (Tanach) pokrývá pouze období Prvního (Šalamounova) chrámu a končí tedy událostmi zničení Chrámu a Jeruzaléma vojsky babylónského krále Nebúkadnesara.

Záměrem této práce je zmapovat rozložení tématu Jeruzalémského chrámu, od jeho vzniku až k jeho zničení v jednotlivých částech Tanachu - Tóra, Proroci a Spisy⁴, a v jejich rámci ve vybraných jednotlivých biblických knihách, a dále analyzovat a porovnat uchopení a zpracování tématu v těchto částech. Na základě této analýzy a následné komparace se pokusím zformulovat příčiny zničení chrámu (v textu více i méně zjevné) a jejich porovnání v jednotlivých částech Tanachu. Na závěr se pokusím zformulovat celkovou koncepci biblické výpovědi Tanachu o zkáze Jeruzalémského chrámu.

Téma zkázy Jeruzalémského chrámu je samozřejmě obsáhle zpracováno i v dalších klasických textech judaismu (v nejrůznějších komentářích, v rabínské literatuře⁵, v historické literatuře). Komplexní zpracování tématu by totiž přesahovalo rámec zadání i rozsah této diplomové práce. Z téhož důvodů není zahrnuto téma Druhého chrámu (a jeho zničení), ani téma vybudování Třetího (budoucího) chrámu. Práce se jen v malé míře opírá o historické výpovědi a historická bádání, protože se soustředí na výpověď textů z podstaty vyznavačských, jmenovitě biblických textů Tanachu (případně v omezené míře některých dalších klasických židovských textů).

První kapitola obsahuje velice stručný přehled historie Jeruzalémského chrámu. Další část kapitoly „Koncepce Hospodinova přebývání“ se věnuje přehledu vývoje fyzického (reálného)

² V textu práce volím tuto transkripci názvu Hebrejské Bible („Starého zákona“) na úkor dalších variant. Jde o akronym pro text obsahující 3 části: Tóru (Pět knih Mojžíšových), *Nevi'im* (Proroky) a *Ketuvim* (Spisy).

³ Hebr. *Bejt ha-mikdaš* - Dům svatostánku (svatyně) – jde o název pocházející z rabínské literatury. V biblickém textu Tanachu se nevyskytuje.

⁴ Podle členění židovského kánonu.

⁵ Tato část reflexe je prezentována stručným přehledem tématu ve vybraných rabínských textech v samostatném dodatku vloženém do této práce.

kultu Izraelitů po příchodu do Kenaanu⁶ až do doby zničení Prvního chrámu v Jeruzalémě. Následuje stať na téma „Starozákonní smlouva“, která spojuje téma formování B-žihho lidu s dodržováním Zákona (Tóry). Následuje část obsahující analýzu vybraných hebrejských klíčových slov (resp. klíčových termínů) a jejich výskytů. Jedná se o slova a spojení vztahující se k náboženskému s kultu Izraelitů ve starověku, tak jak jsou obsažena v textu Tanachu. Součástí této části je i stručná etymologie těchto klíčových slov a také přehled srovnání překladů těchto klíčových slov v několika základních českých biblických překladech⁷.

Druhá kapitola je analytickým jádrem práce. Věnuje se vybraným textům Tanachu z hlediska vývoje *svatých příbytků* (tedy od oltářů a posvátných míst, přes stan setkávání až k vlastnímu Chrámu) od vzniku do zániku. Téma zkázy Jeruzalémského chrámu je pak zkoumáno detailně ve vybraných knihách všech tří částí Tanachu – Pět knih Mojžíšových (Tóra), Druhá kniha královská a Jeremjáš (v Prorocích) a Pláč (v knihách Spisů).

Třetí kapitola je syntézou předchozích analýz zkázy Chrámu a jeho příčin, tak jak jsou reflektovány v jednotlivých částech (vybraných knihách) Tanachu. Kapitola obsahuje i vlastní srovnání a pracovní formulaci příčin zkázy. Vlastní závěry práce jsou shrnuty v koncepci výpovědi o zkáze Chrámu.

V samostatném **dodatku** je stať o příčinách zkázy Jeruzalémského chrámu, jak jsou zobrazeny v klasické rabínské literatuře.

Práce je doplněna jednou obrazovou a několika textovými **přílohami**, včetně **slovníčku** použitých hebrejských výrazů (pouze s transkripcí). Některé **tabulky** jsou přímo součástí textu, a to v případě kdy se na text úzce váží, ostatní jsou na konci práce jako samostatné přílohy. V přílohách na konci práce jsou také vybrané ukázky biblického textu, vztahující se úzce k tématu práce – zkáze Chrámu.

Zdroje a technické prostředky

Hlavními prameny práce byl hebrejský text *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (dále jen BHS)⁸ a český ekumenický překlad Bible⁹ (dále Bible ČEP), dále různá vydání dvojjazyčných (hebrejsko-anglických) editovaných komentářů (přednostně) židovských autorů k jednotlivým biblickým knihám¹⁰, a vybrané práce autorů českých¹¹. Ke zpracování slovních analýz byl použit biblický software Davar¹². Po jazykové stránce je práce kompromisem, často jsou společně uváděny český i hebrejský výraz (i v transkripcích), a to i opakovaně.

⁶ Hebr. *kenaan* – transkripce Kanaan je převzata z Bible ČEP.

⁷ Český ekumenický překlad, Bible kralická a Jeruzalémská Bible.

⁸ Vydání tištěné (Deutsche Bibelgesellschaft, 1997) i elektronické (v biblickém softwaru Davar3).

⁹ Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Česká biblická společnost. 1985.

¹⁰ Viz Seznam literatury na konci práce.

¹¹ Viz Seznam literatury na konci práce.

¹² Davar3 a Davar4beta – “Scripture Study Tool” on-line [<http://www.davar3.net/>]

*Hospodin si totiž zvolil Sijón, zatoužil jej mít za sídlo:
„To je místo mého odpočinku navždy,
usídlím se tady, neboť po něm toužím.
(Ž 132:13-14)*

1 ÚVODNÍ TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1.1 Jeruzalémský chrám a jeho zkáza - historické pozadí

Chrám – v hebrejštině nazývaný *bejt ha-mikdaš* (svatyně, dům svatyně, dům posvěcení) - národní svatyně Izraelitů ve starověkém Jeruzalémě, určená k modlitbám k B-hu, centrum náboženského života Izraele, symbol židovské jednoty a nezávislosti¹³, centrální svatostánek vyznavačů židovského náboženství. Nacházel se na jeruzalémské Chrámové hoře (*har ha-bájit*¹⁴). Tradice ztotožňuje Chrámovou horu s horou Moríja (kde podle téže tradice došlo ke svázání Izáka¹⁵). Zcela přesné místo původní stavby na plošině dnešní Chrámové hory však není známo¹⁶.

Jeruzalémský chrám byl centrem náboženského kultu judaismu zhruba od 10. stol. př. o. l. až do 1. století o. l. Půdorys a členění Jeruzalémského chrámu odpovídaly do velké míry chrámům postaveným pro božstva v Mezopotámii. Obdélníkový půdorys těchto staveb tvořila předsíň (zdobená sloupy), oddělující vnější svět od toho posvátného, hlavní místnost s oltářem a místy určenými pro dary – místo pro konání obětních rituálů a oddělená vlastní svatyně (menší prostor nebo pouhý výklenek se sochou dotyčného božstva). K této stavbě přiléhaly různé komory a dvory pro potřeby obětních rituálů a slavností, případně i skryš pro uložení nepotřebných kultovních předmětů¹⁷. Tyto chrámy byly často postaveny na vyvýšených plošinách (terasách) ta, aby vzhledem ke svému významu a funkci vyčnívali nad veškerým okolím.¹⁸

První chrám (*bájit rišon*) pak postavil král Šalamoun¹⁹ za cca 7 let²⁰ (stavba byla dokončena zhruba v roce 960 př. o. l.) a fungoval necelých 400 let. V tom období ovšem došlo v důsledku sporů mezi nástupci krále Šalamouna k rozdělení království na dva samostatné státní útvary (931 př. o. l.) : Judské království na jihu a tzv. Severoizraelské království (s centrem v Samaří²¹) na severu. Jeruzalém byl obléhán v roce 701 př. o. l. asyrským vojskem za vlády Judského krále

¹³ Judaismus od A do Z, heslo „chrám“, str. 59.

¹⁴ Tj. Hora Domu, tedy Chrámu.

¹⁵ *Akejdat jicchak* – častěji (ale nesprávně) překládáno jako „obětování Izáka“. Jednalo se o Abrahámovu zkoušku.

¹⁶ Díky pozdějším opakovaným novým stavbám a přestavbám na Chrámové hoře a také faktu, že moderní archeologie nemá z důvodu politické situace možnost plošinu Chrámové hory prozkoumat.

¹⁷ Obdoba pozdějších geníz v synagogách.

¹⁸ Moulis, Daniel Rafael. Jeruzalémský chrám v proměnách věku. Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni / ed. Ivo Budil [4], č. 2, (2009) s. 83-95.

¹⁹ 970 – 931 př. o. l.

²⁰ V 4. až 11. roce své vlády (Encyclopedia Judaica, Second Edition, Volume 19, p. 602).

²¹ První severoizraelský král Jerobeám ustanovil svým sídlem Šechem (931 př. o. l.). Později se přesunul do města Tirsa. Král Omri pak přesunul centrum do města Samaří/Šomronu (879 př. o. l.). Všechna tři místa se nacházela v oblasti Samaří.

Chizkijáše. Město obléhání přestalo, bylo však pobořeno. Zcela a definitivně zaniklo v této době Severoizraelské království (dobytím Samaří v roce 722 př. o. l.)²². Nástupcem Asýrie v oblasti se později stala Babylonie, která bojovala o pozici v regionu s Egyptem. V roce 605 př. o. l. vpadl babylonský král Nebúkadnesar II do Judska (za vlády krále Jójakíma²³), v Jeruzalémě vyplenil Chrám a do zajetí odvedl první část exulantů, ponechal však Judsku status samostatného království, byť s vazalskými povinnostmi. Díky špatnému politickému úsudku přestal po čase Jójakím platit stanovený tribut, a tak přišla další invaze babylonského vojska.

Za vlády krále Jójakína²⁴ byl v roce 598 př. o. l. Jeruzalém dobyt Babyloňany vojskem babylónského krále Nebúkadnesara II²⁵. Chrám byl opět vypleněn a do zajetí odvedeni jako rukojmí král i další obyvatelé Judska. Na trůn židovského království byl dosazen Sidkijáš²⁶, který po čase vypověděl poslušnost a vzbouřil se. Jako trest přišla další výprava babylonského vojska.

V roce 586 př. o. l.²⁷ bylo pak město po několikaletém obléhání definitivně dobyto. Nebúkadnesar vzal Sidkijáše do zajetí (když předtím usmrtil jeho syny a jeho oslepil). Jeruzalémský chrám byl zbořen vojskem pod velením babylónského velitele Nebúzarádána. Zbytky zařízení byly vypleněny. Dílo zkázy bylo tentokrát dokonáno vypálením Chrámu do základů. Zničeno a vypáleno bylo celé město, včetně královského paláce i městské hradby. Velký počet obyvatel Jeruzaléma (včetně většiny zbývající elity národa) byl odveden do zajetí v Babylonii. Správcem nad zbývajícím lidem v Judsku byl Babyloňany ustanoven Gedaljáš. Byl ale v krátké době zavražděn Jišma'elem, který byl přeživším z rodu posledního krále Sidkijáše.

Zkáza Jeruzalémského chrámu byla obecně považována za temnou událostí v dějinách židovského národa. I přes mnohá varování proroků²⁸ lidé věřili, že Hospodinův chrám je nezničitelný a věčný a přízeň Hospodina nekonečná. Se zánikem Chrámu mizí i stopy archy úmluvy. Obecně se předpokládá, že nebyla převezena do Babylonu s ostatními předměty a zařízeními Chrámu, protože chybí v podrobném soupisu ukořistěných věcí²⁹. Od tohoto data

²² Jedná se událost tzv. deseti ztracených kmenů.

²³ Jójakím *Jehojakím* (vl. jménem Eljakím) byl na trůn dosazený egyptským faraónem Neko, který v r. 609 př. o. l. bitvě u Karkemiše porazil (a zabil) judského krále Jóšijáše, Jójakímova otce.

²⁴ Jójakín (*Jehojachin*), známý též pod jménem Jekónja, byl synem Jójakíma. Vládnul jen krátce přes tři měsíce.

²⁵ Nebúkadnesar (cca 634 – 562 př. o. l.), babylónský král v letech 605 – 562 př. o. l.

²⁶ Vl. jménem Matanjáš. Byl nejmladším synem judského krále Josiáše (vládnul 641-609). Byl také strýcem předchozího krále – Jójakíma (*Jehojachíma*). Jména mu změnil Nebúkadnesar.

²⁷ V literatuře se uvádějí dvě verze datumu, totiž rok 587 př. o. l. versus rok 586 př. o. l. Nejednotnost pochází z problémů asynchronních kalendářů.

²⁸ „Nespoléhejte na klamná slova: ‚Je to chrám Hospodinův, chrám Hospodinův, chrám Hospodinův.‘ Je to chrám Hospodinův.“ (Jr 7:4)

²⁹ On-line [<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/ark.html>] (8. 2. 2014).

(9. *avu*³⁰ roku 3338 židovského kalendáře) se dodržují dny národního smutku na památku zkázy Chrámu, *churbanu*³¹ - svátek Devátého *avu* (*Tiša b'av*)³².

Celá elita židovského národa byla tak v několika vlnách odvedena do exilu³³. V zemi zůstali většinou jen chudí venkované. Následovalo období tzv. babilónského exilu, období, které mělo velký a dalekosáhlý vliv na formování a vývoj judaismu, náboženství i tradice. Zkáza Chrámu i následný exil měly ale také za následek obnovení náboženské horlivosti v plnění *micvot*, příkazů Zákona. Přes tragédii *churbanu* (i s jeho následky) stále žila naděje na znovuzrození a obnovení národní nezávislosti židovského národa.³⁴

Perský král Kýros II dobyl Babilón pro Peršany (539 př. o. l.) a založil tak základy Perské říše, V roce 533 př. o. l. vydal edikt o náboženské svobodě. Rozhodl tak o navrácení Židů do vlasti a výslovně podpořil znovuvybudování Chrámu v Jeruzalémě. Zpět do vlasti se však v té době vrátila jen část Židů. Na stavbě Druhého chrámu (*bájit šeni*) se podíleli jak navrátilci z Babylonu, tak i ti Židé, kteří zůstali v zemi, a také pomocníci z okolních nežidovských národů. Práce řídili lévijci (podle tradice) pod vedením Zerubábel. Nejprve byly obnoveny oběti na oltáři vybudovaném na původním místě. Stavba (na místě Prvního chrámu) započala v roce 520 př. o. l.³⁵ a trvala pět let. Šlo o pokus o rekonstrukci Chrámu původního, protože na Chrám bylo nahlíženo jako na pokračování Chrámu prvního. Pro stavbu byl zřejmě použit i materiál z trosek. Chrám, nazývaný Zerubábelův, byl však rozsahem i vybaveností jen zlomkem původní stavby. Chyběla také archa úmluvy (její konečný osud zůstává dodnes neznámý), podle tradice zůstal jen „základní kámen“³⁶, na kterém archa původně stála. Do Chrámu se však vrátila *menora* (sedmiramenný svícen z původního Šalamounova chrámu). Kýros II totiž nařídil navrácení uloupených chrámových předmětů a nástrojů zpět do Jeruzaléma. Tento Druhý chrám stál a plnil svou funkci od roku 515 př. o. l. až do roku 70 o. l.

V průběhu tohoto času prošel ovšem Chrám různými úpravami, přístavbami a rekonstrukcemi. Kolem roku 19 př. o. l. nechal původní zrekonstruovaný Chrám velkoryse přestavět Herodes Veliký, a vytvořil tak honosný impozantní svatostánek. Stavba byla dvojnásobných rozměrů. Herodes ovšem neměl náboženské pohnutky, naplňoval pouze svoje politické a mocenské ambice (chtěl si naklonit Židy a zároveň být zadobře i s Římem). I po smrti Heroda byl Chrám rozšiřován a vylepšován, a to téměř až do definitivního zániku.

³⁰ Měsíc *av* - 11. měsíc židovského kalendáře, odpovídá rozhraní měsíců červenec/srpen.

³¹ Hebrejský výraz pro zničení Jeruzalémského chrámu, doslova „zkáza, zničení“. Používá se ve vztahu ke zničení Prvního (*churban bájit rišon*) i Druhého (*churban bájit šeni*) chrámu.

³² 9.*av* (*Tiša b'av*) je židovský postní den připomínající zkázu Prvního i Druhého chrámu a dalších katastrof v historii židovského národa.

³³ Poprvé již v roce 597 př. o. l.

³⁴ Encyclopædia Judaica, Second Edition, Volume 19, p. 601-603.

³⁵ Encyclopædia Judaica, Second Edition, Volume 19, p. 609.

³⁶ *Even ha-šetija* - kámen je stále přístupný ve Skalním dómu v Jeruzalémě.

Ke konci tohoto období už Chrám nebyl výhradním místem náboženského života Židů, protože souběžně fungovaly domy modlitby³⁷ resp. domy shromáždění (později nazývané synagogy³⁸). Byla to místa, kde se židé mohli denně shromažďovat a modlit se, a kde byla také ze svitků veřejně předčítána Tóra³⁹.

Definitivně byl Druhý chrám vypleněn, zničen a vypálen r. 70 n. l. (podle tradice opět 9. *avu*⁴⁰) na konci tzv. první židovské války⁴¹ římským vojskem pod vedením Tita⁴² (budoucího císaře Říma). Některé nástroje a vybavení Chrámu byly odneseny jako trofej do Říma, jak to lze dodnes vidět na reliéfu Titova vítězného oblouku. Na místě Jeruzalémského chrámu byla později postavena pohanská svatyně zasvěcená Jupiterovi⁴³ (v něm stála socha císaře Hadriána⁴⁴) a na troskách Jeruzaléma bylo vybudováno římské město Aelia Capitolina (jméno připomínající svého zakladatele císaře Hadriána i pohanského boha Jupitera⁴⁵). Po těchto událostech už nebyl židovský Chrám nikdy obnoven. Se zkázou Druhého chrámu zaniklo nakonec i Judské království, a skončila tak samostatnost židovského národa. Nastala etapa exilu a rozprášení lidu *Jisra'ele*, vyznavačů Hospodina skutečně do všech stran světa.

Podle **židovské tradice** bude *Bejt ha-mikdaš* na Chrátové hoře v Jeruzalémě opět v budoucnosti⁴⁶ vybudován, a to samotným Mesiášem. Chrám je tak spojován s mesiášským časem. Touha po obnovení Chrámu a chrátové bohoslužbě je pevně ukotvena i v některých současných tradičních směrech judaismu a odráží se i v současném náboženském životě Židů těchto směrů.

Z 613 *micvot* (248 pozitivních a 365 negativních) se k Chrátu váže celých 244 (122 pozitivních a 122 negativních). Rabínská tradice však ustanovila řadu fixních denních modliteb, které odpovídají chrátovým obětním pořádkům, aby tak částečně kompenzovaly neexistenci chrátové bohoslužby. Také studium tradičních textů o Chrátu a chrátové bohoslužbě dává kredit podobný účasti na skutečných rituálech v době, kdy Jeruzalémský chrám stál a fungoval.⁴⁷

³⁷ *Bejt tefila* resp. *bejt kneset*

³⁸ Z řec. συναγωγή (*synagógé*) – shromáždění.

³⁹ Viz Ezdráš 8:1-8.

⁴⁰ Tradice udává 9. *avu* (Talmud Taanit 29b). Podle Josefa Flavia to bylo 10. *avu* (Války 6:248-250).

⁴¹ Šlo o povstání židů proti Římu. Vypuklo v r. 66 o. l. V roce 70 o. l. Římané dobyli a zničili Jeruzalém i Chrám. Válka skončila dobitím pevnosti Masady (poslední bašty povstalců) v roce 74 o. l.

⁴² Titus Flavius Caesar Vespasianus Augustus (*39-†81) byl římským císařem v letech 79-81.

⁴³ The New Encyclopedia of Judaism. Jerusalem 2002. S. 757.

Judaismus od A do Z, str. 59-60, 62.

⁴⁴ Římský císař (117-138). The Jewish Encyclopedia of Judaism 1906. On-line:

[<http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7015-hadrian>], str. 757, Judaismus od A do Z, s. 59-60, 62.

⁴⁵ *Aelia* pochází z rodového jména římského císaře Hadriána. *Capitolinus* připomíná Jupiterův chrám v Římě. (Encyclopaedia Britannica 1911. On-line:

[http://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Aelia_Capitolina])

⁴⁶ *Olam ha-ba* ve smyslu budoucího (mesiášského) věku. Na rozdíl od *olam ha-ze* (tento svět).

⁴⁷ Menachot 110a.

Zkáza Druhého chrámu ovlivnila doslova každý aspekt náboženského myšlení i náboženské praxe judaismu. Zničení Chrámu se odráží na jedné straně v rituálech truchlení, na druhé straně v nezníitelné naději očekávání vybudování Chrámu třetího.⁴⁸

Každoroční půst na *Tiša b'av*⁴⁹ se dodržuje na památku zničení obou Chrámů. Celý svátek připomíná i další katastrofy v historii židovského lidu, ale dedikován je především právě truchlení nad zkázou Chrámu. Halacha⁵⁰ nařizuje i připomínky individuální, v osobním životě. Mezi rituály a výrazy truchlení patří např. zvyky při svatebním obřadu (rozbití skla ženichem, označení popelem na čele ženicha), tedy při jednom z nejšťastnějších okamžiků života. Také při vymalování domu je třeba ponechat malou plošku nevymalovanou, právě jako připomínku *churbanu*. V Talmudu se dočteme, že ten, kdo uvidí ruiny Chrámu, je povinen si na znamení smutku natrhnout oděv (jedná se o tradiční projev smutku). Kabalisté zavedli tradici půlnočních modliteb *tikun chacot*⁵¹, bohoslužby, která obsahuje elegie nad zničením chrámu. Součástí této liturgie jsou m. j. i texty vybraných žalmů a citáty z Izajáše:⁵²

U řek babylónských, tam jsme sedávali s pláčem ve vzpomínkách na Sijón. (Ž 137:1)

Jestli, Jeruzaléme, na tebe zapomenu, ať mi má pravice sloužit zapomene. Ať mi jazyk přilne k patru, nebudu-li si tě připomínat, nebudu-li Jeruzalém považovat za svou svrchovanou radost.

(Ž 137:5-6)

Dlouho ještě, Hospodine? Chceš se pořád hněvat? Bude tvoje rozhorlení planout jako oheň?

(Ž 79:5)

Na druhé straně nacházíme v liturgických textech i prvky naděje, např. se v liturgii nalézají prosby o znovuvybudování Chrámu:

„A do Jeruzaléma. Tvého města, se v milosrdenství navrať a přebývej v něm, jak jsi řekl. A zbuduj ho co nejdříve za našich dnů jako věčnou stavbu a rychle v něm upevni Davidův trůn. Požehnaný jsi Ty, Hospodine, jenž zbuduješ Jeruzalém.“⁵³

a obnovení obětní bohoslužby (jedná se o tzv. *avodu* neboli chrámovou službu v požehnání⁵⁴ v *amide*⁵⁵):

„Měj zalíbení, Hospodine, B-že náš, ve svém lidu Izraele a v jeho modlitbě, a uveď znovu bohoslužbu do síně Svého domu a přijmi s láskou zápalné oběti Izraele a jeho modlitbu, a ať je pro Tebe služba Tvého lidu Izraele stále zalíbením.“⁵⁶

⁴⁸ Téma třetího Chrámu je velice komplexní, od pojetí skutečně fyzicky postaveného Chrámu (ať už lidmi nebo Mesiášem) až k myšlence chrámu duchovního apod.

⁴⁹ Svátek devátého avu je veřejným postním dnem. Je to den největšího smutku v židovském kalendáři.

⁵⁰ Zde ve významu židovské právo.

⁵¹ *Tikun chacot* neboli „půlnoční obnovení/náprava“ – ceremonie rozšířená zejména mezi kabalisty. O půlnoci se tak recitují modlitby připomínající *galut Šechiny* (exil boží přítomnosti) a její náprava. Text byl zformalizován kabalisty Safedu v 16. st. o. l. Jeho součástí je mimo jiné i citace žalmů 137 a 79 a úryvky z posledních kapitol knihy Pláč.

⁵² <http://opensiddur.org/wp-content/uploads/2010/08/Tikkun-Hatzot-Nusah-Ha-Ari-HaBaD.pdf>

⁵³ *Sidur Adir ba-marom*, Bergman. Praha 2008. Str. 64.

⁵⁴ Tato benedikce byla v době Chrámu modlitbou za to, aby Hospodin přijal chrámové oběti. Po zničení Chrámu byla přetvořena v modlitbu za vlastní obnovení Chrámu.

⁵⁵ Amida je jednou ze základních jednotek židovské liturgie.

⁵⁶ *Sidur Adir ba-marom*, Bergman. Praha 2008. Str. 64.

V Mišně je ukotven detailní popis celého Chrámu i systému chrámových obětí⁵⁷, a za ním následuje prosebná modlitba „*Kéž je to boží vůle, že Chrám bude rychle zbudován za našich dnů. Amen*“.

1.2 Koncepce Hospodinova přebývání

Příbytek Hospodinův souvisí s přebýváním Hospodina (resp. *Šechiny*⁵⁸) mezi lidmi, na našem světě. Formy tohoto přebývání popsané v textech Tanachu jsou různé: přímý kontakt s prvními lidmi na počátku světa v Zahradě Eden, teofanie zrakům celého izraelského národa na hoře Sinaj a další zjevování se vybraným individualitám (od Mojžíše k dalším prorokům), přebývání ve stanu setkávání pod příkrovem oblaku, až po spočinutí *Šechiny*, B-ží přítomnosti, na „trůnu“ mezi cheruby nad příkrovem archy úmluvy. Cesta k Chrámu vedla přes uložení kamenných desek Zákona do schrány úmluvy, ta byla uložena do svatyně ve stanu setkávání, odkud byla později přemístěna do svatyně svatých Jeruzalémského chrámu. Když byl nakonec Chrám zničen Babylóňany, archa již v něm nebyla.

Stavbu příbytku (*miškanu*) - místa pro přebývání Hospodina mezi lidmi (uprostřed B-žího lidu) - nacházíme ve Druhé Mojžíšově (*Šemo*)⁵⁹. Do části věnované plánům i vlastní stavbě příbytku je vložen příběh o uctívání zlatého telete⁶⁰. Tyto dvě události, vytvoření a uctívání zlatého telete a stavba *miškanu* se k sobě váží. Existují dvě základní skupiny tradice, které tuto skutečnost interpretují rozdílně. Předmětem diskuse se stalo, zda byl *miškan* od počátku v B-žím plánu jako součást B-žího zjevení (jak se domnívá Ramban) nebo byl důsledkem situace po hříchu uctívání zlatého telete (což je názor Rašiho). Oba dva se shodují na nutnosti viditelného symbolu judaismu, místa s předepsanou obětní bohoslužbou, kde se provinilci budou moci očišťovat ze svých přestoupení a hříchů.

Skupina reprezentovaná Rašim⁶¹ (a také Sforsem⁶²) je názoru, že pokyn stavby byl vydán jako důsledek selhání lidu Izraele (které vyvrcholilo právě uctíváním zlatého telete). Sferno ve svém komentáři knihy *Šemot* vyslovuje názor, že v původním záměru B-ha mělo zjevení na Sinaji být dostatečné, *Šechina* by spočinula přímo na B-žím lidu a nebylo by třeba žádného „chrámu“. Ukázalo se, že Izraelité nejsou na takovém stupni religiozity, aby se obešli bez fyzické podoby Hospodinova kultu. Naopak Ramban (jako představitel druhé skupiny tradice) míní, že ačkoliv zjevení na Sinaji bylo cílem vysvobození z egyptského otroctví (tedy exodu), bylo třeba

⁵⁷ Traktát Midot a Tamid. Mishnayoth (Order Kodašim). Judaica Press. 1983.

⁵⁸ *Šechina* – B-žská přítomnost neboli imanence. Jde o výraz, kterého používali talmudští učenci k označení imanence B-ha i jako synonyma pro B-ha samotného. (Judaismus od A do Z).

⁵⁹ 2M 25. - 40. kap.

⁶⁰ 2M 32. kap.

⁶¹ Raši tak zastává názor, že události v Tóře nejsou vždy nutně seřazeny z hlediska času, ale podle příslušnosti tématu. Proto je pokyn stavby *miškanu* situován na Sinaji hned za popis civilních zákonů, protože byl (*miškan*) určen nejen pro náboženské účely, ale byl také sídlem soudu (byl sídlem Sanhedrinu).

⁶² Sferno (1470-1551), italský komentátor, exegeta. Preferoval přímý výklad biblického textu (*pšat*).

ho trvale zpřítomnit právě prostřednictvím *miškanu*. *Miškan* tak byl paralelou zjevení na Sinaji a odpovídala tomu i struktura a vybavení tohoto příbytku. Např. tak jak Hospodin promlouval k Mojžíšovi z vrcholu hory Sinaj, obdobně k němu promlouval z místa na arše úmluvy. *Miškan* obklopený dvanácti kmeny Izraelitů podle pevného pořádku a zahalený oblakem Hospodinovy přítomnosti se tak stal centrálním místem celého národa. K *miškanu* přicházeli Židé s obětí také sami za sebe s nadějí, že dosáhnou spirituální elevace. *Miškan* byl klíčem ke splnění zásadního Hospodinova příkazu pro národ Izraele „Já jsem Hospodin, váš B-h. Posvěťte se a buďte svatí, neboť já jsem svatý“⁶³. Pokud bude B-ží lid toto dodržovat, potud bude Hospodin pobývat *be-toch* (v jejich středu).⁶⁴

Institut svatyně

Chrámy a svatyně obecně patřily mezi historicky nejstarší stavby. Lidé v nich mohli uctívat svého boha nebo bohy v „jeho (jejich) domě“. I v Mezopotámii, kterou opustil Abraham na výzvu Hospodina, mělo každé město chrám zasvěcený svému patronovi, místnímu božstvu. Král, resp. panovník byl považován za vyslance jednotlivých božstev. Rituály v těchto svatyních byly směřovány především k prosbě za úrodu. Dary a oběťmi bylo třeba si bohy naklonit tak, aby se zabránilo katastrofě neúrody, aby se zajistilo přežití společenství.

Staří Hebrejci, praotcové, byli ovšem kočovníky a neměli tak důvod stavět pevné trvalé svatyně svému B-hu. B-h se jim zjevoval, kdy a kde chtěl. A tak na místě, kde k tomu došlo, někdy vybudovali obětní oltář nebo posvátný sloup jako poděkování. Okolní národy Kanaánu svoje chrámy ale měly. Nazývaly se jménem toho, komu byly zasvěceny, např. Dům Aštary, Dágonův dům apod.⁶⁵

Když se Izrael stal B-žím lidem a národem vyvoleným (odděleným) ke službě Hospodinu, vyvstala nutnost svatyně ve větší míře ukotvené, kde by se mohl lid shromažďovat a demonstrovat jednotu uctívání jediného B-ha, Hospodina. Svatyně se stala místem pro *přebývání* Hospodina „uprostřed jeho lidu“. Tuto funkci plnil během putování pouští přenosný příbytek stanu setkávání (*miškan ohel moed*) a později po usazení v Zemi zaslíbené vícero oficiálních svatyní (např. v Šekemu⁶⁶ a Šílu⁶⁷). Pro dovršení institutu jednotného monoteistického kultu Hospodina a centralizaci národního a politického systému bylo nakonec třeba vybudovat jedinou centrální svatyni – Hospodinův chrám.

Přenosná svatyně (příbytek ve formě stanu setkávání) byla vybudována podle B-žích instrukcí (uvedených v kapitolách 25. – 27. v Druhé Mojžíšově). Tato svatyně putovala s Izraelity

⁶³ 3M 11:44, 19:2, 20:7 atd.

⁶⁴ The Chumash. The Stone Edition. Parasha Terumah, str. 444-445.

⁶⁵ *Bejt aštarot* (1S 31:10), *Bejt dágon* (1S 5:5).

⁶⁶ Jz 8:30nn.

⁶⁷ 1S 1:3

pouští. Všechny části příbytku i veškeré nářadí byly neseny lévijci⁶⁸, kteří měli *miškan* na starosti. Při každé zastávce byla celá stavba znovu sestavena (podle stejného plánu) uprostřed tábořiště. Kolem ní tábořili lévijci a dále pak ostatní kmeny také podle předepsaného pořádku. Když se lid vydal na další pouť (na pokyn Hospodina⁶⁹), vše bylo rozebráno a přenášeno. Vlastní svatyně *ha-kodeš* stála na prostranství obdélníkového tvaru oploceném dřevěnými sloupy a látkovými závěsy. Na kratší straně byl otevřený vchod (ovšem krytý zástěnou umístěnou před tímto vchodem). Vlastní svatyně byla umístěna ve východní⁷⁰ polovině prostranství vchodem otočená směrem na východ. Tři stěny byly sestaveny z pozlacených akáciových dřevěných desek. Na východním konci této svatyně stála velesvatyně *kodeš ha-kodašim*⁷¹, která byla oddělena od ostatního prostoru závěsem upevněným na pěti dřevěných sloupech. Do této opony byly vetkány podoby cherubů. Ve velesvatyni byla uložena archa úmluvy *áron ha-brit* přikrytá postavami dvou cherubů. V arše byly uloženy kamenné desky zákona s textem Desatera.

Střechu (sahající téměř až k zemi⁷²) velesvatyně tvořil látkový závěs opět s vyobrazením dvou andělů. Celá svatyně pak byla přikryta závěsem tvořeným dvanácti kozích kůží. Nad ním byl rozprostřen další závěs tvořený kůžemi ovcí a *techašim*⁷³. Před velesvatyní stál stůl pro předkladné chleby *lechem ha-panim*, kadidlový oltář (oltář vůní) a sedmiramenný svícen *menora*. Před svatyní na volném prostranství stál venkovní oltář na oběti, měděná nádoba na umývání (ve které se omývali kněží před službou).⁷⁴

Budování svatyně

Zabýváme-li se tématem zkázy Jeruzalémského chrámu v textech Tanachu, nezbyvá než začít od jeho budování. Proč a za jakých podmínek byl postaven, co stavbu provázelo. Jaká byla legitimita tohoto chrámu? Byl to záměr Hospodinův, nebo šlo o čistě lidskou záležitost? Byl plán stavby Hospodinovy svatyně již součástí zjevení (jak se domnívají někteří učenci), nebo byl reakcí na vývoj formování B-žího lidu při cestě z otroctví v Zemi Egyptské na svobodu do Země zaslíbené?

Idea stavby příbytku pro Hospodina, B-ha Izraele, existovala už od počátku formování B-žího lidu Izraele. Líčení vlastního odchodu z otroctví země *Micrajim* do života svobody se nachází ve 12. – 14. kapitole Druhé Mojžíšovy⁷⁵. V 19. kapitole (tamtéž) již nacházíme události týkající se

⁶⁸ Hebr. *leviim*, potomci Léviho (třetího syna patriarchy Jákoba) byli pro tuto službu vybráni namísto původních prvorozených, kteří o toto pověření přišli, když se účastnili uctívání zlatého telete (4M 3:5nn).

⁶⁹ Znamením byl oblak, který se vznesl, nebo po čase naopak někde spočinul

⁷⁰ Na náčrtcích je v západní části – vchodem směřujícím na východ.

⁷¹ Jindy nazývaná také *miškan ha-edut* (příbytek svědectví), *mikdaš* (svatyně).

⁷² Jako u stanu.

⁷³ *Techaš* bývá překládáno jako jezevec, podle agady se však jedná o zvíře, které žilo pouze v té době a výhradně pro účely svatyně.

⁷⁴ The New Encyclopedia of Judaism. New York University Press. 2002. Pages 681-682.

⁷⁵ Je zakončen písněmi vítězství Mojžíše (2M 15:1-18) i Mirjam (2M 15:20-21).

uzavření Hospodinovy smlouvy⁷⁶ s B-žím lidem a formulace Zákona (kap. 20. – 23.), to vše završené uzavřením této smlouvy⁷⁷ (ve 24. kapitole). Hospodin si svůj lid vyvolil, povolal ho ke službě a formoval ho. Cílem bylo vytvoření pevného vztahu mezi B-hem a jeho lidem. K tomu bylo třeba vybudovat **příbytek**, který by sloužil Hospodinově **přebývání** (resp. přebývání *šechiny*) uprostřed jeho lidu. Takovým uspořádáním bylo dosaženo pevného řádu a formativního účinku na národ, který byl obklopen jinými národy, které uctívaly svoje pohanské bohy. Směrnice pro vybudování příbytku (svatyně) obdrží Mojžíš při svém čtyřicetidenním pobývání u Hospodina na hoře Sinaj. Následuje podrobný popis toho, jak má příbytek vypadat, jak má být vybaven, jak má být obsluhován, jak se mají provádět bohoslužebné úkony.⁷⁸

Je možné, že původním B-žím záměrem mohlo být rychlé obsazení Země zaslíbené (za výhradní pomoci Hospodina) a výstavba stálého pevného příbytku, Domu Hospodinova na hoře Mórija? Avšak při putování z Egypta do Země zaslíbené docházelo k opakovanému selhávání B-žihó lidu, jeho reptání a hříchům, k zásadní malověrnosti v případě zvěďů (která vyústila v odmítnutí daru Země zaslíbené)⁷⁹. Lidé tak museli být nejprve formováni a vychováni k životu ve svobodě. Tak přišel na řadu příbytek přenosný (stan setkávání) odpovídající charakteru a způsobu života Izraelitů v té době. Stavbě vlastního Chrámu v Jeruzalémě tak předcházela stavba **přenosného** příbytku pro schránu úmluvy, neboť právě ona byla nejsvatějším prvkem celé konstrukce.

Stavbě obou příbytků (*miškan*⁸⁰) pro schránu úmluvy (*áron ha-kodeš*), přenosnému i pevnému, je věnována v Tóře poměrně velká pozornost, nejen co do kvantity tj. rozsahu textů⁸¹, ale i co se týká kvality, tedy detailnosti popisu. Nejprve to byl stan setkávání resp. stan svědectví (*ohel moed* resp. *ohel ha-edut*), příbytek uzpůsobený pro putování izraelitů z Egypta, přes obsazování Země zaslíbené až do usazení se v ní, tak jak to popisují Druhá a Čtvrtá Mojžíšova (*Šemot a Bemidbar*). A později i samotný Jeruzalémský chrám – Hospodinův dům (*bejt adonaj*), jehož stavbu můžeme sledovat v knihách Královských a knihách Letopisů (*Divrej ha-jamim*).

V prorockých knihách sledujeme nejprve putování lidu Izraele s přenosným *miškanem* (ve formě stanu setkávání) zemí zaslíbenou při jejím dobývání, obsazování a počátcích života v ní (v knihách Jozue a Soudců), poté vznik království (za proroka Samuela) a kralování Saula a Davida (v knihách Samuelových⁸²). Izrael vítězí nad svým úhlavním nepřítelem – Pelištejci. Král David ustanoví centrem království Jeruzalém, kam také přenese schránu úmluvy.

⁷⁶ Včetně desatera (2M 20:1-17).

⁷⁷ „Budeme dělat všechno, o čem Hospodin mluvil.“ (2M 24:3).

⁷⁸ 2M kap. 25 – 30.

⁷⁹ 2M 13. kap.

⁸⁰ *Miškan* (sg.) od slovesného kořene *š-ch-n* přebývat.

⁸¹ Odhadem se jedná zhruba o jednu čtvrtinu textu Tóry, tedy pěti knih Mojžíšových.

⁸² V hebrejském kánonu tvoří obě knihy Samuelovy jeden celek *Šmu'el*, stejně tak jako knihy Královské (*M'lachim*).

V následných Knihách královských sledujeme konec vláda Davida (jeho smrt), vládu jeho syna Šalamouna, rozdělení království na dva státní celky – království Judské a Severoizraelské.

Když Šalamoun upevní království a dosáhne jeho rozkvětu, rozhodne se postavit Hospodinovi dům (5. kap. První knihy královské), tak jak to zamýšlel jeho otec David. Přípravy (spolupráce s týrským králem Chíramem, příprava materiálu a lidské síly) a vlastní stavba Chrámu je popsána v závěru 5., 6. a 7. kapitole (7. kapitola obsahuje také souběžnou stavbu Šalamounova královského paláce), v 8. kapitole dochází ke slavnostnímu posvěcení nového chrámu, známému jako Šalamounův chrám, při kterém je do Chrámu z „Města Davidova, totiž ze Sijónu“⁸³ slavnostně přenesena také schrána úmluvy. Ve schráně není nic jiného, než „dvě kamenné desky, které tam uložil Mojžíš na Chorébu, kde Hospodin uzavřel *smlouvu* s Izraelci, když vyšli z egyptské země“⁸⁴.

Po rozdělení království zůstává schrána úmluvy v Jeruzalémě. Už za krále Šalamouna začíná úpadek Izraele, ani sám král (který by měl jít příkladem) nedodrží dle Zákona, staví vysoko politické zájmy, které jsou často v protikladu ke Smlouvě s Hospodinem. Po jeho smrti se situace ještě výrazněji horší. Králové vstupují do nejistých politických společenství a přivolávají na sebe dobovačnické výpravy mocných říší (Egypta, Asýrie, Babylónie). Touto situací trpí nejen země a její lid, ale i Chrám se svým vzácným vybavením ze zlata. Často se stává kořistí vítězů, případně zdrojem placení tributu. V těžkých dobách není Chrám už ani přístřeškem schrány úmluvy, je opakovaně znesvěcován. Tato období úpadku se střídají s krátkými obdobími pokusů o reformu a návrat k Hospodinovu kultu a Zákonu.

Osud schrány úmluvy zůstává neznámý, **časově** poslední zmínka v Tanachu je v okamžiku inaugurace Šalamounova chrámu, kdy je archa slavnostně vnesena dovnitř:⁸⁵

Tehdy Šalomoun svolal k sobě do Jeruzaléma shromáždění izraelských starších, všechny představitele *dvanácti* pokolení a předáky izraelských rodů, aby vynesli schránu Hospodinovy smlouvy z Města Davidova, totiž ze Sijónu. Ke králi Šalomounovi se shromáždili všichni izraelští muži ve svátek v měsíci etanimu, což je sedmý měsíc. Když všichni izraelští starší přišli, zvedli kněží schránu a vynesli nahoru schránu Hospodinovu a stan setkávání i všechny svaté předměty, které byly ve stanu; to vše vynesli kněží a lévítci. (1Kr 8:1-4)

Jisté je, že když je nakonec Chrám (i Jeruzalém) dobit, zničen a vypálen vojskem babylonského krále Nabúkadnesara, schrána už v něm nebyla. Chrám už předtím vyplenil egyptský faraon Šešonk: „V pátém roce *vlády* krále Rechabeáma vytáhl Šíšak, král egyptský, proti Jeruzalému. Pobil poklady domu Hospodinova i poklady domu královského; pobil všechno. Pobil i všechny zlaté štíty, které pořídil Šalomoun.“⁸⁶, a také král Jóaš, jenž „Pobil všechno zlato a stříbro a všechno náčiní, které se nacházelo v Hospodinově domě a mezi poklady domu

⁸³ 1Kr 8:1.

⁸⁴ 1Kr 8:9.

⁸⁵ Viz také 2Pa 6. kap.

⁸⁶ 1Kr 14:25-26.

královského, i rukojmí a vrátil se do Samaří.⁸⁷ Existuje také tradice, podle které byla schrána úmluvy v těžkých časech ukryta a nebyla tedy uloupena, ani nijak jinak potupena.

O budoucím osudu archy pak svědčí prorocká vize v knize Jeremjáš:

A stane se, že se v oněch dnech na zemi rozmnožíte a rozplodíte, je výrok Hospodinův. Nebude se už říkat: ‚Schrána smlouvy Hospodinovy,‘ ani jim na mysl nepřijde, nebudou ji připomínat, nebudou ji postrádat, nebude už zhotovena. (Jr 3:16)

1.3 Starozákonní smlouva

Původ smlouvy

Smlouva je jedním z ústředních témat Starého zákona⁸⁸. Z ní vycházely izraelské náboženské představy. Slovo *berít*⁸⁹ (které do češtiny překládáme nejčastěji jako smlouva) je chápáno jako závazné ujednání.

Hospodin použil formu smlouvy, aby upravil vlastní vztah ke svému lidu, jedná se evidentně o smlouvu mezi nerovnocennými protějšky, jde o smlouvu teologickou – jednou z účastněných stran je B-h. Ustanovitelem smlouvy je Hospodin⁹⁰ (i on je tedy smlouvě podřízen), aktivita je na jeho straně, on je iniciátorem. Adresátem (protějškem) je lid Izraele, který smlouvu pasivně přijímá (a zavazuje se ji poslouchat, střežit, pamatovat). Smlouva navozuje možnost přestoupení a hříchu i následný soud a trest. Je to řád upravujícím poměr člověka k Bohu, tento řád je založen na B-žím rozhodnutí, je projevem B-ží svrchovanosti i milosti. Zároveň se ale neruší svoboda lidského rozhodování, Hospodinovy příkazy a sliby vybízí člověka, aby uposlechl, uvěřil a vzal na sebe závazek a odpovědnost.⁹¹

Významným rysem starozákonní smlouvy je také slib a očekávání. Smlouva je tak základem eschatologické naděje. Izrael je *lidem smlouvy*, proto je starozákonní smlouva tak charakteristická a zároveň speciální. *Am jisra'el* se stal předmětem Hospodinovy smlouvy na počátku jako jediný mezi národy na zemi. To mu poskytuje zvláštní postavení, protože má s B-hem výjimečný vztah. Izrael se stal B-žím lidem a Hospodin jeho B-hem, o čemž svědčí opakující se formule „já jsem Hospodin, váš B-h“ (*ani adonaj elohejchem*)⁹² a „můj lid“ (*ami*)⁹³. Smlouva není jednorázovým

⁸⁷ 2Kr 14:14.

⁸⁸ Davidovská smlouva se zaslíbením věčného trůnu vzbudila očekávání slavného příchodu Mesiáše, Davidova syna, což představuje důležitý most mezi SZ a NZ.

⁸⁹ Slovo nejistého původního významu. A. Novotný ve svém slovníku uvádí kmen *b-r-j* s významem voliti, jísti. Jiné teorie poukazují na akkadské slovo *birít* znamenající pouto. *Berít* značí právní dokument, který zavazuje a navzájem poutá dvě strany smlouvy. Další význam hebr. kořene *b-r-t* je louh, čisticí prostředek, mýdlo. Pro akt uzavření smlouvy je použito sloveso *k-r-t*, které má základní význam *řezat, říznout se*. Uzavření smlouvy má následek, zanechává stopu, stejně tak jako říznutí. Obřad uzavírání smlouvy je často doprovázen obřadem, při kterém docházelo k rozříznutí obětního zvířete.

⁹⁰ Podle M. Biče (Ze světa Starého zákona) v B-ží smlouvě je jedním z partnerů Hospodin a s ním se nesmlouvá, lid Izraele má možnost smlouvu pouze přijmout, nebo odmítnout. Proto také Hospodin nazývá smlouvu jako „moje smlouva“.

⁹¹ A. Novotný: Biblický slovník, heslo Smlouva, str. 922-924.

⁹² Tuto formuli nacházíme jen v samotných pěti knihách Mojžíšových 28 krát.

aktem, ale procesem, který trvá a který člověka kvalitativně proměňuje. V tomto procesu lid Izraele smlouvu porušuje, zapomíná či znesvěcuje, může se však do vztahu s Hospodinem opět vrátit, a smlouvu tak obnovit.

Takto vymezený pojem smlouvy tvoří osu celé starozákonní teologie i biblické zvěsti. Tato smlouva byla jediná, a stále v podstatě stejná, byla připravována smlouvou s Noem a Abrahámem, opakovaně rozvíjena a potvrzována, resp. obnovována (jako smlouva Davidova). V okamžicích soudů se na ni Hospodin vždy znovu odvolává, opakovaně zaručuje její platnost a varuje před jejím porušováním. Hospodinova smlouva má univerzální dosah, protože obsahuje základní myšlenku, že totiž řád stvoření (přírodní řád) a světa je založen na svrchované B-ži vůli a podléhá téže milosti, která je formulována ve smlouvě s Izraelem. Jedná se o B-ží řád.

Instance smlouvy v Tanachu

Slovo *berít* (které překládáme jako smlouva) se v textu nachází vždy výhradně v singuláru, vždy se tedy pojednává o jednu jedinou smlouvu, byť v různých dobách uzavíranou s různými lidmi. Opakovaně dochází k obnově a ratifikaci smlouvy. Smlouva není pouhým formálním aktem, ale ovlivňuje a řídí každodenní život každého jednotlivce, vyznavače Hospodina.⁹⁴ Smlouva je svým způsobem velice praktická.

Rannou smlouvou v Tóře je **smlouva Hospodina s Noem**⁹⁵, který je prvním účastníkem smlouvy s Hospodinem. Smlouva je uzavřena po potopě a obsahuje jak závazky se strany Noa a jeho synů (Noe je zástupcem celého lidstva, a také zvířat), tak i slib ze strany Hospodina: smlouva zaručuje věčné pokračování života na zemi. Znamením této uzavřené smlouvy (*ot berít*) byla v tomto konkrétním případě duha⁹⁶. Tato noachidská smlouva je výjimečná tím, že je podmínkou a předpokladem existence veškerého života na zemi. Hospodin si je vědom slabosti lidského pokolení, zavazuje se proto k milostivé schovávavosti a smlouva je tak věčná (*berít olam*):

„Už nikdy nebudu zlořečit zemi kvůli člověku, přestože každý výtvar lidského srdce je od mládí zlý, už nikdy nezhubím všechno živé, jako jsem učinil. Setba i žetva a chlad i žár, léto i zima a den i noc nikdy nepřestanou po všechny dny země.“ (1M 8:21-22)

Následuje **smlouva s Abrahámem**⁹⁷ (resp. Abramem⁹⁸), který je dalším adresátem původní smlouvy. Je to první v řadě smluv, které Hospodin uzavírá výhradně s lidem Izraele. Jde o **smlouvu praotců** (*berít avot*), adresáty jsou postupně Abrahám, Izák a Jákob). Jedná se o příslib rozmnožení potomstva⁹⁹ a příslib země do dědictví potomstva – „země zaslíbené“ (první

⁹³ Tvar *amí* nacházíme v Tanachu ve výrocích Hospodina více než 90 krát.

⁹⁴ Bič M.: Ze světa starého zákona I. a II., str. 343-352.

⁹⁵ V 6. kapitole (6:18) knihy *Berešit* je smlouva ohlášena, v 9. kapitole (1M 9:8-17) je její obsah.

⁹⁶ Tato smlouva bývá tedy nazývána také *berít ha-kešet* – smlouva duhy.

⁹⁷ 15. kap. a 17. kap. knihy *Berešit* (viz 1M 15:18, 1M 17:2-11).

⁹⁸ Změna jména znamená změnu člověka a jeho údělu.

⁹⁹ Vyvedl ho (*totiž Hospodin Abraháma*) ven a pravil: „Pohled na nebe a sečti hvězdy, dokážeš-li je spočítat.“ A dodal: „Tak tomu bude s tvým potomstvem.“ (1M 15:5)

slib se naplní v knize *Šemot*, druhý v knize *Jozue*). Důraz této smlouvy je tedy položen na zaslíbení (podobně jako později smlouva davidovská). Uzavření smlouvy je doprovázeno změnou jmen¹⁰⁰ a znamením smlouvy se stává obřízka, kterou Abrahám podstupuje ve věku 99 let. Obřízka (*brit mila*) se stává trvalým znamením smlouvy i pro každého Izraelitu (a později každého Žida), smlouva je koncipována opět jako věčná.

Po vyvedení Izraele z otroctví Egypta je nový život na svobodě zaštitěný novou (obnovenou) smlouvou. V knize *Šemot*¹⁰¹ jsme svědky prvního v řadě závažných porušení smlouvy. Hospodin Izraelitům odpouští (jedná se o jedno z řady odpuštění) a původní smlouva je (při současném doplnění některými ustanoveními a kultickými předpisy) potvrzena **smlouvou sinajskou**¹⁰². Protagonistou smlouvy je na straně Izraelitů Mojžíš, smlouva je však uzavřena s celým Izraelem, tentokrát je doplněna podrobným popisem nařízení Zákona, jehož základem je Desatero¹⁰³.

Tabulka č. 1: Desatero přikázání ve Druhé Mojžíšově (20. kapitola)

Verše	Příkaz (ustanovení) zákona	Zdůvodnění, důsledky, komentář
20:1	„Bůh vyhlásil všechna tato přikázání:	
20:2-3	„Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; ... Nebudeš mít jiného boha mimo mne.	... já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví.
20:4-6	Nezobrazíš si Boha zpodoběním něčeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě <i>milující</i> . Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého <i>pokolení</i> těch, kteří mě nenávidí, ale prokazují milosrdenství tisícům <i>pokolení</i> těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají.
20:7	Nezneužiješ jména Hospodina, svého Boha ...	Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval.
20:8-11	Pamatuj na <i>den</i> odpočinku, že ti má být svatý. Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je den odpočinku Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty <i>ani</i> tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvé dobytce ani tvůj host, který <i>žije</i> v tvých branách.	V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý. (20:11)
20:12	Cti svého otce i matku,	abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.

¹⁰⁰ Abram se stává Abrahámem (tedy otcem mnoha), jeho žena Saraj pak Sárrou.

¹⁰¹ Jedná se o epizodu zlatého telete v 2M 32. kapitole.

¹⁰² 2M 19:5, 2M 24:7nn, 2M 33:1 aj. Smlouva je znovu opakována ve 29. kap. Páté Mojžíšovy a také zrekapitulována v 11. kap. Jeremjáše pro poslední generaci Izraele před zánikem jejich státu. Sinajská smlouva je jinde v Bibli nazývána také chorébská. Převládá názor, že Sinaj je jedna hora, Choréb je pohoří tamtéž.

¹⁰³ 2M 20. kap. obsahuje tzv. Desatero etické, v kap. 33. se nalézá tzv. Desatero kultické.

20:13-17	Nezabiješ. Nesesmilníš. Nepokradeš. Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví. Nebudeš dychtit po domě svého bližního. Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.“	
----------	--	--

Hospodin se na Sinaji opět prezentuje jako milostivý a odpouštějící, ale i soudící:

„Hospodin, Hospodin! Bůh plný slitování a milostivý, shovívavý, nejvyšší milosrdný a věrný, který osvědčuje milosrdenství tisícům pokolení, který odpouští vinu, přestoupení a hřích; avšak viníka nenechává bez trestu, stíhá vinu otců na synech i na vnucích do třetího a čtvrtého pokolení.“ (2M 34:6-7)

Izrael prochází okamžikem uzavření této smlouvy zásadní proměnou, mění se z jednoho z mnoha národů v národ vyvolený, oddělený od ostatních národů:

Nyní tedy, budete-li mě skutečně poslouchat a dodržovat mou smlouvu, budete mi zvláštním vlastnictvím¹⁰⁴ jako žádný jiný lid, třebaže má je celá země. Budete mi královstvím kněží, pronárodem svatým. (2M 19:4-5)

Hospodin si vytváří svůj lid a zavazuje se jej vést a chránit, Hospodinův lid se zavazuje svého B-ha ctít a poslouchat jeho Zákon, má chodit po jeho stezkách („Buďte svatí, protože já jsem svatý.“¹⁰⁵). Závažnost a mimořádnost této smlouvy je ilustrována i speciálními jevy a úkazy, které její uzavírání provází – hřmělo se a blýskalo, zvučela polnice, z hory stoupal hustý kouř „jako z hutě“, celá hora se chvěla, protože na ni Hospodin „v ohni sestoupil“.¹⁰⁶ Hospodin se tentokrát (poprvé a naposled v celém textu Tanachu) zjeví celému Izraeli, když „sestoupí Hospodin před zraky všeho lidu“¹⁰⁷. Došlo ke zpřítomnění původní smlouvy, každá generace ji znovu a znovu prožívá, stejně tak jako vyjití z otroctví Egypta. Co prožili otcové, prožívají nové a nové generace. Sinajská smlouva (a Desatero jako její součást) změnila život Izraele, dal mu smysl, protože zrušila nejistotu a strach života se starými pohanskými božstvy, dále životu i dějinám jasný smysl a cíl. B-ží lid je nadále veden životem věřícího Hospodinova vyznavače s optimismem jistoty, že není na světě sám.

Zvláště zásady dekalogu byly později rozvíjeny ve spisech a konání proroků, kteří kritizovali *am jisra'el* poukazováním na jednotlivá ustanovení Desatera i celého Zákona.¹⁰⁸ Zvláštním znamením této smlouvy je pak den odpočinku (*šabat*), který je věčnou připomínkou B-ha jako stvořitele všehomíra, a který se stal natrvalo jedním ze základních pilířů židovské víry.

¹⁰⁴ Hebr. *segulá mi-kol ha-amim*.

¹⁰⁵ Opakovaně v knize *Vajikr'a* (3M 11:44, 11:45, 19:2, 20:7, 20:26, 21:6) i jinde.

¹⁰⁶ 2M 18:9-19.

¹⁰⁷ 2M 19:11.

¹⁰⁸ Viz např. Jr 7:9, Oz 4:2.

Ve Čtvrté Mojžíšově nacházíme také odkaz na smlouvu Hospodina s kmenem Lévi (s potomky Árona), tzv. **smlouva kněžská**¹⁰⁹. Je to „smlouva *potvrzená solí*¹¹⁰, provždy *platná* před Hospodinem pro tebe i pro tvé potomstvo“ (4M 18:19). Odkazuje se na ní později v knize Královské.

V knize Jozue nacházíme další obnovení (potvrzení) porušované smlouvy (tentokrát se smlouva nijak nemění) v Šekemu. Znamením je kámen u stanu setkávání.

Lid řekl Jozuovi: „Budeme sloužit Hospodinu, svému Bohu, a jeho budeme poslouchat.“ I uzavřel Jozue onoho dne v Šekemu smlouvu s lidem a vydal mu nařízení a právní ustanovení. Tato slova zapsal Jozue do knihy Božího zákona. Pak vzal veliký kámen a postavil jej tam pod posvátným stromem, který *stál* při Hospodinově svatyni. A všemu lidu Jozue řekl: „Hle, tento kámen bude proti nám jako svědek, neboť slyšel všechna slova, která s námi Hospodin mluvil. Bude proti vám jako svědek, abyste nezapírali svého Boha.“ (Jz 24:24-27)

V Páté Mojžíšově (Dt) nacházíme čtyři smluvní protokoly (tzv. **deuteronomická tradice**), které mají pevnou strukturu. Obsahují jednotnou preambuli *Šma Jisra'el* (tedy „Slyš, Izraeli“) a vždy také jak možné sankce, tak i zaslíbení. I celou knihu *Devarim* lze tak chápat jako smlouvu, jejíž střed (kap. 12. až 26.) tvoří tzv. deuteronomický zákoník. Kniha je sestavena jako smluvní formulář a obsahuje i konkrétní instrukci, že tento formulář je potřeba číst jednou za sedm let veřejně o svátku *Sukot*¹¹¹ před celým shromážděním Izraele.

Další smlouvou je **smlouva davidovská**¹¹², která je rozšířením smlouvy sinajské. V nové historické situaci (existence království) se prostředníkem mezi Hospodinem a lidem stává král, jmenovitě král David. Tentokrát přichází obnovení smlouvy v situaci konsolidace, po mnohaletém kralování Davidově. Ten navrácí archu úmluvy do Jeruzaléma, aby byla opět uprostřed B-žího lidu. Davidovi a jeho potomkům (*bejt david*) se dostává příslib věčné vlády. Syn z rodu Davidova se stane synem B-žím, a král tak zaujme postavení B-žího syna. Jde o příslib povstání mesiáše z rodu Davidova. Tato specifická formulace smlouvy měla veliký vliv na eschatologické myšlení a vzbudila veliká očekávání nejen v Tanachu, ale později i v Novém zákoně.

Hospodin ústy proroka Nátana uzavírá smlouvu s Davidem:

Až se naplní tvé dny a ty ulehneš ke svým otcům, dám po tobě povstat tvému potomku, který vzejde z tvého lůna, a upevním jeho království. Ten vybuduje dům pro mé jméno a já upevním jeho královský trůn navěky. Já mu budu Otcem a on mi bude synem. Když se proviní, budu ho trestat metlou a ranami *jako* kteréhokoli člověka. Avšak svoje milosrdenství mu neodejmu, jako jsem *je* odňal Saulovi, kterého jsem před tebou odvrhl. Tvůj dům a tvé království budou před tebou trvat navěky, tvůj trůn bude navěky upevněn.“ (2S 7:12-16)

¹⁰⁹ 4M 18:1-19.

¹¹⁰ Sůl je znakem trvání, brání zkáze (stejně jako u nasolování potravin). Viz 4M 18,19 a 2Pa 13,5. Viz také 3M 2:13.

¹¹¹ Svátek stánků *sukot* se slaví jako upomínka putování praotců po poušti z Egyptského zajetí do Země zaslíbené.

¹¹² 2S 7. a 23. kap., 2Kr 11:17.

Poslední variantou smlouvy v Tanachu je **smlouva nová**, která se kvalitativně liší od předchozích verzí smlouvy. Je to poslední odkaz na původní Hospodinovu smlouvu v Tanachu, nachází se v 31. kapitole knihy Jeremjáš.

„Hle, přicházejí dny, je výrok Hospodinův, kdy uzavřu s domem izraelským i s domem judským novou smlouvu. Ne takovou smlouvu, jakou jsem uzavřel s jejich otci v den, kdy jsem je uchopil za ruku, abych je vyvedl z egyptské země. Oni mou smlouvu porušili, ale já jsem zůstal jejich manželem, je výrok Hospodinův. Toto je smlouva, kterou uzavřu s domem izraelským po oněch dnech, je výrok Hospodinův: Svůj zákon jim dám do nitra, vepíší jim jej do srdce. Budu jim Bohem a oni budou mým lidem. Už nebude učit každý svého bližního a každý svého bratra: ‚Poznávejte Hospodina!‘ Všichni mě budou znát, od nejmenšího do největšího z nich, je výrok Hospodinův. Odpustím jim jejich nepravost a jejich hřích už nebudu připomínat.“ (Jr 31:31-34)

Tato smlouva je nová v mnoha ohledech. Tím, že nahrazuje smlouvu davidovskou („Pak bude zrušena i má smlouva s Davidem, mým služebníkem, a nebude mít syna, který by kraloval na jeho trůnu, i s lévijskými kněžími, mými sluhy.“)¹¹³. Účastníkem je opět Hospodinův lid, ten ale žije v exilu a rozptýlený. Smlouva bude nezrušitelná, nelze z ní vystoupit, je vložena do vnitřku lidí, zapsaná B-hem do jejich srdcí. Zákony jim budou vloženy do srdce (**„Odstráním z vašeho těla srdce kamenné a dám vám srdce z masa.“**¹¹⁴), takže se jim nebudou muset učit, aby se jimi řídili. Znamení smlouvy je vnitřní, jde o proměnu každého člověka, člověk se stává spolehlivým partnerem. Jedná se o smlouvu budoucí, má výrazně eschatologické prvky.

V knize Ezechiel se o této smlouvě mluví jako o **smlouvě pokoje** (*berit šalom*)¹¹⁵:

„Já, Hospodin, jim budu Bohem a David, můj služebník, bude uprostřed nich knížetem. Já, Hospodin, jsem promluvil. Uzavřu s nimi smlouvu pokoje a odstráním ze země dravou zvěř, takže i na poušti budou moci bezpečně sídlit a spát v divočině.“ (Ez 34:24-25).

„Uzavřu s nimi smlouvu pokoje; bude to věčná smlouva s nimi, dám jim ji a rozmnožím je a v jejich středu zřídím svou svatyni navěky. Můj příbytek bude nad nimi a já jim budu Bohem a oni budou mým lidem. I poznají pronárody, že já Hospodin jsem ten, kdo posvěcuje Izraele, až má svatyně bude navěky v jejich středu.“ (Ez 37:26-28).

Prostředníkem nové smlouvy bude Hospodinův služebník (*eved adonaj*)¹¹⁶. Dojde k opětovnému sjednocení Judy i Izraele a spása bude rozšířena po celé zemi:

On dále řekl: „Nestačí, abys byl mým služebníkem, který má pozvednout Jákobovy kmeny a přivést zpátky ty z Izraele, kdo byli ušetřeni; dal jsem tě za světlo pronárodům, abys byl spása má do končin země.“ (Iz 49:6).

I kdyby ustoupily hory a pohnuly se pahorky, moje milosrdenství od tebe neodstoupí a smlouva mého pokoje se nepohne, praví Hospodin, tvůj slitovník.“ (Iz 54:10)

Nakloňte ucho a pojdte ke mně, slyšte a budete živi! Uzavřu s vámi smlouvu věčnou, obnovím milosrdenství věrně Davidovi prokázaná.“ (Iz 55:3)

¹¹³ Jr 33:21.

¹¹⁴ Ez 36:26. Viz také Ez 11:19.

¹¹⁵ Ez 34:25, Ez 37:26, viz také Iz 54:10 „smlouva mého pokoje“.

¹¹⁶ V něm křesťané rozeznávají mesiáše a spasitele Ježíše Krista.

1.4 Jazyková analýza - analýza vybraných hebrejských klíčových slov

1.4.1 Terminologie náboženského kultu v jednotlivých knihách Tanachu

Jeruzalémský chrám byl vrcholem reálného, hmotného kultu starověkých Izraelitů. Formování a vývoj tohoto kultu můžeme sledovat v textu židovské Bible, v Tanachu, tak jak se toto téma objevuje v jednotlivých knihách Tóry, Proroků a Spisů. Od jednoduchého prvotního kultu posvátných míst jako byly strom (posvátný dub)¹¹⁷, studna, návrší resp. roviny¹¹⁸, kámen nebo kamenné kruhy¹¹⁹, posvátné kůly a háje¹²⁰ a první oltáře a obětiště, přes další kvalitativně dokonalejší a vyšší stupeň kultu - stan setkávání (*ohel moed*) coby příbytek Hospodinův (*miškan adonaj*), nazývaný také příbytek svědectví (*miškan ha-edut*) nebo příbytek jeho Jména (*miškan šemó*).

Stan setkávání obsahuje schránu (archu) svatosti (*áron ha-kodeš*), nazývanou také schrána svědectví (*aron ha-edut*). Stan setkávání, příbytek a schrána svatosti jsou výrazy charakteristickými pro první část Tanachu, pět knih Mojžíšových (Tóru).

V následujících textech, textech Proroků (*Neviim*), se hojně vyskytují termíny dům, přesněji ten Dům (*bejt, habájit*), Dům Hospodinův (*bájit adonaj*), Dům pro Hospodina (*bájit ladonaj*), Dům B-ží (*bájit elohim*), opět příbytek (*miškan*) a také i vlastní výraz *hejchal* neboli chrám resp. chrámová loď.

Chrám zde již představuje vrchol fyzického hmotného kultu, výstavnou konstrukci, stavěnou podle přesného návodu zjeveného Hospodinem. Chrám má přívlastky Hospodinův (*hejchal adonaj*) nebo také Svatý chrám (*hejchal kadoš*). Chrám je členěná stavba, proto se na něj poukazuje i použitím slov pro jeho 3 hlavní části předsiň, oltář, svatyně, velesvatyně resp. svatyně svatých (*ulam, mizbeach, mikdaš, kodeš ha-kadašim*).

Podobný slovník najdeme i v knihách Paralipomenon (spadajících do Spisů). Chrám a Dům Hospodinův jsou výrazy charakteristické pro texty knih Proroků.

Ve zbývajících knihách části Spisy (mimo knih Paralipomenon) ubývá obecně výskytů výrazů pro fyzický kult. Až na Knihu žalmů se jedná o pouhé jednotlivé výskyty.

Celý tento vývoj je obrazem vývoje B-žího lidu *am jisra'el*, od nomádů a polokočovníků k lidu postupně se usazujícím, až k lidu „městského“ typu v dobách království. Je obrazem formování B-žího lidu, vybraného (odděleného) ke službě Hospodinu, jedinému B-hu, obrazem historie tohoto lidu a jeho přecházení od modloslužby a vlivu náboženství okolních národů až k centrálnímu kultu jediného B-ha. Vrcholem tohoto kultu se stal Jeruzalémský chrám.

¹¹⁷ *Alon* (posvátný dub) resp. *Elon more* (božiště More).

¹¹⁸ *Bámá*, pl. *bamot*.

¹¹⁹ *Gilgál* (kruh z kamenů, kamenný kruh).

¹²⁰ *Ašera*.

Tento vývoj kultu souvisel a vyvíjel se v souladu s měnícím se charakterem přítomnosti a zjevování se Hospodina uprostřed svého lidu. Jde o vývoj od viditelné (a také slyšitelné) manifestace B-ží přítomnosti (oblak, oheň, záře), přes období skrytosti ve Svatyni svatých Jeruzalémského chrámu až do nejistoty B-ží přítomnosti (resp. nepřítomnosti) v Chrámu, vrcholící nakonec jistotou v časech, kdy byl Chrám zničen a B-ží lid odvečen do exilu či rozptýlen resp. rozprášen do diaspory.

V následující tabulce¹²¹ lze vidět rozložení výskytu vybraných termínů ve třech částech Tanachu¹²².

Tabulka č. 2: Rozložení výskytu vybraných klíčových slov

Hebrejské termíny (výběr)	Český překlad (ČEP)	Tóra	Proroci	Spisy		Celkem
				Kroniky	ostatní	
<i>áron</i>	schrána	37	81	29	0	37
<i>ohel moed (edut)</i>	stan setkávání (stan svědectví)	137	4	7	0	148
<i>miškan</i>	příbytek (svatyně)	101	1	5	3	110
<i>mikdaš</i>	svatyně	28	28	3	10	80
<i>bájit adonaj</i> <i>bájit elohim</i> <i>bájit/habájit</i>	Hospodinův dům Dům B-ží Dům	3	89	60	11	163
<i>hejchal,</i> <i>hejchal adonaj</i>	Chrám (Hospodinův), chrámová loď	0	19	2	20	41
<i>jerušalajim</i>	Jeruzalém	0	248	50	55	353

Pozn.: * Spojení *ohel ha-edut* se v celém Tanachu vyskytuje pouze 3 krát (a to v knize *Bemidbar*).

1.4.2 Srovnání českých překladů vybraných klíčových slov

Při porovnání základních českých překladů Bible, Bible v českém ekumenickém překladu (ČEP)¹²³, Bible kralické¹²⁴ a Jeruzalémské bible¹²⁵, nacházíme určité rozdíly ve výběru českých termínů pro vybraná klíčová slova.

Hebrejské *hejchal* překládá ČEP nejčastěji slovem „chrám“, ale také „chrámová loď“¹²⁶, *hejchal adonaj* pak „Hospodinův chrám“. V případech, kdy se nejedná o stavbu pro B-oha (a to ani

¹²¹ Pro vyhledávání výskytů byl použit biblický software Davar3. Používá text Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS) původem z Oxford Text Archive (OTA), archiv je tvořený elektronickými texty pro potřeby akademických výzkumů.

¹²² Pro potřeby této práce vycházím z členění knih podle tzv. palestinského kánonu: Tóra – Pět knih Mojžíšových, Proroci – Jz, Sd, 1S+2S, 1Kr+2Kr, Iz, Jr, Ez, 12 malých proroků (*Trej asar*), Spisy – Ž, Jb, Př, Pět svátečních svitků (*Megilot*), Ezd, Neh, 1Pa+2Pa

¹²³ Bible. ČEP. 1985.

¹²⁴ Podle posledního vydání z roku 1613 (Public domain).

¹²⁵ Pracovní verze (Nakladatelství Krystal OP).

pohanského), překládá slovo *hejchal* vhodně jako „palác“ (např. palác krále Achaba – *hejchal achab*).¹²⁷

Bible kralická překládá slovo *hejchal* jako „chrám“ a *hejchal adonaj* pak jako „chrám Hospodinův“, tedy shodně s překladem ekumenickým, pouze slovosled je pozměněný oproti modernější češtině ČEP. *Hejchal*, v případě že se nejedná o chrám B-ha, je opět překládán „palác“, nebo také „dvůr“ (např. „královský dvůr“¹²⁸).

Jeruzalémská bible překládá samotné *hejchal* nejčastěji jako „hekal“ jindy jako svatyně, méně často jako chrám¹²⁹. Výskyt termínu „hekal“ odpovídá zhruba výskytu spojení „chrámová loď“ v českém ekumenickém překladu. Na druhé straně je slovo chrám používáno i pro překlad hebrejského *habájit* (Dům). Spojení *hejchal adonaj* je překládáno vesměs jako „Jahvova svatyně“. V knihách Paralipomenon je častěji použit i překlad „Jahvův Chrám“ (psáno s velkým počátečním písmenem Ch). Kromě „hekalu“ přebírá čeština Jeruzalémské bible i další hebrejské termíny spojené s chrámem, totiž „debír“ (velesvatyně, svatostánek, svatyně svatých) a „ulam“ (předsín).

Bejt adonaj překládá český ekumenický překlad vesměs jako „Hospodinův dům“, stejně tak Bible kralická (pouze s obráceným slovosledem – Dům Hospodinův). Jeruzalémská bible používá nejčastěji překlad „Jahvův Chrám“.

1.4.3 Terminologie Chrámu

Při analýze je třeba ujasnit významy a určení vybraných klíčových slov. Samotnému hebrejskému *hejchal* odpovídá v českém textu logicky slovo „chrám“¹³⁰, avšak při bližším zkoumání, zejména z hlediska funkce, není toto přiřazení jednoznačné, přesnější je použití pro hlavní (největší) část chrámu, totiž „chrámovou loď“¹³¹. Obecněji vzato má hebrejské *hejchal* obecnější význam prostorné honosné stavby resp. paláce. I v tomto obecném významu se nachází v biblickém textu, totiž v odkazech na paláce různých králů¹³², nebo jako palác (chrám) pohanských bohů¹³³. V použití pro Hospodinův chrám přibírá bližší určení jako např. *hejchal adonaj* nebo *hejchal kadoš*, tedy Chrám Hospodina resp. Svatý chrám.

¹²⁶ Např. 1Kr 6:3, 6:5, 6:17, 6:33, 7:50, a také 2Pa 4:22. Přitom v 1Kr 6:3 je spojení (jediné toho druhu v celém textu Tanachu *hejchal ha-bájit*.

¹²⁷ Např. 1Kr 21:1, obdobně 2Kr 20:18 *b-hejchal melech bavel* překládá „v paláci krále babylónského“, v Ž 45:16 *hejchal melech* jako „královský palác“ a v Př 30:28 *behejchalej melech* jako „v královských palácích“ a pod.

¹²⁸ Např. Iz 39:7, 2Kr 20:18 (dvůr babylónského krále).

¹²⁹ Viz např. 2S 22:7.

¹³⁰ Obdobně je tomu i v angličtině a jejím použití slova „Temple“.

¹³¹ Tomuto odpovídá Jeruzalémská Bible používáním počestěného „hekál“. Překlad „(hlavní) chrámová loď“ také skutečně nacházíme i v ČEP (viz 1Kr 6:3,5,17,33. V 1Kr 7:50 a 1Pa 4:22).

¹³² Viz např. *hejchal melech bavel* v 2Kr 20:18, nebo *hejchal Achab melech šomron* (1Kr 21:1)

¹³³ *Hejchal baal brit, hejchal nisrok*.

Hospodinův chrám je mnohem častěji¹³⁴ popsán jinými termíny, totiž Hospodinův dům resp. Dům pro Hospodina¹³⁵ – *bejt adonaj* či (méně často) *habájit ladonaj*, resp. aramejské *bejt elahá*¹³⁶, nebo prostě dům *bejt* resp. *bájit* (velmi často ovšem s určitým členem jako *habájit* tedy ten dům resp. Dům s velkým počátečním písmenem), nebo také obecně jako příbytek – *miškan*. Ve slově „příbytek“ nalézáme i v češtině sloveso „přebývat“, ovšem v hebrejštině je kořen tohoto slovesa *š-ch-n* neoddělitelně spojen se substantivem *Šechina* (B-ží přítomnost resp. imanence¹³⁷), což dává termínu *miškan* zcela speciální význam či podtext. Termín *miškan* je spojen s oběma hlavními formami B-žího přebývání, totiž s přenosným příbytkem (to je prvotní význam *miškanu*), stanem setkávání, i s pevným (místně i časově usazeným) příbytkem - Jeruzalémským chrámem (*miškan* v širším slova smyslu). *Miškan* se pak vyskytuje v různých spojeních a verzích jako příbytek Hospodina (*miškan adonaj*, *miškan bejt ha-elohim*), příbytek stanu setkávání (*miškan ohel moed*), příbytek svědectví (*miškan ha-edut*), a také příbytek Tvého jména resp. Tvé slávy (*miškan šemecha*¹³⁸ resp. *miškan kevodecha*¹³⁹).¹⁴⁰

Před samotným příbytkem (*miškanem*), časově vzato, ať už jako stanem setkávání nebo Jeruzalémským chrámem, bylo „místem setkávání“ s Hospodinem zvolené místo (někdy i vysloveně nazvané jako „místo“ - *makom*), nejčastěji to byl oltář. Tato místa ale nebyla pevně ukotvená, ani místně ani v čase. Navíc tato místa vznikala z iniciativy lidí a nebyla nutně skutečným místem setkání. *Mizb(e)ach* ve významu oltář, obětiště je vůbec nejčastějším termínem (spojeným s hmotným kultem) vyskytujícím se v textu Tanachu.

V mimobiblických hebrejských textech (i těch současných) je na Jeruzalémský chrám velmi často odkazováno termínem *Bejt ha-mikdaš*, tedy „dům svatyně“. Toto spojení se však v samotném Tanachu nevyskytuje ani jedinkrát. Naopak běžné je použití samotného *mikdaš*, poukazujícího k nejposvátnější části Hospodinova příbytku – svatyni, protože její součástí je i svatyně svatých (*kodeš ha-kadašim*). Specifický je pak jediný výskyt spojení *mikdaš hakodeš*.¹⁴¹

Chrám se dělil na tři základní části: předsíň (*ulam*) s dvěma sloupy Boaz a Joachim, hlavní chrámovou loď (*hejchal*¹⁴²) resp. svatyni s oltářem (*mizbeach*), stoly na chleby a menorou, a vlastní velesvatyni (také *debír*). Nejposvátnějším místem byla právě svatyně svatých (*kodeš ha-kadašim*), ve které byla uložena archa úmluvy (*áron ha-kodeš*) s deskami Zákona.

¹³⁴ Jedná se zhruba o stoprocentní nárůst počtu výskytů.

¹³⁵ V angličtině „House of Lord/God“.

¹³⁶ *Bejt elahá di birušlem* - Da (5:3) a opakovaně v knize Ezdráš.

¹³⁷ Pojetí *Šechiny* získává pak speciální význam v kabale.

¹³⁸ Tvou svatyni podpálili a příbytek tvého jména znesvětili, strhli k zemi. (Ž 74:4)

¹³⁹ Hospodine, zamiloval jsem si dům, v němž bydlíš, místo, kde má příbytek tvá sláva. (Ž 26:8)

¹⁴⁰ *Miškan* se objevuje i v obecném významu lidského příbytku (viz např. Korachův příbytek 4M 16:27).

¹⁴¹ Velesvatyně, resp. svatá svatyně v 3M 16:33.

¹⁴² Použití termínu *hejchal* není jednoznačné. V překladech se často používá jako synonymum celého chrámu (v angl. Temple), což ovšem není správné.

V Jeruzalémském chrámu se konaly oběti podle předpisů pevného řádu daného Hospodinem, místo bylo obsluhováno koheny (knězi) a lévijci.¹⁴³

1.4.4 Analýza výskytu vybraných klíčových slov - přehled¹⁴⁴

Při hodnocení výskytů vybraných (hebrejských) klíčových termínů v jednotlivých knihách Tanachu, tak jak jsou řazeny v židovském (tzv. palestinském) kánonu, lze vysledovat určité souvislosti. Statistika ilustruje vývoj výskytu jednotlivých termínů (klíčových slov) v souladu s vývojem kultu izraelitů. Pro potřeby této práce je v rámci Spisů brán zvláštní zřetel na knihy Paralipomenon (*divrej ha-jamim*), protože se tematicky vztahují ke knihám Královským (*M'lachim*). Hrubá analýza četnosti výskytu vybraných klíčových slov (a jejich variant) v řazení knih Tanachu prochází od *ohel moed* (stan setkávání) a *miškan* (příbytek) v Tóře, přes *bejt adonaj* v Knihách prorockých a knihách Kronik k *hejchal* v Prorocích a ve Spisech.

V pěti knihách Tóry převažují (z vybraných klíčových slov) slovní spojení obsahující termíny schrána (*áron*), stan setkávání (*ohel moed*) a příbytek (*miškan*). Stan setkávání je termínem specifickým pro období putování izraelitů od chvíle egyptského exodu až po usazení v Zemi zaslíbené. *Stan setkávání* je často spojen s termínem *miškan* (příbytek) a vývoj a četnost použití těchto dvou slov je v souladu. Jejich rozložení je vzájemně shodné v rámci celého Tanachu. Nakonec je tento mobilní instrument kultu, stan setkávání, nahrazen pevnou stavbou Jeruzalémského chrámu.

V Prorockých knihách Tanachu (*Neviim*) a knihách Kronik (*Divrej ha-jamim*) je nejčetnějším vybraným klíčovým termínem spojení *Hospodinův dům* (*bejt adonaj*) a chrám (*hejchal*). První zmínky o chrámu resp. chrámové lodi (popsaném slovem *hejchal*) vztahující se k Jeruzalémskému chrámu jsou v První knize Královské. Samotné slovo *hejchal* je velice čtené právě v knihách Královských, a také Paralipomenon. Je to očekávané, protože tyto části Tanachu popisují plán stavby chrámu a poté i samotnou stavbu chrámu a všech jeho částí. Také proto zde nalézáme vysoký výskyt termínů pro jednotlivé části a zařízení chrámu.

V knihách Spisů (*Ketuvim*) jsou sledované klíčové termíny hojněji zastoupené pouze v knihách Paralipomenon a méně také v Žalmech. Jde především o termíny *hejchal* a *bejt adonaj*. Ostatní knihy Spisů obsahují pouze jednotlivé výskyty vybraných klíčových slov a některá (logicky) zcela vymizí (stan setkávání). Specifické výrazy (a tvary) nalezneme v knize Daniel

¹⁴³ Detailní rituální předpisy pro chrámovou bohoslužbu jsou obsaženy v Tóře na několika místech, stěžejní částí pro toto téma je Třetí Mojžíšova (*Vajikr'a*), kde se nacházejí řády obětní (kap. 1 až 7. kap.), kněžské (kap. 8 až 10.) a řád pro den smíření (16. kap.). Součástí tzv. Zákona svatosti (17. -26. kap.) jsou i řády pro porážení obětních zvířat, řád kněžské svatosti, řád svatosti darů a dárců aj. Předpisy týkající se kultických a rituálních předpisů ve stanu setkávání jsou obsaženy ve Druhé Mojžíšově.

¹⁴⁴ Analýza výskytů vybraných klíčových slov v této kapitole vychází z funkce hledání v biblickém softwaru Davar. Při konečných počtech nešlo o čistě převzatá čísla, ale byly vyřazeny výskyty nesplňující dané klíčové slovo v patričním významu. Např. *hejchal* je použito nejen pro Jeruzalémský chrám (resp. chrámovou loď), ale také pro popis královských paláců, případně chrám jiných bohů. Výskyty takovýchto odlišných významů byly odečteny. Při zpracování byl použit český ekumenický překlad.

hejchlá di birušlem (Jeruzalémský chrám) a *bejt-elaha di birušlem* (Jeruzalémský dům Hospodinův), protože části této knihy jsou psány biblickou aramejštinou. Ojedinelé je z našeho pohledu spojení *hejchal (l)adonaj* (Chrám (pro) Hospodina) v knize Ezdráš.

1. *Churban* – zničení, zkáza

Termín *churban* je specifický termín, který se používá k označení události zničení Chrámu, a to jak Prvního chrámu r. 586 př. o. l. (*churban bájit rišon*), tak i Druhého chrámu v roce 70 o. l. (*churban bájit šeni*). Hebrejský kořen (*ch-r-b*) má tři základní skupiny významů¹⁴⁵: „ležet v troskách, ničit, pobít“, „dýka, dláto, meč (příp. meč jako symbol války), opracovat dlátem“ a „být okoralý, vyschlý, schnout (a odvozené tvary)“¹⁴⁶. V textu Tanachu se vyskytují všechny tyto tři skupiny významů daného kořene.

Samotný výraz *churban* se ale v textu Tanachu nevyskytuje ani jedinkrát. Jiná slova téhož kořene (*ch-r-b*) se však vyskytují hojně: 542 výskytů¹⁴⁷, nejčastěji ve významu „meč“¹⁴⁸ a „trosky“. Mimo překladu „trosky“ se používá také „pustina“ a „zřícenina“. Nejčastější slovní spojení¹⁴⁹ jsou „ostřím meče“ resp. „mečem“ (*lefi charev*), „zavraždit (zabít) mečem (např. *hargú lefi charev*)“, „padnout mečem“, „vyzbrojený mečem“, „meč pomsty“, ale také meč Hospodinův (*cherev ladonaj*)¹⁵⁰. Opakuje se také vyjádření válečného stavu spojením „zemí prochází meč“. Slovní termín „zajatec meče“ má význam „válečný zajatec“¹⁵¹. Zajímavé je použití spojení „faraónův meč“ (*cherev par'o*) v odkazu na egyptské otroctví a osvobození z něho (2M 18:4¹⁵²). Velice časté je použití slova „meč“ v knihách Jozue, Soudců a Samuelových.¹⁵³

Většina použitých tvarů jsou substantiva, pokud se týká sloves (kořene *ch-r-v*), jedná se o spojení „pobili se navzájem“ (*hachorev nechervu*, 2Kr 3:23), „zahlad jako klaté“ (Jr 50:21), „být v troskách“, „obrátit v trosky“, „zpusť“ (Iz 34:9, Jr 26:9, Ez 6:6, Ez 12:20, Ezd 4:15), „zpusťnout“ (Sof 3:6) a „ti, kteří tě bořili“ (Iz 49:17), „propadnou úplné zkáze“ (*charov jecheravu*, Iz 60:12), „města zničená“ (*arej chorev*, Iz 61:4), „je v troskách (vypleněno)“ (*haja lechareba*, Iz 64:10), „zničte“¹⁵⁴ (*chirvu*, Jr 50:27) apod.

¹⁴⁵ B. Pípal: Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu, str. 57.

¹⁴⁶ Např. sucho Jordánu při přechodu přes řeku (v knize Jozue) nebo suché dno po rozdělení vod Mojžíšem při útěku z Egypta (v knize *Šemot*).

¹⁴⁷ Výskyty (počty) kořene *ch-r-v*: Tóra 57, Jozue až Druhá královská 116, Izajáš 45, Jeremjáš 91, Ezechiel 116, Dvanáct malých proroků 36, Žalmy až Nehemjáš 61, Kroniky 20. (Výsledku funkce Search v Davar).

¹⁴⁸ Místo meč se v některých případech překládá také jako dýka, nůž (např. kamenný nůž na obrízku) nebo dláto (nástroj na opravování kamene).

¹⁴⁹ Bible ČEP.

¹⁵⁰ Sd 7:20, Iz 34:6, Jr 12:12 a 47:6 („Ach, Hospodinův meči! Jak dlouho nebudeš mít klid? Stáhni se do pochvy, a zastav a ustrň!“)

¹⁵¹ Doslova „zajatkyně meče“ *švujot charev* (1M 31:26).

¹⁵² „Bůh mého otce je má pomoc, vysvobodil mě od faraónova meče.“ (2M 18:4)

¹⁵³ Stejně tak i použití kořene ve významu sucho (resp. zničující horko – viz např. Jr 36:30) je běžné. Vztahuje se na suchou zemi nebo počasí, ale také na suchou oběť.

¹⁵⁴ „Zničte všechny jeho býčky ...“. Bible kralická zde překládá „zbite mečem“.

Spojení „**sucho** na jeho vody, (ať) vyschnou“ (*chorev el-mejmeja vejavešu*, Jr 50:38) ilustruje propojenost obou významů tohoto kořene, totiž sucho a meč.

Dalším variantou tohoto kořene je také název B-ží hory Choréb¹⁵⁵ (*chorev*), který se v Tanachu nachází celkem 17 krát (z toho 9 krát jen v samotné knize *Devarim*). A také jméno kleštěnce Charbóny (*Charvona*) na dvoře perského krále Achašveróše v knize Ester¹⁵⁶. Toto jméno ovšem pochází z perštiny.¹⁵⁷

Co se týká významů blízkých vlastnímu termínu *churban* (ve smyslu zkázy, katastrofy), nalézáme termín *choravot* (pl.) „trosky“ („zříceniny“, „rozvaliny“, „zpuštěná místa“)¹⁵⁸ a také trestající *cherev ladonaj* Hospodinův meč¹⁵⁹ (v knize Izajáš, Jeremjáš a Ezechiel), které se skutečně přímo týkají zkázy Jeruzaléma.

Následují příklady použití slov tohoto kořene v souvislosti se zkázou Jeruzaléma a Jeruzalémského chrámu:

Uvedu na vás **meč pomsty**, abych pomstil porušování smlouvy. (3M 26:25)

... země se stane hořící smolou. Po všechna pokolení **zůstane v troskách**, nikdo už nikdy skrze ni neprojde. (Iz 34:9-10)¹⁶⁰

Jeruzalému on praví: „Budeš osídlen!“ a judským městům: „Budete zbudována! Pozvednu jej **z trosek**.“ (Iz 44:26)

Hospodin potěší Sijón, potěší **všechna jeho místa, jež jsou v troskách** ... (Iz 51:3)

Zvučně spolu plesejte, **jeruzalémské trosky**, vždyť Hospodin potěšil svůj lid, vykoupil Jeruzalém. (Iz 52:9)

Náš svatý a proslavený dům, kde tě chválivali otcové naši, stal se spáleništem, **v troskách je vše**, co nám bylo vzácné. (Iz 64:10)

Děste se nad tím, nebesa, ustrňte **nesmírnou hrůzou**, je výrok Hospodinův. (Jr 2:12)

„Způsobím, že v judských městech a na ulicích Jeruzaléma přestane hlas veselí, hlas radosti, hlas ženicha i hlas nevěsty, **neboť země bude obrácena v trosky**.“ (Jr 7:34¹⁶¹)

Neuposlechnete-li těchto slov, přísahám při sobě, je výrok Hospodinův, **že tento dům bude obrácen v trosky**.“ (Jr 22:5)

... Způsobím, že budou vzbuzovat úděs a posměch a budou **troskami** navěky. (Jr 25:9¹⁶²)

Tak se stane celá tato země **troskami** a bude budít úděs. (Jr 25:11)

Jeruzalém i judská města, jeho krále, jeho velmože, abych **je obrátil v trosky**, aby *vzbuzovali* úděs, posměch a zlořečení, jak je *tomu* dodnes. (Jr 25:18)

¹⁵⁵ V Bibli kralické je použit název Oréb. Choréb (Oréb) je jiný název pro horu Sinaj.

¹⁵⁶ Ester 1:10, 7:9

¹⁵⁷ Dalším vlastním jménem tohoto kořene je Sancherib, jméno asyrského krále.

¹⁵⁸ 3M 26:31, 3M 26:33, Iz 5:17, Iz 44:26, Iz 49:19, Iz 51:3, Iz 52:9, Iz 58:12, Iz 61:4, Jr 7:34, Jr 22:5, Jr 25:9,11,18, Jr 27:17, Jr 33:10, Jr 33:12, Jr 44:2,6,22, Jr 49:13, Ez 5:14, Ez 13:4, Ez 25:13, Ez 26:2, Ez 26:19, Ez 26:20, Ez 29:9-10,12, Ez 30:7, Ez 33:24, Ez 33:27, Ez 35:4, Ez 36:4,10,33,35,38, Ez 38:12, Sof 2:14, Ag 1:4,9, Mal 1:4, Ž 9:7, Ž 102:7, Ž 109:10, Job 3:14, Da 9:2, Ez 9:9, Neh 2:3,17.

¹⁵⁹ Iz 34:5-6, Jr 12:12.

¹⁶⁰ Tato zkáza se ovšem týká Edomu.

¹⁶¹ Verš je součástí Hospodinova výroku.

¹⁶² Hle, já pošlu pro všechny čeledi severu, je výrok Hospodinův, i pro Nebúkadnesara, krále babylónského, svého služebníka, a přivedu je na tuto zemi i na všechny její obyvatele i na všechny tyto okolní pronárody a vyhubím je jako klaté. Způsobím, že budou vzbuzovat úděs a posměch a budou troskami navěky. (Jr 25:9)

Proč jsi v Hospodinově jménu prorokoval, že tento dům bude jako Šílo a že toto **město bude v troskách**, bez obyvatele?“ Všechen lid se proti Jeremjášovi v Hospodinově domě srotil. (Jr 26:9)
Neposlouchejte je! Služte babylónskému králi a budete živi. Proč by toto město mělo **být obráceno v trosky**? (Jr 27:17)

„Toto praví Hospodin zástupů, Bůh Izraele: Viděli jste všechno zlo, které jsem uvedl na Jeruzalém a na všechna judská města. Hle, jsou to dnes *jen trosky*, nikdo v nich nebydlí, a to pro jejich zlé skutky, které páchali ... (Jr 44:2-3)

Proto se vylilo mé rozhořčení a můj hněv a hořel v městech judských a na ulicích Jeruzaléma, takže se staly **troskami a zpustošeným krajem**, jak je *tomu* dodnes.“ (Jr 44:6)

Hospodin už nemohl snést vaše zlé skutky a vaše ohavnosti, jichž jste se dopouštěli. Proto se vaše země stala **troskami**, úděsem a zlořečením, bez obyvatele, jak je tomu dnes. (Jr 44:22)

Obrátím tě v trosky a budeš potupou mezi pronárody, které jsou okolo tebe, před očima každého, kdo půjde kolem. (Ez 5:14)

Kdekoli sídlíte, **budou** města **obrácena v trosky** a posvátná návrší **budou zpustošena**, takže vaše oltáře budou ležet v troskách a sutinách, vaše hnusné modly budou roztrženy a odstraněny, vaše kadidlové oltářiky skáceny a vaše výtvořiny zahlazeny. (Ez 6:6)

Obydlená města se obrátí **v trosky**, země se stane zpustošeným krajem. I poznáte, že já jsem Hospodin.“ (Ez 12:20)

Jako lišky **ve zříceninách** jsou tvoji proroci, Izraeli. (Ez 13:4)

„Lidský synu, protože Týr o Jeruzalému říká: ‚Ha, je rozbit, on, vrata národů, otevřel se mi *vstříc*, **naplním se tím, co je v troskách**.‘ (Ez 26:2)

Toto praví Panovník Hospodin: „Učiním z tebe **město ležící v troskách**, stejné jako města *dávno* neobydlená, přivedu na tebe propastnou tůň, přikryje tě obrovské vodstvo. (Ez 26:19)

„Lidský synu, **obyvatelé oněch trosek** v izraelské zemi říkají: ‚Abraham byl samojediný a obdržel zemi. Nás je mnoho. Tato země byla dána do vlastnictví nám.‘ (Ez 33:24)

Z tvých měst nadělám trosky, staneš se zpustošeným krajem. I poznáš, že já jsem Hospodin. (Ez 35:4)

V tom prvním roce jeho kralování jsem já, Daniel, porozuměl z knih počtu roků, o nichž se stalo slovo Hospodinovo proroku Jeremjášovi; vyplní se, že **Jeruzalém bude po sedmdesát let v troskách**. (Da 9:2)

2. Stan setkávání *ohel moed*

Ohel (m.) je obecný výraz pro stan, v přeneseném významu i rodina (jako jednotka žijící pod jednou střechou).¹⁶³ *Ohel* je tudíž symbolem života v divočině, symbolem kočovného nomádského způsobu života, opakem usedlosti. Pro kočující lid je synonymem domova, přístřešku. Kořen *a-h-l*¹⁶⁴ ukazuje na primitivní přístřešek (střechu nad hlavou). *Ohel* ve významu stan či rodina se vyskytuje v Tanachu velice často – 343 krát¹⁶⁵.

Moed (m.) má různé významy příbuzného charakteru - dohoda, setkání, sraz, úmluva, termín (pevný čas v kalendáři), čas k slavnosti, slavnostní shromáždění, slavnosti (Hospodinovy)¹⁶⁶.

¹⁶³ Druhý význam tohoto slova (jako sloveso v hifilu) je „jasně svítit“ (být jasný, zářit). Viz např. Job 25:5. (B. Pípal, str. 14).

¹⁶⁴ *Á(lef)-h-l*.

¹⁶⁵ B. Pípal, str. 66.

¹⁶⁶ B. Pípal, tamtéž.

Slovesný kořen *j-a-d*¹⁶⁷ má (v nířálu) význam dohodnout se, přidružit se, sdružit se, spojit se, setkávat se.¹⁶⁸ Spojení *ohel moed*, stan setkávání¹⁶⁹, se v Tanachu vyskytuje 139 krát¹⁷⁰. Jedná o setkávání Hospodina se svým lidem, tedy s Izraelem.

Co se výskytů a rozložení v biblickém textu, *ohel moed* se vyskytuje převážně samostatně¹⁷¹, jen výjimečně tvoří část dalšího slovního spojení. Takovými spojeními pak jsou „služba při stanu setkávání“¹⁷², „stráž při stanu setkávání“¹⁷³, „příbytek stanu setkávání“ (*miškan ohel-moed*¹⁷⁴) nebo „B-ží stan setkávání“¹⁷⁵.

Poprvé se toto sousloví vyskytuje v souvislosti s příkazem lampy věčného světla v Druhé Mojžíšově. Jedná se o součást plánu na výstavbu stanu setkávání, o podrobný návod, který předává Hospodin Mojžíšovi na B-ží hoře, zatímco lid čeká dole na úpatí hory:

Ty pak přikážeš Izraelcům, aby ti přinářeli čistý vytlačený olivový olej ke svícení, aby bylo možno udržovat ustavičně svítící kahan. Ve **stanu setkávání** před oponou, která bude zakrývat svědectví, bude o něj pečovat Áron se svými syny před Hospodinem od večera do rána. To je mezi Izraelci provždy platné nařízení pro všechna pokolení. (2M 27:20-21)

Celkem se v této knize spojení *ohel moed* vyskytuje 32 krát. Stěžejní jsou kapitoly 36. -40., ve kterých je popis plánu stavby stanu setkávání resp. realizace tohoto plánu. Také v Třetí i Čtvrté Mojžíšově se spojení vyskytuje velmi často (41 krát resp. 51 krát) vzhledem k tomu, že popisují řády bohoslužby stanu setkávání a následně i putování se stanem setkávání po poušti. V poslední knize Tóry (Páté Mojžíšově) se spojení vyskytuje naopak pouze 2 krát (v téměř verši). Celkový počet výskytů v první části Tanachu (tedy v Tóře) je tak 126.

Naopak v Prorockých knihách je výskytů mnohem méně – pouze pět (rozložené v knize Jozue, První Samuelově, První královské a v Izajáři)¹⁷⁶. Výskyt v První královské je loučením se stanem setkávání v okamžiku, kdy je schrána úmluvy přenářena do nově postaveného Jeruzalémského chrámu:

„ ... a vynesli nahoru schránu Hospodinovu a **stan setkávání** i všechny svaté předměty, které byly ve stanu; to vše vynesli kněží a lévijci. Král Šalomoun a s ním celá izraelská pospolitost, která se kolem něho před schránu seřla, obětovali tolik bravu a skotu, že nemohl být pro množství spočítán ani sečten. Kněží vnesli schránu Hospodinovy smlouvy na její místo do svatostánku domu, do velesvatyně, pod křídla cherubů. (1Kr 8:4-6).

Opravdu poslední zmínkou o stanu setkávání jsou však slova proroctví Izajáše:

¹⁶⁷ *Ĵ-á(jin)-d*.

¹⁶⁸ B. Pípal, tamtéž.

¹⁶⁹ Překlad Pěti knih Mojžíšových rabína Efraima Sidona používá tvar „stan setkání“.

¹⁷⁰ Podle B. Pípala, str. 66.

¹⁷¹ Samostatně nebo s předložkami.

¹⁷² 2M 30:16, opakovaně v knize 3M – *avodat ohel-moed*, resp. *avodat ha-ohel*.

¹⁷³ 4M 18:4 a 1Pa 23:32 – *mišmeret ohel-moed*.

¹⁷⁴ 2M 39:32, 2M 40:2, 40:6, 40:29, 1Pa 6:17.

¹⁷⁵ 2Pa 1:3 – *ohel-moed ha-elohim*.

¹⁷⁶ V knihách Kronik, které časově doplňují Knihy královské se „stan setkávání“ vyskytuje pouze 7 krát.

Pohled na Sijón, město našich slavností! Tvé oči spatří Jeruzalém, nivu poklidnou, **stan**, který nebude stržen, jehož kolíky nikdy nebudou vytrženy a z jehož provazů se žádný nepřetrhne. (Iz 33:20)

V knihách Kronik, které časově doplňují Knihy královské, se stan setkávání vyskytuje pouze 7 krát. Obsahují však v jediném výskytu unikátní spojení (jediné v celém textu Tanachu) *ohel-moed ha-elohim*:

Šalomoun, syn Davidův, pevně vládl svému království a Hospodin, jeho Bůh, byl s ním a nesmírně jej vyvýšil. Šalomoun vydal rozkaz celému Izraeli, velitelům nad tisíci a nad sty, soudcům a všem předákům z celého Izraele, totiž představitelům rodů, a ubírali se, Šalomoun s celým shromážděním, na posvátné návrší v Gibeónu; tam byl **Boží stan setkávání**, který na poušti zhotovil Mojžíš, služebník Hospodinův. (1Pa 1:1-3)

3. Příbytek *miškan*

Miškan má dvě základní funkce a funguje ve vztahu Hospodin – člověk (vyznavač) dvousměrně. Na jedné straně je místem přebývání *Šechiny*, je domem Hospodinova jména, místem, kde se B-h zjevuje svému lidu, na druhé straně slouží jako místo, kde člověk Hospodinu slouží, kam putuje, přináší oběti, místo, kde člověk svého B-ha vzývá. V každém případě je to místo, kde se Hospodinův vyznavač prostřednictvím rituálů, liturgie a vyčleněného personálu s B-hem setkává.

Hebrejský kořen *š-ch-n* má základní významy bydlet, přebývat, nalézat se, usadit se, zdržovat se a je v Tanachu poměrně častý. *Miškan* se překládá jako příbytek (svatý příbytek), případně i bydlíště.¹⁷⁷ *Miškan* úzce souvisí s dalším slovem tohoto kořene, totiž *Šechina* (B-ží přebývání). Toto slovo se ale v Tanachu nevyskytuje ani jedinkrát.

Slovo *miškan* se v Tanachu¹⁷⁸ poprvé objevuje v příkazu postavit **příbytek stanu setkávání** při putování Izraelitů pouští:

At' mi udělají svatyni a já budu bydlet uprostřed nich. Uděláte všechno přesně podle toho, co ti ukazují jako **vzor svatého příbytku** (*tavnit ha-miškan*) i vzor všech bohoslužebných předmětů. (2M 25:8-9)

Miškan se vyskytuje vesměs s určitým členem¹⁷⁹ nebo v tvaru rozšířeném bližším určením, takže se vždy jedná o ten určitý příbytek, totiž příbytek určený pro Hospodinovo přebývání uprostřed jeho lidu. Nacházíme tak spojení *miškan ohel moed*, *ha-miškan ha-edut*, *miškan adonaj*, *miškan bejt ha-elohim*, tedy příbytek stanu setkávání, příbytek svědectví, příbytek Hospodinův, příbytek B-žího domu. Dalšími spojeními jsou *mišmeret miškan adonaj*¹⁸⁰ (stráž u příbytku Hospodinova) nebo *avodat miškan* (bohoslužba v příbytku). Jedinými výskyty v celém biblickém textu jsou *miškan kevodecha* a *miškan šemecha* v knize Žalmů:

¹⁷⁷ Výskyty v Tanachu: *š-ch-n* 129 krát, *miškan* 139 krát. (Pípal, str. 168).

¹⁷⁸ Výskyty (počty) v Tanachu: 2M - 55, 3M - 4, 4M - 35, Joz - 2, 2 S -1, J - 3, Ž - 11, Píseň písní - 1, Iz - 3, Jr - 3, Ez - 3, Abakuk - 1, 1Kr - 6, 2Kr -2.

¹⁷⁹ Jen v jediném verši (Iz 22:16) je použit *miškan* ve významu prostého příbytku (bez odkazu na příbytek Hospodina). Jedná se o hrob vytesaný ve skále - „příbytek ve skále“.

¹⁸⁰ Jediné tři výskyty tohoto spojení se nacházejí ve 4M.

Hospodine, zamiloval jsem si dům, v němž bydlíš, místo, **kde má příbytek tvá sláva**. (Ž 26:8)
Tvou svatyni podpálili a **příbytek tvého jména** znesvětili, strhli k zemi. (Ž 74:7)

4. Svatyně *mikdaš*

Miškan versus *mikdaš*

Miškan se vztahuje především na dočasný příbytek při putování divočinou, zatímco *mikdaš* odkazuje na pevnou stavbu příbytku v Jeruzalémě. V této souvislosti je ale zajímavé, že slovo *mikdaš* se nevyskytuje ani jednou v Knihách královských (Malchim alef/bet).¹⁸¹ Král Šalamou totiž buduje Dům Hospodinův (*bejt adonaj*). S dalším použitím termínu *mikdaš* se pak setkáváme hojně až v knize Ezechiel. Celkově se slovo *mikdaš* vyskytuje v biblickém textu Tanachu (v základním tvaru *mikdaš*) 49 krát.

Slovo *mikdaš* se používá v širším slova smyslu jako termín pro celý příbytek Hospodinův se vším, co v něm je, ale také v užším slova smyslu jako výraz pro archu, která je umístěna ve svatyni svatých. *Mikdaš* plní dva hlavní úkoly: je sídlem Božího království na zemi a zároveň i projevem speciální vztahu Hospodina a lidu Izraele.¹⁸²

Kořen slova *mikdaš*, totiž *k-d-š*¹⁸³ souvisí se svatostí, posvátností (*keduša*). *Mikdaš* je tak posvátné (posvěcené, svaté) místo, svatyně tedy místo určené pro službu Hospodinu. Nalézáme spojení „svatyně Chrámu“, „svatyně stanu setkávání“, „svatyně Hospodinova“ (*mikdaš adonaj*) a také „moje svatyně“, „vaše svatyně“.

Slovo *mikdaš* se v Tanachu objevuje poprvé v Písni Hospodinu, kterou zpívají „Mojžíš a synové Izraele“:

Privedeš a zasedíš je na hoře svého dědictví, kde jsi, Hospodine, připravil své sídlo k přebývání, kde tvé ruce, Panovníku, **svatyni** si přichystaly. (2M 15:17)

Dalšími slovy a slovními spojeními tohoto kořene jsou tvary slovesa „posvětit“ („posvěcovat“), Hospodin posvěcuje svůj lid, činí je svatými¹⁸⁴, a dále také svaté dávky (*mikdašim*, *mikdašej*¹⁸⁵, *makdišim*¹⁸⁶). Zesílením posvátnosti je pak „svatyně svatých, „nejsvětější dary“ (*kodeš kodašim*)¹⁸⁷. S odvozenými slovy tvary slovesa posvětit/posvěcovat jako např. svaté věci, svaté příděly (dávky) se vyskytuje celkem 110 krát.¹⁸⁸

¹⁸¹ Vyskytuje se ale několikrát v Kronikách.

¹⁸² Svatyně (*mikdaš*) může být také svatyně pohanská (viz moábská svatyně v Iz 16:12) a také královská *mikdaš-melech* (Am 7:13).

¹⁸³ *K(uf)-d-š*. Prvotní význam slovesa *kadaš* je oddělit, posvětit, zasvětit, uctít jako svaté apod.

¹⁸⁴ *Any adonaj mekadiš'chem*. „... Já Hospodin vás posvěcuji.“ (2M 31:13). Viz také *Any adonaj mekadešam*. „Já (jsem) Hospodin (já) je posvěcuji“ (3M 22:9)

¹⁸⁵ 3M 5:15.

¹⁸⁶ V knize Nehemjáš.

¹⁸⁷ Viz např. 4M 18:9.

¹⁸⁸ Např. v českém překladu (ČEP) Knihy žalmů nacházíme slovo svatyně 21 krát, ale jen dvakrát to odpovídá hebrejskému *mikdaš*, zbytek jsou tvary slova *kodeš*.

5. Dům Hospodinův *bejt adonaj*

Hebrejské slovo *bejt* (případně s určitým členem *habájit*) má nejčastěji prostý význam dům (obydli), ale má i širší význam blízcí se termínům rodina¹⁸⁹, rod (*bejt Jákov*), národ (*bejt jisra'el*), a pak také Dům Hospodinův *bejt adonaj* jako výraz pro Chrám.¹⁹⁰ Poprvé se spojení *bejt adonaj* objevuje již v textech z doby stanu setkávání, který je také nazýván Domem Hospodinovým¹⁹¹. Obměnou je pak *bejt ha-elohim* (Dům B-ží).

Různé tvary spojení Hospodinův dům jsou početné: *bejt adonaj* resp. *bejt ha-elohim*, *habájit ladonaj*, *bájit lšem adonaj eloháj*, *bájit lšem adonaj elohej jisra'el*, *habájit lišmí*, *habájit lišmecha*, *bejt elahá di birušlem*, *bejt ha-elohim*¹⁹² - Dům Hospodinův, Dům pro Hospodina, dům pro jméno Hospodina našeho B-ha, Dům pro jméno Hospodina B-ha Izraele, Dům mého jména, Dům pro tvé jméno, B-ží dům v Jeruzalémě ...

Dům, který buduji, bude veliký, neboť náš Bůh je větší než všichni bohové. (2Pa 2:4)

I stalo se slovo Hospodinovo k Šalomounovi: „Pokud jde o tento dům, který budeš: Budeš-li se řídit mými nařízeními, budeš-li uplatňovat má práva, dodržovat všechna má přikázání a podle nich žít, splním na tobě své slovo, které jsem dal tvému otci Davidovi, 13 budu bydlet uprostřed Izraelců a Izraele, svůj lid neopustím.“ (1K 6:11-13).

Hospodin mu řekl: „Vyslyšel jsem tvou modlitbu a tvou prosbu, s kterou ses na mne obrátil. **Oddělil jsem jako svatý tento dům, který jsi vybudoval, a dal jsem tam spočinout svému jménu navěky. Mé oči i mé srdce tam budou po všechny dny.** (1Kr 9:3)

Vybrané verše týkající se osudu Jeruzalémského chrámu – Domu Hospodinova:

Jestliže se ode mne odvrátíte vy a vaši synové a nebudete dodržovat má přikázání a má nařízení, která jsem vám vydal, a půjdete sloužit jiným bohům a klanět se jim, vyhladím Izraele z povrchu země, kterou jsem jim dal, a **zřeknu se domu, který jsem oddělil jako svatý pro své jméno.** Izrael se stane pořekadlem a předmětem výsměchu mezi všemi národy. **Nad tímto domem, ačkoli byl nejvyšší ze všech, ustrne a usykne každý kolemjdoucí. Bude se říkat: ‚Proč Hospodin takto naložil s touto zemí a s tímto domem?‘** A bude se odpovídat: „Protože opustili Hospodina, svého Boha, který vyvedl jejich otce z egyptské země, a chytili se jiných bohů, klaněli se jim a sloužili jim. Proto na ně Hospodin uvedl všechno toto zlo.“ (1K 9:6-9)

Což se stal ve vašich očích **tento dům**, který je nazýván mým jménem, úkrytem lupičů? Hle, také já vidím, je výrok Hospodinův. (Jr 7:11)

Jeremjáš 22:3 Toto praví Hospodin: Uplatňujte právo a spravedlnost, vysvobozujte oloupeného z rukou utiskovatele, netýrejte bezdomovce, sirotka a vdovu, nedopouštějte se násilí, neprolévejte na tomto místě nevinnou krev. 4 Budete-li vskutku podle tohoto slova jednat, budou branami tohoto domu vcházet králové, kteří budou sedět po Davidovi na jeho trůnu, budou jezdit na voze i na koních, král i jeho služebníci i jeho lid. 5 Neuposlechnete-li těchto slov, přísahám při sobě, je výrok Hospodinův, že tento dům bude obrácen v trosky.“ (Jr 22:3-5)

Neboť hle, Hospodin vydá příkaz a **velký dům rozbije na padrť** a malý dům na třísky. (Am 6:11)

Proto bude Sijón kvůli vám zorán jako pole, z Jeruzaléma budou sutiny, z hory Hospodinova domu návrší zarostlá křovím. (Mich 3:12)

¹⁸⁹ 2M 12:4.

¹⁹⁰ Používá se i pro chrámy jiných bohů. Viz např. *bejt baal brit* (Sd 9:4), *bejt nisrok elohav* (2Kr 19:37, Iz 37:38).

¹⁹¹ 2S 5:8.

¹⁹² Nehemjáš.

Mnozí z kněží a levitů i představitelů rodu, starci, kteří viděli **dřívější dům**¹⁹³, dali se do hlasitého pláče, když byly kladeny základy tohoto domu před jejich očima. Mnozí však radostně hlaholili, až se to rozléhalo. Radostný hlahol nebylo možno rozeznat od pláče lidu. Lid totiž hlaholil tak mohutným hlaholem, že se to rozléhalo dodaleka. (Ezd 3:12-13)

Dům, který budují, bude veliký, neboť náš Bůh je větší než všichni bohové. (2Pa 2:4)

6. Chrám *hejchal*

Hebrejské slovo *hejchal* má základní význam palác či velkou budovu¹⁹⁴. Takovou budovou může být i Jeruzalémský chrám nebo jeho část (svatyně), nebo také královský palác (jako byl např. palác Achabův nebo palác krále Babylónu¹⁹⁵). V biblickém textu se vyskytuje ve spojení s příbytkem B-žim, ať už jako B-ží chrám nebo jako palác B-ha jako krále, nebeským chrámem, ale i jako svatyně, nebo jako část chrámu, totiž chrámová loď.¹⁹⁶

Slovo *hejchal* pochází z kořene *j-ch-l*¹⁹⁷, které má v Tanachu tři základní významy: „moci, přemoci, zmoci, umožnit, prosadit, obstát“, „snést, snášet“ a „vyhrát, zvítězit“.¹⁹⁸ Slovo *hejchal* samotné i v různých spojeních - nejčastěji *hejchal (l)adonaj*, dále také *hejchal ha-bájit*, *hejchal kadoš/kadšo/kadšecha*, *široť hejchal*, *hejchala birušlem*¹⁹⁹, atd. se v textu celého Tanachu vyskytuje velmi často (celkem 95 krát), nejčastěji se objevuje (a je překládáno) ve významu chrám a chrámová loď²⁰⁰, méně často jako palác. První výskyty jsou v knihách Samuelových, ale nevztahují se na Jeruzalémský chrám, ale na Chrám v Šílu, když „kněz Elí seděl u veřejí Hospodinova chrámu“ (1S 1:9). Skutečný první odkaz výrazem *hejchal* na Jeruzalémský chrám je v 6. kapitole První královské (v okamžiku zahájení stavby chrámu králem Šalamounem). Povšimněme si, že v knize Pláč (*Ejcha*), která se zabývá truchlením nad zničeným Jeruzalémským chrámem se slovo *hejchal* nevyskytuje ani jednou.

Vlastní stavba Jeruzalémského chrámu začíná v První knize královské:

Čtyři sta osmdesát let po vyjití Izraelců z egyptské země, čtvrtého roku svého kralování nad Izraelem, v měsíci zívu, což je druhý měsíc, začal Šalomoun budovat **dům Hospodinu** (*habájit ladonaj*). **Dům** (*habájit*), který král Šalomoun budoval **Hospodinu** (*ladonaj*), byl dlouhý šedesát loket, široký dvacet a vysoký třicet loket. Délka předsíně **před lodí chrámovou** (*al-penej hejchal ha-bájit*) byla dvacet loket podle šířky domu a před domem byla široká deset loket. (1Kr 6:1-3)

Výběr veršů vztahující se ke zkáze Chrámu:

Nespoléhejte na klamná slova (řka): **Je to chrám Hospodinův, chrám Hospodinův, chrám Hospodinův.** (*hejchal adonaj hejchal adonaj hejchal adonaj*) (Jr 7:4)

¹⁹³ *Bájit ha-rišon.*

¹⁹⁴ Podle B. Pípalá z akadského slova *ekallum*.

¹⁹⁵ *Hejchal ach'av melech šomron* (1K 21:1), *hejchal melech bavel* (2K 20:18, Iz 39:7), *hejchal malchuta di bavel* (Da 4:26), *bhejchalo bbavel* (2Pa 36:7), *hejchalot* (Ho 8:14).

¹⁹⁶ B. Pípal, str. 42.

¹⁹⁷ Kořen *j-k-l* od slovesa *jachal*.

¹⁹⁸ B. Pípal, str. 65.

¹⁹⁹ V aramejské části knihy Ezdráš.

²⁰⁰ Častější výraz pro chrámovou loď je však *debír*.

Uvedl mě do vnitřního nádvoří Hospodinova domu, a hle, při vchodu do **Hospodinova chrámu** (*hejchal adonaj*), mezi předsíní a oltářem, bylo asi dvacet pět mužů, zády **ke chrámu Hospodinovu** (*el-hejchal adonaj*) a tváří k východu; klaněli se východním směrem slunci. 17 Řekl mi: „Viděl jsi, lidský synu? Domu Judovu nestačí tyto ohavnosti, které zde páchají; navíc naplnili celou zemi násilím. Stále znovu mě urážejí, a hle, jak si k nosu pozvedají ratolest. 18 Také já budu jednat v rozhořčení, nebude mi jich líto a nebudu znát soucit. Pak budou ke mně volat mocným hlasem, ale já je nevyslyším.“ (Ez 8:16-18)

V onen den se obrátí **chrámové zpěvy** (*široť hejchal*) v kvílení, je výrok Panovníka Hospodina, mnoho mrtvých těl bude pohozeno na všech místech. Tiše! (Am 8:3)

A já jsem si řekl: Jsem zapuzen, nechceš mě už vidět. Tak rád bych však zase hleděl na **tvůj svatý chrám** (*hejchal kadšecha*)! (Jonáš 2:5)

Slyšte to, všichni lidé, napni pozornost, země, se vším, co je na tobě! Panovník Hospodin buď proti vám svědkem, Panovník **ze svého svatého chrámu** (*mehejchal kadoš*)! (Micheáš 1:2)

18 Co prospěje tesaná modla, již vytesal její tvůrce, modla litá, učitel lži? Ať si v ni doufá její tvůrce, zhotovuje pouze němé bůžky. 19 Běda tomu, kdo říká dřevu: „Procitni,“ kdo říká němému kameni: „Vzbuď se.“ Něco takového má být učitelem? I když je to potaženo zlatem a stříbrem, nemá to žádného ducha. –

20 **Hospodin je ve svém svatém chrámu** (*b-hejchal kadšo*). Ztiš se před ním, celá země! (Abakuk 2:18-20)

Žalm pro Asafa. Bože, vtrhly pronárody do dědictví tvého, **tvůj svatý chrám** (*hejchal kodšecha*) poskvřily, Jeruzalém obrátily v hromady sutin! Mrtvoly tvých služebníků daly za potravu nebeskému ptactvu, těla tobě věrných zemské zvěři. Prolévaly jejich krev okolo Jeruzaléma jak vodu, a nebyl, kdo by je pohřbil. (Ž 79:1-3)

Při popíjení vína poručil Belšasar přinést zlaté a stříbrné nádoby, které odnesl Nebúkadnesar, jeho otec, **z jeruzalémského chrámu** (*min hejchla di virušlem*), aby z nich pili král i jeho hodnostáři, jeho ženy i ženiny. 3 Hned tedy přinesli zlaté nádoby odnesené **z chrámu, to je z Božího domu v Jeruzalémě** (*min hejchla di-vet elaha*), a pili z nich král i jeho hodnostáři, jeho ženy i ženiny. (Da 5:2)

Hejchal popisuje i budoucí „třetí“ Chrám:

Toho roku, kdy zemřel král Uzijáš, spatřil jsem Panovníka. Seděl na vysokém a vznosném trůnu a lem jeho roucha naplňoval **chrám** (*hahejchal*). (Iz 6:1)

A řekneš mu: „Toto praví Hospodin zástupů: Hle, přijde muž jménem Výhonek, vyraší odspodu; ten zbuduje **Hospodinův chrám** (*hejchal adonaj*). 13 Ano, on zbuduje **chrám Hospodinův** (*hejchal adonaj*) a bude obdařen velebností. Bude sedět na svém trůnu a vládnout a bude na svém trůnu knězem; mezi obojím bude pokojná shoda. 14 Tiára pak bude **v Hospodinově chrámě** (*behejchal adonaj*) pamětním znamením Chelemovi, Tóbijášovi, Jedajášovi a Chénovi, synu Sefanjášovu. 15 I vzdálení budou přicházet a pomáhat při budování **Hospodinova chrámu** (*behejchal adonaj*). „I poznáte, že mě k vám poslal Hospodin zástupů, ovšem, budete-li opravdu poslouchat Hospodina, svého Boha.“ (Zach 6:12)

Bože, vtrhly pronárody do dědictví tvého,
tvůj svatý chrám poskvrnily,
Jeruzalém obrátily v hromady sutin!

(Ž 79:1)

2 TĚMA CHRÁMU A JEHO ZÁNÍKU (V TANACHU)

2.1 Úvod do tématu

Téma Jeruzalémského chrámu a jeho zkázy je v Tanachu pojato velice široce a zahrnuje zahrnuje široké časové období. Začíná od formování B-žího lidu směrem k monoteismu a tento proces je provázen také vývojem reálného fyzického kultu, tj. od značení míst jako jednoduchých oltářů (a dalších jednoduchých kultických míst), přes etapu stanu setkávání jako příbytku pro archu úmluvy v době Izraele jako kmenového svazu, v době putování do Země zaslíbené a její následné dobývání a usazování se v ní, přez vznik království a stavbu Prvního chrámu (*bájit rišon*) králem Šalamounem v Jeruzalémě. Pokračuje událostmi, které vedly až ke zničení Chrámu, odpadávání od Hospodina a od Zákona (Tóry), přez rozpad jednotného království na dva samostatné celky, zničení Severoizraelského království, konec samostatného státního útvaru (Judského království), doprovázeného vlnami deportací a exilu a končí postupným znovubudováním Druhého chrámu (a Jeruzaléma) na troskách Chrámu prvního po návratu z Babylónského exilu. Prorocké texty pak obsahují jednak vize zničení Druhého chrámu, tak i vize Chrámu nového v v budoucnosti (*olam ha-ba*).

Zánik Jeruzalémského chrámu byl bezpochyby reakcí na chování B-žího lidu, lidu Izraele (*am jisra'el*). Tento lid vstoupil do smluvního vztahu s Hospodinem. Když přijal Tóru na Sinaji, zavázal se plnit podmínky (řády, příkazy a nařízení) tohoto učení (resp. Zákona). V textu Tóry jsou tyto příkazy explicitně uvedeny. Tóra obsahuje i varování a uvádí tresty za porušování Smlouvy a ustanovení Zákona. Na druhé straně obsahuje také sliby dané praotcům (a později také králi Davidovi a jeho potomstvu) i další zaslíbení ze strany B-ha. Zničení Jeruzalémského chrámu, ztráta Země zaslíbené (tedy i ztráta národní samostatnosti), následný exil a rozptýlení židovského národa v diaspoře do všech stran světa, to vše bylo záležitostí obrovského rozsahu a dosahu pro B-ží lid. Tanach je textem, který podává svědectví o tom, co k těmto událostem vedlo, totiž nedodržování Smlouvy uzavřené na Sinaji, jmenovitě opakované selhávání Izraelitů, porušování (ba úplné zapominání) Zákona – Tóry.

Příčiny zániku Chrámu

Nejčastěji citovaný výrok rabínských autorit o příčinách zkázy Jeruzalémského chrámu se nachází v traktátu *Ĵoma* Babylonského Talmudu a říká: „Proč byl zničen První chrám? Kvůli

třem věcem²⁰¹ té doby – modloslužbě, sexuální nevázanosti²⁰² a prolévání krve²⁰³. Rabínská tradice však přidává i další základní příčinu: porušení odpočinku země (tedy zemědělského sabatického roku)²⁰⁴. Právě porušení těchto čtyř příkazů je v textu Tanachu sankcionováno exilem (sama Země takto se provinivší obyvatele „vyvrhne“²⁰⁵), protože je to Země zaslíbená (tj. darovaná lidu Izraele Hospodinem), a takové znesvěcení tolerovat nelze.

Jimi (=pronárody) byla znečištěna země. Proto jsem ji ztrestal pro její nepravost a **ona vyvrhla své obyvatele.** (3M 18:25)

Všech těchto ohavností se totiž dopouštěli mužové této země, kteří byli před vámi, takže země byla znečištěna. **Nebo i vás země vyvrhne**, kdybyste ji znečistili, jako vyvrhla pronárod, který byl před vámi. (3M 18:27-28)

Budete dbát na všechna má nařízení a na všechny moje řády a jednat podle nich, **aby vás nevyvrhla země**, do které vás vedu, abyste v ní sídlili. (3M 20:22)

V hněvu, v rozhořčení a ve velikém rozlícení **je Hospodin vyvrátil z jejich země a vyvrhl je do jiné země**, jak je *tomu* dnes.“ (5M 29:27)

Hospodin bude bít Izraele, takže se bude klátit jako rákosí ve vodě, **vyrve Izraele z dobré země, kterou dal jejich otcům, a rozptýlí je až za Řeku**, protože si dělali posvátné kůly a Hospodina uráželi. (1Kr 14:15)

Odmrští jsi svůj lid, Jákobův dům, protože jsou plni východního *pohanství*, věští z mraků jako Pelištejci, s dětmi cizáků si podávají *ruce*. (Iz 2:6)

„**Svůj dům jsem opustil, odvrhl jsem své dědictví**; co mi bylo nejmilejší, vydal jsem do rukou nepřátel.“ (Jr 12:7)²⁰⁶

Pohodím tě na poušti, tebe i všechny ryby tvých toků, dopadneš na povrch pole, **nebudeš sebrán a nebudeš shromážděn**, dám tě za pokrm zemské zvěři a nebeskému ptactvu. (Ez 29:5)

Vyvrhnu tě na zem, pohodím tě na povrch pole, usadím na tobě kdejaké nebeské ptactvo, nasytím tebou zvěř celé země. (Ez 32:4)

Jestliže se však odvrátíte a opustíte má nařízení a má přikázání, která jsem vám vydal, a půjdete sloužit jiným bohům a klanět se jim, **vytrhnu vás ze své země, kterou jsem vám dal**, a zavrhnu od své tváře tento dům, který jsem oddělil jako svatý pro své jméno, a vydám jej za pořekadlo a předmět výsměchu mezi všemi národy. (2Pa 7:19-20)

Neboť zemi budou obývat přímí a zůstanou v ní bezúhonní. Ale **svévolníci budou ze země vytati, věrolomní budou z ní vyrváni.** (Př 2:21-22)

²⁰¹ Zákaz těchto tří hříchů tvoří první tři Noachidské příkazy (příkazy, kterými se podle židovské tradice mají řídit nežidovští věřící): zákaz modloslužby, zákaz prolévání krve (vraždy), sexuální nevázanost.

²⁰² Dosl. porušení nahoty, ve významu porušení cudnosti, provozování zakázaných sexuálních vztahů a obscénností.

²⁰³ Traktát Joma 9b.

²⁰⁴ Traktát Avot.

²⁰⁵ Hebrejský kořen je *n-t-š*, s významy zahoditi, nechat ležet, nevšímá si, ležet pohozen, být zanedbaný.

²⁰⁶ Celý soud viz Jr 12:6-13.

2.2 Tóra

V první části Tanachu, v Tóře, jsme svědky vzniku B-žího lidu, *am jisra'el*, tento přerod je zpečetěn uzavřením Smlouvy na Sinaji v Druhé Mojžíšově. Následuje dlouhé období formování tohoto kvalitativně změněného národa, období, ve kterém se střídají úspěchy s mnohými selháními. Původní Smlouva je porušována, a znovu obnovována. Lid Izraele Hospodinův Zákon opouští, a znovu se k němu vrací. Ustanovení Zákona (Tóry), nařízení i zákazy jsou do detailů (a často opakovaně) specifikovány. Tóra je vodítkem pro každodenní život každého jednotlivého příslušníka lidu Izraele.

V této kapitole se soustředíme na téma vývoje, tj. jakými konkrétními změnami prošel vztah Hospodina a jeho lidu s ohledem na charakter jeho přebývání uprostřed svého lidu. Začalo to teofanií na Sinaji a předáním desek Desatera. Pro ně byla postavena schrána úmluvy (svědectví), a pro tu opět Hospodinův dům, nejprve ve formě mobilního (přenosného) stanu setkávání.

Velkou část textů Tóry tvoří ustanovení a nařízení Zákona, jehož opakované a početné porušování vedlo později ve svých důsledcích až ke stavu, kdy Hospodin svůj lid opustil (přestal pobývat v jejích středu), Chrám byl zničen, Izrael ztratil svůj samostatný stát a B-ží lid sám skončil rozprášen v exilu.

První Mojžíšova

Rabín Menachem ben Meir Cijoni²⁰⁷ cituje kabalistický midraš *Sefer ha-bahir*²⁰⁸ myšlenkou, že v architektuře svatostánku je zakomponováno dokonce i samo stvoření. Přichází s následující symbolikou (uspořádanou zde do formy tabulky) porovnávající úryvek textu **První Mojžíšovy** s textem v Druhé Mojžíšově.

Tabulka č. 3: Komparace struktury textu stvoření světa s textem stavby příbytku

Berešit	Stvoření světa	Šemot	Stavba miškanu
1. den (1:1)	Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi.	26:7	Zhotovíš též houně z kozí srsti pro stan nad příbytkem ... ²⁰⁹
2. den (1:6)	„Buď klenba uprostřed vod a odděluj vody od vod!“	26:31	Zhotovíš také oponu ... (tj. parochet) ²¹⁰
3. den (1:9)	„Nahromadte se vody pod nebem na jedno místo ...“	30:18	„Zhotovíš také bronzovou nádrž k omývání ... a naleješ tam vodu.“
4. den (1:14)	„Buďte světla na nebeské klenbě ...“	25:31	Zhotovíš svícen ...
5. den (1:20)	„... a létavci létejte nad zemí ...“	25:20	Cherubové budou mít křídla rozpjatá vzhůru ... ²¹¹

²⁰⁷ Žil v 15. století v německém Špýru.

²⁰⁸ Viz Parshas terumah on-line <http://www.aishdas.org/ta/5772/terumah.pdf>.

²⁰⁹ Stánek má svoji podlahu i svoje nebesa. „Nebesa“ na přistření stánku tvoří „jedenáct“ houní ...

²¹⁰ Stejně tak *parochet*“ odděluje dolní vody času (života nyní – *olam ha-ze*) od vod bezčasu ve „svatyni svatých“ za parochetem (budoucí svět, dotyk mystéria – *olam ha-ba*). Parochet je vztyčen na čtyřech sloupech – plnosti poznatelné přírody, čtyřech světových stranách reprezentujících nekonečnost plochy, na čtyřech cyklech roku i měsíce.

²¹¹ Ovšem symbolika cherubů je však daleko mohutnější, než jen reprezentace „ostatního“ stvoření.

6. den	Stvoření člověka	28:1	Příkaz, aby předstoupil tvůj bratr Áron ... ²¹²
7. den (2:1)	Tak byla dokončena nebesa i země ...	39:32	Tak byla všechna práce na příbytku stanu setkávání ukončena.

Prvním **místem přebývání B-ha mezi lidmi**, zobrazeném v Tanachu, byla vlastně *Gan Eden* (zahradu Eden)²¹³. Tento „příbytek“ byl jedinečný v tom, že v něm přebýval Hospodin tváří v tvář s lidmi (tedy Adamem a Evou). Jednalo se jakýsi pramoderní pozemské svatyně. Šlo o výjimečné *spolupřebývání*, v čase i v prostoru. Po prvotním selhání člověka a jeho následném vyhnání z ráje²¹⁴ už se podobný stav nikdy neopakoval. V biblickém textu jsme pak nadále svědky pouze jakýchsi omezených (samozřejmě nikoliv fyzických) *doteků* ve formě zjevování se Hospodina (teofanie), jak jednotlivcům²¹⁵, tak výjimečně i celému národu, jako tomu bylo na hoře Sinaj²¹⁶.

Reminiscence na zahradu Eden nacházíme i na samotném Šalamounově chrámu. V podrobném popisu stavby nacházíme následující popis vchodu do svatostánku:

„Vchod svatostánku opatřil dveřmi z olivového dřeva; pilíř a veřeje byly pětihranné. Obě křídla dveří byla z olivového dřeva. Na ně dal vyřezat řezby **cherubů, palm a věncoví z květin** a obložil je zlatem.“ (1Kr 6:31-32)

I popis vchodu do chrámové lodi:

„A dal na nich vyřezat **cheruby, palmy a věncoví z květin** a vyryté pak obložit tepaným zlatem.“ (1Kr 6:35)

Tito cherubové²¹⁷, palmy²¹⁸ a květiny odkazují na zahradu Eden²¹⁹, ze které byli lidé vyhnáni pro svoje selhání. Chrám se tak mohl stát místem, skrze které se Izraelité mohli vrátit zpět do ideálního počátečního vztahu s Hospodinem.

Tabulka č. 4: Komparace textu stvoření světa a zahrady Eden s texty o stavbě příbytku²²⁰

První Mojžíšova	Stvoření světa, zahrada Eden		Stavba miškanu
1M 1,31 1M 2:1	Bůh viděl, že všechno , co učinil, je velmi dobré. Tak byla dokončena nebesa	2M 39:32	Tak byla všechna práce na příbytku stanu setkávání ukončena . Izraelci provedli všechno přesně tak, jak

²¹² Člověk nikoliv jako pán tvorstva, ale jako otisk obrazu Panovníka Hospodina.

²¹³ V knize Ezechiel je Eden nazýván *gan ha-elohim* „zahradu B-ží“ (Ez 31:8-9). Viz také Iz 51:3.

²¹⁴ 3. kapitola 1M.

²¹⁵ Z tohoto rámce vybočuje příběh „Jákovova žebříku“ v místě poté nazvaném *Bét-el*, tedy Dům B-ží (v 28. kapitole První Mojžíšovy). *Bét-el* leží asi 10 km od Jeruzaléma. Jákovův noční „souboj“ (v kap. 32) je některými rabínskými autoritami umísťován přímo do místa budoucího Jeruzaléma.

²¹⁶ 2M 19:16-25.

²¹⁷ Cherubové chránili vchod do zahrady Eden. Viz 1M 3:24.

²¹⁸ V hebr. originálu příběhu oprovinění Evy není jmenováno jablko, ale obecně plod ovoce. Nejrozšířenějším ovocem byly právě datle (plody palmy).

²¹⁹ Heslo „Temple of Solomon (The Site)“ - Jewish Encyclopedia (The unedited full-text of the 1906 Jewish Encyclopedia).

²²⁰ Zpracováno z dokumentu BU-4-2013. „Nebe“ na zemi (Bible pro dnešek).

1M 2:3	i země se všemi svými zástupy. Sedmého dne dokončil Bůh své dílo, které konal; sedmého dne přestal konat veškeré své dílo. A Bůh požehnal a posvětil sedmý den, neboť v něm přestal konat veškeré své stvořitelské dílo.	2M 39:43 2M 40:33-34	Hospodin Mojžíšovi přikázal. ... Mojžíš celé dílo prohlédl; ano, vykonali je přesně tak, jak Hospodin přikázal. A Mojžíš jim požehnal. ... Tak Mojžíš dokončil celé to dílo. Tu oblak zahalil stan setkávání a příbytek naplnila Hospodinova sláva.
1M 3:8	Tu uslyšeli hlas Hospodina Boha procházejícího se po zahradě za denního vánku.	2S 7:6-7	Nesídlil jsem v domě od toho dne, kdy jsem syny Izraele vyvedl z Egypta, až do dne tohoto. Přecházel jsem se stanem a s příbytkem.
1M 2:15	Hospodin Bůh postavil člověka do zahrady v Edenu, aby ji obdělával a střežil.	4M 3:7-8	Budou držet stráž před stanem setkávání za něho i za celou pospolitost, aby se mohla konat služba při příbytku.
1M 1-3	(Popis zahrady)	2M 25:31-36 1Kr 6:18	(Popis příbytku.)
1M 3:24	Východně od zahrady v Edenu usadil cheruby s míhajícím se plamenným mečem, aby střežili cestu ke stromu života.	2M 25:18-20	Potom zhotovíš dva cheruby ze zlata; dáš je vytepat na oba konce příkrovu. Jednoho cheruba uděláš na jednom konci a druhého cheruba na druhém konci. Uděláte cheruby na příkrov, na oba jeho konce. Cherubové budou mít křídla rozpjatá vzhůru; svými křídly budou zastírat příkrov. Tvářemi budou obráceni k sobě; budou hledět na příkrov.
1M 1. kap. 3,6,9,14,20,24,26 opakování	„I řekl B-h“ <i>Vajomer elohim</i>	2M 25:1, 30:11,17,22,34 31:1 opakování	„Hospodin promluvil k Mojžíšovi“ <i>Vajidaber adonaj el-moše</i>
1M 2:3	A Bůh požehnal a posvětil sedmý den , neboť v něm přestal konat veškeré své stvořitelské dílo.	2M 31:12-17	Šest dní se bude pracovat, ale sedmého dne bude slavnost odpočínutí, Hospodinův svatý den odpočinku. (31:15)
	Dokončení světa při stvoření	2M 40:17	Příbytek byl postaven první den prvního měsíce druhého roku.

Již ve třetí kapitole **Druhé Mojžíšovy (Šemat)** pověřuje Hospodin, B-h Izraele Mojžíše úkolem vyvést Hospodinův lid z Egypta, z faraónova otroctví²²¹ a dává mu pokyn „Až vyvedeš lid z Egypta, budete sloužit Bohu na této hoře.“²²² Jedná se o B-ží horu – Choréb, „horu Hospodinova dědictví“²²³, tedy místě, kde je půda svatá (*admat-kodeš*)²²⁴, a kterou si Hospodin zvolil k přebývání.

Hospodinův příkaz k lidem, příkaz postavit pro něj příbytek, se objevuje ve 25. kapitole. „Mojžíš vstoupil doprostřed oblaku. Vystoupil na horu a byl na hoře čtyřicet dní a čtyřicet nocí.“²²⁵ A Hospodin k němu promluvil: „Učiňte mi svatyni a **budu přebývat mezi nimi**“²²⁶.

²²¹ *Amí bnej jisra'el ...* (2M 3:10)

²²² 2M 3:12.

²²³ Přiveďeš a zasadíš je na hoře svého dědictví, *kde* jsi, Hospodine, připravil své sídlo k přebývání, *kde* tvé ruce, Panovníku, svatyni si přichystaly. (2M 15:17)

²²⁴ Řekl: „Nepřibližuj se sem! Zuj si opánky, neboť místo, na kterém stojíš, je půda svatá.“ (2M 3:5)

²²⁵ 2M 24:18.

Raši²²⁷ ve svém komentáři k tomuto verši vysvětluje, že verš „učňte mi svatyni“ značí, že svatyně je stavbou určenou ke službě B-hu. Sforno²²⁸ komentuje část verše „budu přebývat mezi nimi“ tak, že toto přebývání bude ekvivalentní přebývání Hospodina (*Šechiny*) na hoře Sinaj. Na Sinaji došlo k předání Tóry (Zákona) a centrální postavení Tóry pro celý Izrael je symbolizováno i konstrukcí svatostánku, protože Svatyně svatých (nejsvatější část příbytku) obsahovala archu úmluvy, ve které byly uloženy desky Zákona, a podle tradice i celá Tóra.²²⁹ Vrcholný význam archy (resp. Zákona uloženého v ní) je umocněn konstrukcí dvou cherubínů, kteří hledí směrem k uloženým deskám Zákona a zároveň nad archou formují jakýsi příkrov (*kaporet*²³⁰) zhotovený ze zlata²³¹ ve tvaru křesla, které je připraveno pro samotnou *Šechinu*.²³²

Formulace *be-tocham*, tedy „mezi vámi“ resp. „uprostřed vás“ podněcuje filozofickou otázku, zda Nekonečný B-h může pobývat „mezi lidmi“.²³³ Jedná se o spojení mikro- i makrokosmu. Všudyprítomný B-h „přebývá“ v lidmi zbudovaném příbytku *miškanu*, nejprve putovním stanu setkávání a poté i v Chrámu, ale zároveň i všude jinde, a dokonce i *be-toch* (uvnitř) každého jednotlivce²³⁴ B-žihó lidu. Prvek oddělené svatosti se týká rozměru času, oddělení časového úseku – šabatu – jako svatého šabatu, i prostoru, vymezení prostoru *miškanu*, a v rámci něho vícestupňového uspořádání s vrcholem svatosti ve svatyni svatých (velesvatyni) *koděš ha-kadašim*.

V jednotlivých etapách vývoje (a formování, dozrávání a proměnách židovského B-žihó lidu) se pak měnila i váha jednotlivých forem této svatosti, např. právě odklon od chrámové služby (*avoda*) směrem ke službě srdce (*avoda še balev*) po zániku Chrámu, stejně tak jako odklon od svatosti prostoru (Chrám již neexistoval) ke svatosti času, totiž důraz na svatost šabatu a také svatost studia Tóry. Tento vývoj byl diktován reálnými podmínkami a časem se jevil jako přirozený vývoj od na první pohled materialistického pojetí kultu k pojetí více duchovnímu. Hodnocení tohoto vývoje není ovšem jednotné.

Celý pokyn na výstavbu **příbytku stanu setkávání** zní:

²²⁶ 2M 25:8.

²²⁷ Raši (Rabi Šlomo Jicchaki 1040-1105 Francie), uznávaný komentátor Tanachu a Talmudu aj.

²²⁸ Sforno Sforno, Obadja ben Jakob (cca 1470 – cca 1550), biblický komentátor, lékař.

²²⁹ The Chumash (The Stone Edition). Parasha Terumah, str. 445-446.

²³⁰ Hebr. *kaparot* pochází z téhož kořene (*k-p-r*) jako *jom kipur* (Den smíření). Podle rabínské tradice se tedy jedná nikoliv o pouhé přikrytí fyzické, ale o duchovní ve smyslu přikrytí viny resp. odpuštění.

²³¹ V křesťanství bývá tento příkrov někdy nazýván „křeslo milosrdenství“ pocházející z německého *Gnadenstuhl* v Luterově Bibli.

²³² „Lid tedy poslal do Šíla a přinesli odtud schránu smlouvy Hospodina zástupů (*aron berit-adonaj cevaot*), trůnícího na cherubech (*jošev ha-kerubim*). Se schránou Boží smlouvy tam byli oba synové Élího, Chofní a Pinchas. (1S 4:4)

²³³ Této otázce se věnoval Jicchak ben Jehuda Abrabanel (1437-1508), portugalský filosof, exegeta a apologeta.

²³⁴ Karol Efraim Sidon překládá tento verš dokonce „... a usadím se v jejich nitru!“ (Pět knih Mojžíšových, Praha 2012). Potom bychom mohli verš chápat jako pokyn, aby si každý postavil vlastní svatyni ve svém srdci. Další použití tohoto slova má však vždy zřetelný význam „mezi“, nikoliv „uvnitř“.

„Ať mi udělají svatyni (*mikdaš*), budu přebývat (*všachanti*) uprostřed nich, všechno co zjevuje tobě, vzor příbytku (*tavnit ha-miškan*) a vzor všech jeho předmětů (*tavnit kol-kelav*) a tak učiní (*v-ken ta'asu*).“²³⁵ (2M 25:8-9)

A ještě později:

Hleď a udělej všechno podle vzoru, který jsem ti zjevil na hoře.²³⁶ (2M 25:40)

Toto je velice zásadní příkaz. Jednak jde o přímý pokyn Hospodinův (jde o Hospodinův výrok, tedy nosné sdělení), obsahuje také zdůvodnění, Hospodin, B-h Izraele, chce pobývat²³⁷ **uprostřed**²³⁸ svého lidu a zmiňuje se také existenci přesného plánu výstavby (*tavnit*²³⁹). Všimněme si i použití obou termínů, *miškan* i *mikdaš* v těsné blízkosti. Příbytek sám o sobě se nestává svatyní, k tomu je potřeba jako jakási „přidaná hodnota“ specifické chování lidí. Musí se pozdvihnout směrem vzhůru, musí být ve shodě s B-žím řádem. Svatyně postavená mezi B-žím lidem je viditelnou manifestací Smlouvy uzavřené Hospodinem s lidem Izraele na Sinaji.

Začíná to prostým aktem podílení se na stavbě z vlastní vůle, z rozhodnutí vlastního srdce (dosl. moudrého srdce²⁴⁰). Potom se i prostý stan stane svatým příbytkem, svatyní, ve které přebývá B-ží přítomnost.²⁴¹ Svatostánek se tak stává symbolem vztahu mezi B-žím lidem a Hospodinem.

Celý návod na stavbu příbytku (*tavnit ha-miškan*) je popsán ve 25. - 31. kapitole Druhé Mojžíšovy a má formu řeči Hospodina k Mojžíšovi, jedná se tedy o Hospodinovy přímé příkazy - *micvot*. Děje se tak na hoře Sinaj, kam Mojžíš vystoupil, zatímco lid Izraele zůstal na úpatí hory a postupně ztrácel víru (situace vyvrcholí vytvořením zlatého telete v 32. kapitole).

Popis obsahuje parametry vlastního příbytku (*miškan*), stanu nad příbytkem (*ohel moed*), schrány svědectví (*áron ha-kodeš*), svatyně svatých (*kodeš ha-kadašim*), oltáře (*mizbeach*), nádvoří (*chacar*). Dále pokračuje popisem *kohanim* (kněží), jejich oblečení a jejich činností při obětování, tj. bude proces obětování probíhat, jak má vypadat oltář, jaké nástroje používat (včetně posvátných mastí a olejů). Jedná se tedy o vysoce detailní popis, postihující nejen stavbu samotnou, ale i kult s ní svázaný.

Znovu je potvrzen účel celé stavby, jako místo přebývání Hospodina a jeho setkávání se se svým lidem:

Tuto každodenní zápalnou oběť budete přinášet u vchodu do stanu setkávání před Hospodinem **po všechna vaše pokolení**. Tam se s vámi budu setkávat, abych tam k tobě mluvil. Budu se tam setkávat se syny Izraele a místo bude posvěceno mou slávou. Posvětim stan setkávání a oltář; také

²³⁵ Podle ČEP: „Ať mi udělají svatyni, a já budu bydlet uprostřed nich. Uděláte všechno přesně podle toho, co ti ukazuji jako vzor svatého příbytku i vzor všech *bohoslužebných* předmětů (2M 25:8-9). Rašiho výklad této věty je, že se jedná o vztahení platnosti i na svatbu budoucího chrámu v budoucích generacích. Toto je diskutováno také v traktátu Sanhedrin 16b Babylonského Talmudu.

²³⁶ 2M 25:40 podle ČEP: Hleď, abys všechno udělal podle vzoru, který ti byl ukázán na hoře.

²³⁷ Hebr. kořen *š-k-n*, z něhož pochází i *Šechina*.

²³⁸ Hebr. *be-tocham* lze ovšem překládat „uprostřed nich“ (tedy v jejich středu) nebo také „v nich“ (tedy v jejich nitru).

²³⁹ Hebr. *tavnit* znamená plán, model, předlohu, strukturu, také podobu, obraz.

²⁴⁰ 2M 35:10.

²⁴¹ J. Haidler: Symbolika není hřích (on-line Shekel.cz 26.2.2012)

Árona a jeho syny posvětim, aby mi sloužili jako kněží. **Budu přebývat uprostřed Izraelců a budu jejich Bohem.** Poznají, že já jsem Hospodin, jejich Bůh, že já jsem je vyvedl z egyptské země, abych přebýval uprostřed nich. Já jsem Hospodin, jejich Bůh. (2M 29:42-46)

Celá pasáž pak končí předáním desek úmluvy Mojžíšovi (2M 31:18):

Když přestal k Mojžíšovi na hoře Sínaji mluvit, dal mu **dvě desky svědectví**; byly to kamenné desky psané Božím prstem.

V 35. kapitole Druhé Mojžíšovy tlumočí Mojžíš úkol stavby příbytku Izraelitům. Celý proslov uvádí větou: „A každý **moudrého srdce** mezi vámi ať přijde a udělá všechno, co Hospodin přikázal“²⁴² (2M 35:10). Jedná se o **příkaz Hospodinův** (*civa adonaj*) a je adresovaný všem „moudrého srdce“ (*chacham lev*)²⁴³. Následuje výčet všech součástí příbytku, včetně náčiní a nádob, oděvů a textilií, olejů a kadidla až po stanové kolíky. Na tuto výzvu se všichni zapojují do realizace plánu (*tavnit*)²⁴⁴ stavby příbytku tak, jak jim ho podrobně tlumočí Mojžíš (2M 35:20-39:41). „Docela tak, jak přikázal Hospodin Mojžíšovi, tak vykonali synové Izraelští celé dílo. Když viděl Mojžíš celou práci, že ji vykonali, jak přikázal Hospodin, tak činili, požehnal jim Mojžíš“ (2M 39:42-43). Stavba příbytku vrcholí v následující (40.) kapitole, kdy je vše propojeno a umístěno tak, jak má být.

Realizace (2M 40:17-33) postupuje podle plánu (2M 40:2-15) následujícím způsobem: stavba vlastního příbytek stanu úmluvy (*miškan ohel moed*) - postavení vnějšího stanu nad příbytkem (*ohel*) - uložení schránky svědectví (*aron ha-edut*) do příbytku - upevnění opony (*parochet*) tj. zastření schránky - umístění stolu (*šulchan*) na chleby – umístění svícnu (*menora*) a lamp (*nerot*) – zlatý oltář (*mizbeach ha-zahav*) pro kadidlo – opona u vchodu do příbytku (*parochet*) – oltář pro celooběti (*mizbeach ha-ola*) – nádrž (*kír*) s vodou na rituální omývání mezi oltářem a vchodem do stanu setkávání - nádvoří (*chacer*) kolem příbytku a oltáře – opona na bráně nádvoří. Celá stavba pak byla završena, opět ve shodě s předchozími pokyny Hospodina, posvěcením všeho toho i obslužného personálu posvátným olejem²⁴⁵.

Tabulka č. 5: Schematické srovnání stavby příbytku – plán versus realizace

Druhá Mojžíšova / Šemot - 40. kapitola			
Plán – <i>tavnit miškan</i>		Realizace-stavba	
1	Hospodin promluvil k Mojžíšovi:		
2	Prvního dne prvního měsíce postavíš příbytek stanu setkávání.	17	Příbytek byl postaven první den prvního měsíce druhého roku.
		18	Mojžíš postavil příbytek: rozmístil jeho patky, zasadil desky, přiložil svlaky a postavil sloupy.
		19	Nad příbytkem rozprostřel stan a nahoru na stan položil příkrývku,

²⁴² *Kol-ašer civa adonaj.*

²⁴³ Termín *chacham-lev* se vyskytuje ve 2M 5krát, vždy ve významu manuálně zdatný, šikovný. Další výskyty jsou už pouze v knize Přísloví (4x) a Job (1x), kde ovšem znamenají obecnou moudrost.

²⁴⁴ *Tavnit* význam plán, model, idea.

²⁴⁵ Splnění toho nařízení je ovšem popsáno až později, v knize *Vajikr'a* (3M 8:10-13).

			jak Hospodin Mojžíšovi přikázal.
		20	Potom vzal svědectví a dal je do schránky; podél schránky zasunul tyče a nahoru na schránku položil příkrov.
3	Tam umístíš schránku svědectví a zastřeš schránku oponou.	21	Schránku vnesl do příbytku, zavěsil vnitřní oponu a zastřel schránku svědectví, jak Hospodin Mojžíšovi přikázal.
4	Přineseš také stůl a <i>všechno</i> na něm uspořádáš, přineseš i svícen a nasadíš na něj kahánky.	22-25	Stůl postavil do stanu setkávání ke straně příbytku na sever, vně před oponu. Uspořádal na něm chléb před Hospodinem, jak Hospodin Mojžíšovi přikázal. Svícen postavil do stanu setkávání naproti stolu ke straně příbytku na jih a nasadil kahánky před Hospodinem, jak Hospodin Mojžíšovi přikázal.
5	Zlatý kadidlový oltář dáš před schránku svědectví a pověsíš závěs ke vchodu do příbytku.	26-28	Zlatý oltář umístil ve stanu setkávání před oponu. Pálil na něm kadidlo z vonných látek, jak Hospodin Mojžíšovi přikázal. Na vchod do příbytku pověsil závěs.
6	Oltář pro zápalnou oběť postavíš před vchod do příbytku stanu setkávání.	29	Oltář pro zápalnou oběť postavil u vchodu do příbytku stanu setkávání. Na něm obětoval zápalnou a přídavnou oběť, jak Hospodin Mojžíšovi přikázal.
7	Mezi stan setkávání a oltář umístíš nádrž a naleješ do ní vodu.	30	Mezi stan setkávání a oltář umístil nádrž a nalil do ní vodu k omývání.
8	Dokola postavíš nádvoří a do brány k nádvoří pověsíš závěs.	33a	Kolem příbytku a oltáře postavil nádvoří a do brány nádvoří pověsil závěs.
9	Potom vezmeš olej pomazání a pomazeš příbytek a všechno, co je v něm, a posvětiš jej i s veškerým náčiním, a bude svatý.		Potom vzal Mojžíš olej pomazání, pomazal příbytek s veškerým příslušenstvím a posvětil je. (3M 8:10)
10-11	Pomazeš také oltář pro zápalnou oběť i s veškerým náčiním a posvětiš jej; a oltář bude velesvatý. Pomazeš také nádrž s podstavcem a posvětiš ji.		Sedmkrát jím stříkl na oltář a pomazal oltář i všechno jeho náčiní i nádrž s podstavcem, aby je posvětil. (3M 8:11)
12	Pak přivedeš Árona a jeho syny ke vchodu do stanu setkávání a omyješ je vodou.	31-32	Mojžíš, Áron a jeho synové si z ní omyli ruce a nohy. Když přistupovali ke stanu setkávání a když se přibližovali k oltáři, omývali se, jak Hospodin Mojžíšovi přikázal.
13	Nato oblékneš Áronovi svatá roucha, pomazeš ho a posvětiš a bude mi sloužit jako kněz.		Nalil též trochu oleje pomazání na Áronovu hlavu a pomazal ho, aby ho posvětil. (3M 8:12)
14-15	Přivedeš i jeho syny a oblékneš do suknic. Pomazeš je, jako jsi pomazal jejich otce, a budou mi sloužit jako kněží. Toto pomazání je uvede v trvalé kněžství po všechna pokolení.“		Pak vyzval Mojžíš Áronovy syny, aby přistoupli, oblékl jim suknice, přepásal je šerpou a vstavil jim na hlavu mitry, jak přikázal Mojžíšovi Hospodin. (3M 8:13)
16	Mojžíš učinil všechno přesně tak, jak mu Hospodin přikázal.	33b	Tak Mojžíš dokončil celé to dílo.

Poslední verše Druhé Mojžíšovy ukončují zbudování svatyně a nastolují její fungování v dalším životě komunity lidu Izraele:

Tu oblak zahalil stan setkávání a příbytek naplnila Hospodinova sláva. Mojžíš nemohl přistoupit ke stanu setkávání, neboť nad ním přebýval oblak a příbytek naplňovala Hospodinova sláva. Kdykoli se oblak z příbytku zvedl, vytáhli Izraelci ze všech svých stanovišť. Jestliže se oblak nezvedal, nevytáhli, dokud se nezvedl. Hospodinův oblak býval ve dne nad příbytkem a v noci na něm planul oheň před očima celého domu izraelského na všech jejich stanovištích.
(2M 40:34-38)

Přenosný svatostánek pak putuje s lidem Izraele po poušti, i později při obsazování Země zaslíbené (viz dále ve Čtvrté a Páté Mojžíšově knize). Při putování vždy celý tábor Izraelitů bezvýhradně následuje stan setkávání na pokyn Hospodinův. Později při obsazování Kanaánu jako Země zaslíbené následují Izraelité archu úmluvy i do boje.

S darem Desatera, Tóry a celého Zákona na Sinaji souvisí ustanovení Smlouvy (viz dříve v kap. 1.3). Velká část těchto ustanovení se detailně zabývá i kultem svázaným s archou úmluvy (a příbytkem Hospodinovým) a příkazy pro kněží.²⁴⁶

Ve 23. kapitole (a znovu zopakované v kapitole 34.) nacházíme ustanovení o výročních slavnostech, které každému Izraelci přikazuje třikrát do roka osobní účast na slavnostech svatyně: „Třikrát v roce se ukáže každý, kdo je mužského pohlaví, před Pánem Hospodinem (*el-pnej ha-adon Adonaj*)“²⁴⁷. Jednalo se o svátky „nekvašených chlebů“ (tj. *pesach*), „slavnost žně, prvních snopků“ (tj. *šavuot*) a „slavnost sklizně plodin na konci roku“ (tj. *sukot*).²⁴⁸ Je zde také výslovné ustanovení příkazu o prvotinách: „Prvotiny raných plodů své role přineseš do domu Hospodina, svého B-ha“.²⁴⁹

Dalším nařízením spojeným trvale s příbytkem Hospodinovým je příkaz uchování many přímo u archy úmluvy:

Áronovi Mojžíš řekl: „Vezmi jeden džbán, nasyp do něho plný ómer many a ulož to před Hospodinem, aby to bylo opatrováno po všechna vaše pokolení.“ Áron to tedy uložil **před schránou svědectví**²⁵⁰, aby to bylo opatrováno, jak Hospodin Mojžíšovi přikázal. (2M 16:33-34)

Druhá Mojžíšova obsahuje první verzi zákonů a nařízení Smlouvy Hospodina s lidem Izraele. Základem je Desatero (2M 20:1-17), ale celý Zákon je mnohem rozsáhlejší. Rabínská tradice vypracovala nakonec soubor 613 příkazů (zákazů i nařízení), které se opírají o text psané Tóry.

Mnohá tato nařízení jsou velice praktická a mají silný sociální charakter, protože zajišťují ochranu nejslabších členů společnosti, jako jsou vdovy, sirotci a bezzemci. Zvláštní ochraně se také dostává „hostům“ („neboť i vy jste byli hosty v egyptské zemi“²⁵¹). V knize *Šemot* tak nalézáme i zákony na ochranu otroků (jedná se o hebrejské otroky a otrokyně prodané

²⁴⁶ 2M 25. – 30. kap.

²⁴⁷ 2M 23:17.

²⁴⁸ 2M 23:14-18.

²⁴⁹ 2M 23:19.

²⁵⁰ *Lifnej ha-edut*.

²⁵¹ 2M 22:20, 2M 23:9.

do otroctví u jiného Hebrejce)²⁵², právo odvety a odškodnění (vždy s vyměřením přiměřeného trestu), při prohřešcích krádeže a zpronevěry se vždy přihlíží k okolnostem činu. Veliký důraz je kladen na ochranu nevinných, a také na potírání prohřešků proti cti a pravdy (např. proti pomluvě, krivému svědectví, zločinnému spolčení, korupci).²⁵³

U většiny trestů se vždy zohledňují polehčující okolnosti a dbá se, v rámci možností, na maximální spravedlnost, trvá se na nezpochybitelném prokázání činu atp. Výjimkou jsou ovšem činy, které spadají do oblasti svrchovanosti Hospodina, nebo odpadnutí od Hospodina. Ty jsou trestány maximálně a s největší tvrdostí. Jedná se o provinění modloslužbou, také provozování čarodějnictví (jde o vyvolávání duchů zemřelých a různé způsoby věštění)²⁵⁴.

Čarodějníci nenecháš naživu. (2M 22:17).

Kdo by obětoval bohům a ne samotnému Hospodinu, propadne klatbě. (22:19)

Do Hospodinova hájemství spadá i dodržování šabatu, tedy dne odpočínutí²⁵⁵, protože tento den byl vyčleněn jako Den Hospodinův. Také v tomto ustanovení je jmenovitě uveden požadavek na ochranu otroků a služebnictva, hostů v zemi (a také zvířat). Stejně tak i 7. rok odpočínutí země, kdy je zakázáno obrábět a osívat půdu, sklízet sklizeň.²⁵⁶

Uctívání cizích božstev (modloslužba) byla nejhorším přestoupením Zákona. Izrael byl lidem Hospodina, Hospodin byl jejich B-hem a byl také B-hem jediným.²⁵⁷ Co se týká modloslužby, tedy uctívání jiných božstev zásadní příkaz je vysloven v úvodu Desatera, zahrnuje první dvě přikázání:

„Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví. Nebudeš mít jiného boha mimo mne. Nezobrazíš si *Boha* zpodoběním ničeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě *milující*. Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého *pokolení* těch, kteří mě nenávidí, ale prokazují milosrdenství tisícům *pokolení* těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají. (2M 20:2-6)

Dám totiž do vašich rukou obyvatele země a vypudíš je před sebou. Neuzavřeš smlouvu s nimi nebo s jejich bohy. Nebudou v tvé zemi sídlit, aby tě nesvedli ke hříchu proti mně. Kdybys sloužil jejich bohům, stalo by se ti to léčkou. (2M 23:31-33)

Dej si pozor, abys neuzavíral smlouvu s obyvateli té země, do které vejdeš, aby se nestali uprostřed tebe léčkou. Proto jejich oltáře poboříte, jejich posvátné sloupy roztrháte a jejich posvátné kůly pokácíte. Nebudeš se klanět jinému bohu, protože Hospodin, jehož jméno je Žárlivý, je Bůh žárlivě *milující*. Neuzavřeš smlouvu s obyvateli té země. Budou se svými bohy smilnit a svým bohům obětovat a tebe pozvou, abys jedl z jejich obětního hostie; a ty budeš brát z jejich

²⁵² 2M 21:1-11.

²⁵³ 2M 21:12nn až 23:13.

²⁵⁴ 2M 22:17 a dále také 3M 20:6, 3M 20:27, 5M 18:10, 1S 28:9, Mal 3:5. Smrtí je trestáno i obcování se zvířetem (2M 23:18).

²⁵⁵ 2M 31:12-17, 2M 23:12.

²⁵⁶ 2M 23:10-11.

²⁵⁷ Tento základní axiom židovské víry je včleněn také do židovského vyznání víry, do modlitby *Šema jisra'el*: „*Šema jisra'el adonaj elohejnu adonaj echad*“ - „Slyš Izraeli, Hospodin je náš B-h Hospodin jediný.“ (5M 6:4) Slovo *echad* znamená nejen jediný, ale také jedinečný, jednotný, jeden ve smyslu nedělitelný. Konečným cílem této jediňakosti je stav popsáný v Zacharijášovi: „Hospodin bude Králem nad celou zemí; v onen den bude Hospodin jediný a jeho jméno jediné.“ (Zach 14:9)

dcer manželky pro své syny a jejich dcery budou se svými bohy smilnit a svádět tvé syny, aby smilnili s jejich bohy. Nebudeš si odlévat sochy bohů. (2M 33:12-17)

K první modloslužbě ze strany Izraele jako celku došlo hned po uzavření smlouvy na Sinaji (když Mojžíš trávil na hoře s Hospodinem 40 dní), šlo o zhotovení sošky býčka ze zlata, **zlatého telete**. O něm pak Izraelité řekli: „To je tvůj B-h, Izraeli, který tě vyvedl z egyptské země.“ (2M 32:4). Před býčkem pak vybudovali oltář a obětovali Hospodinu. Mojžíš se po návratu z hory ptá Árona: „Co ti tento lid udělal, že jsi naň uvedl *tak* velký hřích?“ (2M 32:21). Odsouzení hříchu z úst Hospodina je tvrdé: „Vymažu ze své knihy toho, kdo proti mně zhřešil ... A až přijde den mého trestu, potrestám jejich hřích na nich.“ (2M 32:33-34), „Kdybych šel jediný okamžik uprostřed vás, musel bych vás vyhladit“ (2M 33:5).

Hospodin je ale nejen přísný a soudící, ale také milosrdný a milující:

Smiluji se však, nad kým se smiluji, a slituji se, nad kým se slituji.“ (2M 33:19)

Když Hospodin kolem něho (*tj. Mojžíše*) přecházel, zavolal: „Hospodin, Hospodin! Bůh plný slitování a milostivý, shovívavý, nejvyšší milosrdný a věrný, který osvědčuje milosrdenství tisícům pokolení, který odpouští vinu, přestoupení a hřích; avšak viníka nenechává bez trestu, stíhá vinu otců na synech i na vnucích do třetího a čtvrtého pokolení.“ (2M 34:6-7)

Třetí Mojžíšova

Hned v úvodním verši **Třetí Mojžíšovy** promlouvá Hospodin k Mojžíšovi „ze stanu setkávání“²⁵⁸ a i mnoho dalších událostí knihy se odehrává v blízkosti tohoto Hospodinova příbytku. Následující verše pak popisují náležitosti obětí, které každý Izraelita sám za sebe přináší „ke vchodu do stanu setkávání, aby došel zalíbení“²⁵⁹ před Hospodinem²⁶⁰. Jedná se o předpisy řádů obětních (v 1. až 7. kap.), kněžských (v 8. až 10. kap.), očišťovacích (v 11. až 16. kap.) i nařízení vlastního Zákona svatosti (v 17. až 27. kap.).²⁶¹ To vše je totiž úzce spjaté s *miškanem* stanu setkávání, s oltářem a oběťmi, které se v jeho blízkosti konaly.

Tzv. „Zákon svatosti“ je zákon, který řídí všechny aspekty života B-žího lidu. Zákon je zdůvodněný jednoznačným „Svatí budete, protože já (jsem) svatý – Hospodin, váš B-h.“ (3M 19:2²⁶²). Zdůvodňování formulí svatosti se také opakuje v celém textu knihy.²⁶³ Obdobně připomínka vyvedení z otroctví v Egyptě²⁶⁴, či jednoduché ale závažné „Já jsem Hospodin, B-h váš“. Jednotlivé dílčí zákony a nařízení jsou uváděny opakovanou formulí *vaj^edaber adonaj*

²⁵⁸ Termín *stan setkávání* se v 3M vyskytuje 87 krát a *oltář* 90 krát. Tvary slova *oběť, obětní, obětovat* a podobně 204 krát.

²⁵⁹ „Aby došel zalíbení“ ČEP zde překládá hebrejské *lirconó* ve smyslu „ve svůj prospěch“. Obdobně Jeruzalémská Bible „aby byl příznivě přijat“. Bible kralická však překládá „dobrovolně“ a stejně tak i rabín Karol Sidon „z vlastní vůle“.

²⁶⁰ 3M 1:3.

²⁶¹ Toto členění a pojmenování oddílů je členěním Bible ČEP.

²⁶² ČEP používá v překladu imperativ „buďte svatí“: „Mluv k celé pospolitosti Izraelců a řekni jim: Buďte svatí, neboť já Hospodin, váš Bůh, jsem svatý. (3M 19:2)

²⁶³ 3M 11:45, 19:2, 20:7, 20:26, 22:31-33.

²⁶⁴ Viz např. spojení oběho v 3M 11:45.

el-moše lemor („Hospodin promluvil k Mojžíšovi řka“). Principem dodržování Zákona je „rozlišovat mezi svatým a nesvatým a mezi čistým a nečistým“.²⁶⁵

Řády (zákony) a nařízení (*mišpatim ve-chukim*) se v daném časovém období dotýkají stanu setkávání a života komunity kolem něho, ale později jsou stejně tak platné pro samotný Chrám, pro život v době existence Chrámu, pro chrámové oběti, rituály i liturgii. Jedná se o dvě formy téhož příbytku (*miškanu*) Hospodinova. Řády a nařízení jsou zákonem Hospodinovým a jsou tak také uváděny *mišpataj v-chukotaj* tedy „moje (Hospodinovy) řády a nařízení“. O nařízeních zákona se také v textu Třetí Mojžíšovy říká, že jsou „provždy platná“ (*chak-olam* resp. *chukat olam*), což bývá navíc umocněné formulí „pro všechna vaše pokolení“ (a to celkem 23 krát²⁶⁶ v této knize).

Hospodin ve svých výrocích k lidu *Jisra'ele* (prostřednictvím Mojžíše) opakovaně zdůrazňuje podmíněnost jejich života a jeho kvality dodržováním B-žího zákona a varuje před tvrdými následky v případě porušování tohoto řádu.

„Mluv k Izraelcům a řekni jim: Já jsem Hospodin, váš Bůh ... **Budete jednat podle mých řádů a dbát na má nařízení; jimi se budete řídit, neboť já jsem Hospodin, váš Bůh. Budete dbát na moje nařízení a na moje řády. Člověk, který podle nich bude jednat, bude z nich žít.** Já jsem Hospodin.“ (3M 18:2-5)

„Proto **dbejte na to, co jsem vám uložil.** Nesmíte jednat podle ohavných zvyklostí, které byly páčány před vámi. Neznečišťujte se jimi. Já jsem Hospodin, váš Bůh.“ (3M 18:30)

„**Dbejte na mé příkazy a jednejte podle nich.** Já jsem Hospodin. Neznesevítěte mé svaté jméno. Ať jsem posvěcen mezi Izraelci. Já jsem Hospodin, já vás posvěcuji. Vyvedl jsem vás z egyptské země, abych vám byl Bohem, já Hospodin.“ (3M 22:31-33)

„Ve své zemi si nebudete dělat bůžky, ani si nevztyčíte tesanou sochu nebo posvátný sloup, ani nepostavíte přitesaný kámen, jimž byste se klaněli. Já jsem Hospodin, váš Bůh. **Dbejte na mé dny odpočinku a mějte v úctě mou svatyni.** Já jsem Hospodin. (3M 26:1-2)

Charakteristické je, že se striktně odlišuje provinění nevědomé, příp. z nedbalosti od hříchů vědomých. „Když někdo zhřeší z omylu či nedopatřením²⁶⁷ proti čemukoli, o čem přikázal Hospodin, aby činěno nebylo ...“ (3M 4:2), je to možné odčinit příslušnou obětí provázenou uvědoměním si viny při provádění předepsaného rituálu „necht' vyzná hřích, jímž se prohřešil“²⁶⁸. V tomto případě (3M 4:2-12) jde o provinění kohena a následuje podrobný popis, jak má probíhat obětování býčka: býček musí bez vady, je zaříznut a jeho krev je odnesena do stanu setkávání, tam kohen provádí s krví předepsané úkony, vybrané části dobytčete jsou pak spáleny na celoobětním oltáři, zbylá část je vynesena mimo tábor a na určeném místě spálena na popel.

Všechny tyto oběti a procesy příslušné k jednotlivým prohřeškům a proviněním, jsou systematicky popsány, včetně jejich provedení krok za krokem. Členové komunity přinášejí oběti

²⁶⁵ 3M 10:10.

²⁶⁶ 3M 3:17, 6:11, 6:15, 10:9, 16:29, 16:31, 16:34, 17:7, 23:14, 23:21, 23:31, 23:41, 24:3, a 24:9.

²⁶⁷ *Bi-šegaga* v omylu, nedopatřením.

²⁶⁸ 3M 5:5.

obdobně, ovšem prostřednictvím kněží. A poté je jim odpuštěno, neboť „kněz mu **zjedná očistu za hřích jeho**²⁶⁹, jímž zhřešil, a bude mu odpuštěno“²⁷⁰ (3M 4:35)²⁷¹.

Obětím za vinu (*ašam*) je připisována speciální důležitost, protože umožňují vinu přikrýt, provinilec se za asistence kněze očistí a je mu odpuštěno (3M 5:13). Zatímco jiné druhy obětí jsou uvedena prostými výroky „toto je řád zápalné oběti“²⁷² (3M 6:2), „toto je řád přídavné oběti“²⁷³ (3M 6:7), „toto je řád oběti za hřích“²⁷⁴ (3M 6:18), „toto je řád hodů oběti pokojné“²⁷⁵ (3M 7:11), ve verši 7:1 se píše „toto je řád oběti za vinu: **je to velesvaté**“²⁷⁶. Toto *kodeš ha-kadašim* se vztahuje na *ašam*, tedy oběť za vinu.

Vědomé těžké hříchy bývají sankcionovány potrestáním pro jednotlivce fatálním, totiž že bude „vyhlazen z lidu svého“²⁷⁷, „krev jeho (jejich) na něj (ně)“²⁷⁸, „smrtí usmrceni budete“²⁷⁹ (často ukamenováním), „budou bezdětní (bezdětní zemřou)“²⁸⁰, případně „ponese vinu svou“²⁸¹. Podle vystupňované formulace trestu je velice závažným trestem provozování magie a vyvolávání mrtvých (3M 20:27²⁸²). Tento hřích je také považován za jednu z příčin zkázy Jeruzalémského chrámu.

Ve 23. kapitole je popis příkazů spojených se slavením svátků resp. Hospodinových slavností *moadej adonaj* (tedy sváteční doby Hospodinovy)²⁸³, tedy slavnost nekvašených chlebů²⁸⁴ (tedy *pesach*), svátek prvotin²⁸⁵ (tedy *šavuot*), slavnost odpočinutí s pamětním vytrubováním²⁸⁶ (*roš ha-šana*), den půstu²⁸⁷ (*jom kipur*) a slavnosti stánků²⁸⁸ (tedy *sukot*). Některé z *micvot* spojených s těmito svátečními dobami se vztahují k době budoucí, až se *Jisra'el* usadí ve své Zemi zaslíbené.

²⁶⁹ Ve-kiper alav ha-kohen al-chatato

²⁷⁰ Bible ČEP překládá „Pro hřích, jehož se dopustil, vykoná za něho kněz smírcí obřady, a bude mu odpuštěno.“ (3M 4:35).

²⁷¹ Obdobně 4:13, 5:18 a 26,

²⁷² *Zot torat ha-ola*, překládané také jako celooběť.

²⁷³ *Zot torat ha-mincha*, překládané také jako oběť moučná.

²⁷⁴ *Zot torat ha-chatat*.

²⁷⁵ *Zot torat zevach ha-šlamim*, překládané také jako oběť míru nebo pokojná oběť.

²⁷⁶ *Zot torat ha-ašam kodeš ha-kadašim hu*, překládané také jako oběť odškodnění nebo oběť za provinění.

²⁷⁷ 3M 7:27, 17:4, 17:9-10, 17:14, 19:8, 20:3, 20:6, 20:17-18, 23:29-30

²⁷⁸ 3M 20:9,11,12 a 13, 20:16

²⁷⁹ 3M 20:10, 21:14-17,21,23

²⁸⁰ 3M 20:20-21

²⁸¹ 3M 17:16, 20:19

²⁸² „Muž či žena, v nichž by byl duch zemřelých nebo duch věšdecký, musejí zemřít. Ukamenují je. Jejich krev padni na ně.“ (3M 20:27)

²⁸³ *Moadej adonaj*.

²⁸⁴ *Chag ha-macot ladonaj – micva: korban ha-omer* (3M 23:6-11).

²⁸⁵ Snopek prvotiny *omer rešit*, Šavuot – *micva: štej ha-lechem* (3M 23:15-21).

²⁸⁶ *Micva: zichron terua*: jedná se o Svátek nového roku (3M 23:23-25).

²⁸⁷ *Jom Kipur micva* : půst (3M 23:27-32).

²⁸⁸ *Chag ha-sukot a Šmini Aceret micva: arbaa minim a suka* (3M 23:33-39).

Zahrnují tak i ustanovení pro tři tzv. **poutní svátky** neboli *regalim*²⁸⁹, *pesach*, *šavuot* a *sukot*, které byly spojené s povinností dostavit se třikrát v roce k příbytku Hospodinovu, v době Chrámu tedy do **Jeruzalémského chrámu**.

Třetí Mojžíšova se zabývá také proviněními celé komunity. Tato provinění jsou pak sankcionována hrozbou následků pro celou komunitu, tedy pro celý *am jisra'el*. Provinění komunity B-žího lidu jsou velmi závažná, proto i tresty jsou dalekosáhlé. Hrozbou je ztráta nové Země zaslíbené, vyhnání do exilu plného utrpení, vydání do rukou nepřátel.

„Neposkrvňujte se žádnou z těchto věcí. Tím vším se přece poskrvňují národy, které před vámi vyháním! Sama země se jimi poskrvnila; proto ji potrestám za její hříchy a **země vyvrhne své obyvatele**. Vy tedy dbejte na má nařízení a na mé řády, ať se nedopustíte žádné z těchto ohavností, ani domorodec, ani ten, kdo přebývá mezi vámi jako host. Všechny tyto ohavnosti se totiž dopouštěli mužové této země, kteří byli před vámi, takže země byla znečištěna. **Nebo i vás země vyvrhne, kdybyste ji znečistili, jako vyvrhla pronárod, který byl před vámi.**“ (3M 18:24-28)

V této části knihy *Vajikr'a* (3M 18:6-23) jsou vyjmenovány ustanovení týkající se právě sexuálně motivovaných přestupků (zakázaných sexuálních vztahů). Patří mezi ně i zákaz obětování Molekovi (nejen proto, že šlo zřejmě o dětské oběti), ale v tomto případě i proto, že rituál obsahoval i zakázané sexuální praktiky.

„*Nikoho* ze svého potomstva nenecháš provést ohněm Molekovi.“ (3M 18:21)

Obětování Molekovi bylo považováno za jeden z nejohavnějších zločinů:

„Řekni Izraelcům: Kdokoli z Izraelců i z těch, kdo budou v Izraeli přebývat jako hosté, by daroval Molekovi *někoho* ze svých potomků, musí zemřít; lid země ho ukamenuje. Já sám se obrátím proti tomu muži a vyobcuji jej ze společenství jeho lidu, neboť **daroval někoho ze svých potomků Molekovi, a tak znečistil mou svatyni a znesvětil mé svaté jméno**. Jestliže lid země přivře oči, aby neviděl, že ten muž daroval *někoho* ze svých potomků Molekovi, a nepotrestá ho smrtí, postavím se sám proti tomu muži i proti jeho čeledi a vyobcuji jej ze společenství jejich lidu se všemi, kdo ho v tom smilstvu následovali a *také* smilnili s Molekem. (3M 20:2-5)

V kapitole 26. jsou obsaženy podmínky smlouvy mezi Hospodinem a jeho lidem. Obsahují výhody plynoucí z pečlivého dodržování smlouvy a zákonů²⁹⁰, ale také rozsáhlý popis následků²⁹¹ při porušení této smlouvy a nedodržování zákona. Celá dlouhá pasáž 26 veršů²⁹² v 26. kapitole líčí následky porušení smlouvy nedodržováním Zákona a trest Hospodinův, kterým bude v konečné

²⁸⁹ *Regel*, pl. *regalim* znamená noha, nohy.

²⁹⁰ Dám vám ve vhodném čase vydatné deště, země vydá svůj výnos a stromoví na poli ponese ovoce. Výmlat bude trvat až do vinobraní a vinobraní zas až do setby. Najíte se svého pokrmu dosyta a budete sídlit ve své zemi bezpečně. Zemi daruji pokoj a nikdo vás nebude děsit, když budete spát. Učiním také přítrž *řádění* zlé zvěře v zemi a vaši zemi nebude procházet meč. Budete pronásledovat své nepřátele, takže padnou před vámi mečem. Pět z vás jich bude pronásledovat sto a sto z vás jich bude pronásledovat deset tisíc. Tak padnou vaši nepřátelé před vámi mečem. Obrátím se k vám a způsobím, že se rozplodíte a rozmnožíte. Svou smlouvu s vámi upevním. Budete jíst starou *úrodu* z loňska, *dokud* loňskou neodstraníte kvůli nové. Zřídím si mezi vámi příbytek a nezprotivíte se mi. Budu procházet mezi vámi a budu vám Bohem a vy budete mým lidem. (3M 26:4-11)

²⁹¹ Pak já vám učiním toto: Navštívím vás hrůzou, úbytěmi a zimnicí, pohasnou vám oči a budete plni zoufalství. Nadarmo budete sít obilí, snědí je vaši nepřátelé. Postavím se proti vám a budete poraženi svými nepřáteli, a budou nad vámi panovat ti, kdo vás nenávidí, budete utíkat, i když vás nikdo nebude pronásledovat. (3M 26:16-17)

²⁹² 3M 26:14-39.

fázi zničující exil mezi nepřátelskými pronárody. Obsahuje také výčet prohřešků, kterých se Izrael dopouštěl a dopouští., a co se stane v případě neposlušnosti.

„Jestliže mě nebudete poslouchat a nebudete plnit všechny tyto příkazy, jestliže zavrhnete má nařízení a zprotivíte si mé řady, takže nebudete plnit všechny mé příkazy, ale budete porušovat mou smlouvu, pak já vám učiním toto: **Navštívím vás hrůzou, úbytěmi a zimnicí, pohasnou vám oči a budete plni zoufalství.**“ (3M 26:14-16)

Právě v těchto textech Tóry můžeme hledat vymezení řady příčin, které nakonec a mnohem později vedly až ke zkáze Jeruzalémského chrámu:

- Jestliže se budete nadále stavět proti mně a nebudete ochotni mě poslouchat (3M 26:21)
- Jestliže se ani tehdy nenecháte ode mne napravit a budete se nadále stavět proti mně (3M 26:23)
- Jestliže mě přesto všechno nebudete poslouchat a budete se nadále stavět proti mně (3M 26:27)
- Tehdy zruším vaše obětní výšiny, vymýtím vaše kadidlové oltářiky, položím vaše mrtvolky k mrtvolám vašich hnusných model a budu si vás ošklivit. (3M 26:30)
- Po celou dobu svého zpusťování bude země konečně užívat svých sobot; vy však budete v zemi svých nepřátel. Tehdy si země odpočine a vynahradí si své soboty. Po celou dobu svého zpusťování bude země odpočívát, protože během vašich sobot (když jste v ní ještě bydleli) neodpočívala. (3M 26:34-35)

Celé varování končí slovy: „Zahynete mezi pronárody a pohltní vás země vašich nepřátel.“ (3M 26:38) a celá Třetí Mojžíšova pak končí závěrečným shrnutím „Toto jsou příkazy, které vydal Hospodin Mojžíšovi pro syny Izraele na hoře Sínaji.“²⁹³ (3M 27:34)

Čtvrtá Mojžíšova

Také první verš následující knihy, **Čtvrté Mojžíšovy** se odehrává u stanu setkávání: „Hospodin promluvil k Mojžíšovi na Sínajské poušti (*Bemidbar*) **ve stanu setkávání**“²⁹⁴ prvního dne druhého měsíce ve druhém roce po jejich vyjití z egyptské země“ (4M 1:1).

V závěrech 9. a 10. kapitoly je popsáno fungování a funkce stanu setkávání v životě společenství Jisra'ele. Putování pouští do Země zaslíbené určoval sám Hospodin, když mrak zahalil stan setkávání, Izraelité se zastavili a utábořili, když se oblak zvedl, putovali dál.

V den, kdy byl postaven příbytek, přikryl jej oblak a zahalil stan svědectví; od večera do rána se jevil nad příbytkem jako ohnivá zář. Tak tomu bylo každodenně. Přikrýval jej oblak a v noci měl vzhled ohnivě záře. Kdykoli se oblak od stanu vznesl, hned táhli Izraelci dál. Kde se oblak pozdržel, tam se Izraelci utábořili. Na Hospodinův rozkaz táhli Izraelci dál a na Hospodinův rozkaz tábořili. Tábořili po celou dobu, pokud se zdržoval oblak nad příbytkem. Když oblak setrval nad příbytkem po mnoho dní, drželi Izraelci Hospodinovu stráž a netáhli dál. Někdy však byl oblak nad příbytkem jen několik dní. Na Hospodinův rozkaz tábořili, na Hospodinův rozkaz táhli dál. Někdy tu byl oblak jen od večera do rána; když se oblak ráno vznesl, i oni táhli dál. Ať to bylo ve dne nebo v noci, jakmile se oblak vznesl, táhli dál. Ať setrval oblak nad příbytkem třeba dva dny nebo měsíc nebo rok, dokud nad ním setrval, Izraelci tábořili a netáhli dál. Když se vznesl, táhli dál. Na Hospodinův rozkaz tábořili, na Hospodinův rozkaz táhli dál. Drželi Hospodinovu stráž na Hospodinův rozkaz daný skrze Mojžíše. (4M 9:15-23)

²⁹³ 3M 27:34 *Ele ha-micvot ašer civa Adonaj et-Mošé el-bnej jisra'el be-har sinaj.* (BHS-Davar).

²⁹⁴ *Vaj'daber adonaj el-mošé bemidbar b'ohel moed* (4M 1:1).

I táhli od hory Hospodinovy tři dny cesty a schrána Hospodinovy smlouvy táhla po tři dny cesty před nimi, aby jim vyhlédla místo odpočínutí. A když táhli z tábora, býval ve dne nad nimi Hospodinův oblak. Kdykoli schrána měla táhnout dál, říkal Mojžíš: „Povstaň, Hospodine, ať se rozprchnou tvoji nepřátelé, ať před tebou utečou, kdo tě nenávidí!“ Když se zastavila k odpočinku, říkal: „Navrať se, Hospodine, k desetitisícům izraelských šiků!“ (4M 10:33-36)

Putující pospolitost se dopouští prohřeškům proti Hospodinovi, které vyvěrají zejména z malověrnosti a z malé důvěry ve svého B-ha a vyvolávají tak jeho hněv:

Vtom se všem Izraelcům ukázala při stanu setkávání Hospodinova sláva. Hospodin řekl Mojžíšovi: „Jak dlouho mě bude tento lid znevažovat? Jak dlouho mi nebude věřit přes všechna znamení, která jsem uprostřed něho konal? Budu ho bít morem a vydědím jej, a z tebe učiním větší a zdatnější národ, než je on.“ (4M 14:10-12)

Ve 33. kapitole přichází Hospodinův příkaz k obsazování Země zaslíbené i s varováním před nebezpečím modloslužby a jejími následky.

Hospodin promluvil k Mojžíšovi na Moábských pustinách u Jordánu naproti Jerichu: „Mluv k Izraelcům a řekni jim: Až přejdete Jordán do kanaánské země, vyženete před sebou obyvatele té země a zničíte všechny jejich modlářské výtvořiny. Zničíte všechny jejich lité modly a popleníte všechna jejich posvátná návrší. Podrobíte si tu zemi a usadíte se v ní. Tu zemi jsem dal vám, abyste ji obsadili. (...) Nevyženete-li však obyvatele té země před sebou, tedy ti, které z nich zanecháte, budou vám trnem v očích a bodcem v boku, budou vás sužovat v té zemi, ve které se usadíte. A jak jsem zamýšlel učinit jim, učiním vám.“ (4M 33:50-53, 55-56)

V 35. kapitole nacházíme ustanovení proti prolévání krve, tomu slouží i institut vyhrazených útočištných měst, kam se mohou uchýlit ti, kteří prolili krev nechtěně. Toto ustanovení má zabránit prolévání krve kvůli krevní mstě. Prolévání krve patřilo v Hospodinově zákoně mezi nejtěžší hříchy.

Neposkrvňujte zemi, v níž jste. Právě krev poskrvňuje zemi a země nemůže být zproštěna viny za krev, která byla na ni prolita, jinak než krví toho, kdo krev prolil. Neznečistíš zemi, ve které sídlíte, uprostřed níž já přebývám, neboť já Hospodin přebývám uprostřed synů Izraele.“ (4M 35:33-34)

Pátá Mojžíšova

Pátá Mojžíšova je, jak i její řecký název (Deuteronomium) napovídá opakováním Zákona. Téma Hospodinova příbytku zde zůstává v pozadí²⁹⁵. Znovu je zdůrazněna nutnost dodržování Smlouvy uzavřené s Hospodinem na Sinaji (na Chorébu). Tuto Smlouvu uzavřel Hospodin nejenom s otci, ale „s námi všemi, kteří jsme tu dnes naživu“²⁹⁶. Pouze dodržování příkazů v bázni B-ží je zárukou života současného i budoucího:

Toto jsou příkázání, nařízení a práva, kterým vás Hospodin, váš Bůh, přikázal vyučovat, abyste je dodržovali v zemi, do níž táhnete a kterou máte obsadit: Aby ses bál Hospodina, svého Boha, a bedlivě dbal na všechna jeho nařízení a příkazy, které ti udílím, ty i tvůj syn a tvůj vnuk, po všechny dny svého života, abys byl dlouho živ. Poslouchej je, Izraeli, a bedlivě je dodržuj. Tak

²⁹⁵ V 5M nacházíme odkaz na stan setkávání na jediném místě, totiž v 31. kapitole (ovšem 3 krát ve dvou po sobě jdoucích verších): „Hospodin řekl Mojžíšovi: „Hle, přiblížily se dny tvé smrti. Povol je Jozua a postavte se do stanu setkávání a já mu dám příkaz.“ Šel tedy Mojžíš s Jozuem a postavili se do stanu setkávání. I ukázal se Hospodin ve stanu v oblakovém sloupu. Oblakový sloup stál nad vchodem do stanu.“ (5M 31:14-15)

²⁹⁶ Dt 5:3.

se ti povede dobře a velmi se rozmnožíte v zemi oplývající mlékem a medem, jak ti přislíbil Hospodin, Bůh tvých otců. (5M 6:1-3)

Kniha opakovaně zdůrazňuje nekompromisní monoteismus „Hospodin (je) náš B-h, Hospodin jediný“²⁹⁷.

Proto poznej dnes a vezmi si k srdci, že Hospodin je Bůh nahoře na nebesích i dole na zemi; *žádný jiný není*. Dbej na jeho nařízení a příkazy, které ti dnes udílím, aby se vedlo dobře tobě i tvým synům po tobě a abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti pro všechny dny dává Hospodin, tvůj Bůh. (Dt 4:39-40)

Aby byly příkazy a nařízení Zákona dodržovány je třeba si je stále opakovat, připomínat a oživovat a učit je nadcházející generace. Hospodinův Zákon řídí každý aspekt života B-žihého lidu. Nacházíme popis toho, jak má fungovat vztah lid – Hospodin. Varování jsou velice striktní, ale opět nechybí ani možnost návratu na správnou cestu:

Budeš plodit syny a vnuky a dožijete se v té zemi stáří; zvrhnete-li se však a uděláte si tesanou sochu, zpodobení čehokoli, a **dopustíte se toho, co je zlé v očích Hospodina**, tvého Boha, co ho uráží, beru si dnes proti vám za svědky nebe i zemi, že v zemi, do níž přejdete přes Jordán, abyste ji obsadili, rychle a **nadobro vyhynete**. Nebudete v ní dlouho živi, ale **budete vyhlazeni**. Hospodin vás rozptýlí mezi *kdejaký* lid, že z vás v pronároděch, kam vás Hospodin zavede, zbude *jen* malý počet. Tam budete sloužit bohům vyrobeným lidskýma rukama, *bohům* ze dřeva a z kamene, kteří nevidí a neslyší, nejedí a nečichají. Odtamtud budete hledat Hospodina, svého Boha; nalezněš *ho*, budeš-li ho opravdu hledat celým svým srdcem a celou svou duší. Ve svém souzení, až tě v posledních dnech toto všechno stihne, navrátíš se k Hospodinu, svému Bohu, a budeš ho poslouchat. Vždyť Hospodin, tvůj Bůh, je Bůh milosrdný, nenechá tě klesnout a nepřipustí tvou zkázu, nezapomene na smlouvu s tvými otcí, kterou jim stvrdil přísahou. (5M 4:25-31)

Vyjmenované hříchy a provinění opakují striktní zákaz modloslužby (5M 6:13-15, 7:25-26, 8:19-20, 11:16, 12:2-4, 13:13nn, 16:21-22, atd.), varování proti přijímání zvyků místních pohanských pronárodů po vstupu do Země zaslíbené: lidské (dětské) oběti, věštby, zaklínání, magie, vyvolávání duchů zemřelých, protože „Každého, kdo činí tyto věci, má Hospodin v ohavnosti“ (5M 18:9-13). Následují varování:

Jestliže však přesto na Hospodina, svého Boha, zapomeneš a budeš chodit za jinými bohy, sloužit jim a klanět se jim, dosvědčuji vám dnes, že **docela vyhynete**. Jako pronárody, které Hospodin před vámi vyhubí, tak **vyhynete** za to, že jste neposlouchali Hospodina, svého Boha. (5M 8:19-20)

Střežte se, aby se vaše srdce nedalo zlákat, takže byste se odchýlili, sloužili jiným bohům a klaněli se jim. To by **Hospodin vzplanul proti vám hněvem a zavřel by nebesa**, takže by nebylo deště, z půdy by se nic neurodilo a vy byste v té dobré zemi, kterou vám Hospodin dává, **rychle vyhynuli**. (5M 11:16-17)

Ve 27. kapitole jsou vyjmenována prokletí za jednotlivá provinění. Tyto hříchy lze rozdělit do čtyř základních skupin – modloslužba (verš 15), prolévání krve (verše 24-25), sexuální nevázanost (verše 20-23) a prohřešky proti sociální etice (verše 16-19). Jsou zakončena společnou proklamací lidu: „Buď proklet, kdo nebude plnit slova tohoto zákona a dodržovat je.“ A všechen lid řekne: „Amen.“ (5M 27:26)

A následují i hrozby trestu:

²⁹⁷ Dt 6:4 – první část vyznání víry Slyš, Izraeli.

Hospodin na tebe pošle prokletí, zděšení a zmar ve všem, k čemu přiložíš ruku a co budeš dělat, dokud nebudeš zahlazen. **Zanikneš rychle pro své zlé jednání, protože jsi mě opustil.** Hospodin způsobí, že se tě bude držet mor, dokud s tebou neskoncuje v zemi, kterou přicházíš obsadit. Hospodin tě bude bít úbytými a zimnicí, palčivou horečkou, mečem, obilnou rzí a snětí; ty tě budou pronásledovat, dokud nezanikneš. (5M 28:20-22)

Jestliže však přesto na Hospodina, svého Boha, zapomeneš a budeš chodit za jinými bohy, sloužit jim a klanět se jim, dosvědčuji vám dnes, že **docela vyhynete.** Jako pronárody, které Hospodin před vámi vyhubí, tak vyhynete za to, že jste neposlouchali Hospodina, svého Boha. (5M 8:19-20)

A také vize konečné zkázy:

Zešílíš z podívané, na kterou se budeš muset dívat. (5M 28:34)

Hospodin od tebe odvede i tvého krále, jehož nad sebou ustanovíš, k pronárodu, který jsi neznal ty ani tvoji otcové. Tam budeš sloužit jiným bohům, dřevu a kameni. Budeš *předmětem* úděsu, pořekadel a posměchu mezi všemi národy, kam tě Hospodin odvede. (5M 28:36-37)

Budeš otročit svým nepřátelům, které na tebe pošle Hospodin, v hladu a žízni, v nahotě a v nedostatku všeho. On ti vloží na šíji železné jho, dokud tě nevyhladí. Hospodin na tebe přivede pronárod zdaleka, od konce země, jako přilétá orel, pronárod, jehož jazyku nebudeš rozumět, pronárod kruté tváře, který nebere ohled na starce a nad chlapcem se nesmiluje. (5M 28:48-50)

Hospodin na tebe uvede též každou nemoc a každou ránu, o níž není psáno v knize tohoto zákona, dokud nebudeš zahlazen. I zbude vás maličko, ač vás bylo mnoho jako nebeských hvězd, protože jsi neposlouchal Hospodina, svého Boha. A jako se Hospodin nad vámi veselil, když vám prokazoval dobro a rozmnožoval vás, tak se bude Hospodin nad vámi veselit, když vás bude hubit a zahlazovat. Budete vyrváni ze země, kterou přicházíš obsadit. Hospodin tě rozptýlí do všech národů od jednoho konce země do druhého. Tam budeš sloužit jiným bohům, které jsi neznal ty ani tvoji otcové, dřevu nebo kameni. (5M 28:61-64)

A řeknou: „Proto, že opustili smlouvu Hospodina, Boha svých otců, kterou s nimi uzavřel, když je vyvedl z egyptské země, a šli sloužit jiným bohům a klaněli se jim, bohům, jež neznali a které jim neurčil. Proto Hospodin vzplanul proti té zemi hněvem a uvedl na ni všechno zlořečení zapsané v této knize. V hněvu, v rozhořčení a ve velikém rozlícení je Hospodin vyvrátil z jejich země a vyvrhl je do jiné země, jak je *tomu* dnes.“ (5M 29:24-27)

2.3 Proroci²⁹⁸

Zatímco Pět knih Mojžíšových (Tóra) mapuje putování Izraele jako kmenového svazu, a to převážně popisnou formou, v Knihách prorockých sledujeme, jak se Izrael usazuje v zemi Kanánu pod vedením charismatických vůdců (v knihách Jozue a Soudců) a nakonec se i stává královstvím (Samuelovy a Královské knihy). Základním tématem je tedy život v Zemi zaslíbené, od počátku až do konce, včetně příčin tohoto konce a následného exilu. Velice negativním prvkem ve výsledném vývoji bylo ustanovení království. Tento institut vlády si vymohl lid Izraele i přes varování proroka a navzdory vůli Hospodina.

Co se formy prorockých knih týká, tak mnohem častěji reflektují, než popisují. Zatímco Přední proroci²⁹⁹ reflektují monarchii z hlediska jejího vývoje, od počátku až do konce království,

²⁹⁸ Základní členění knih proroků (*Nevi'im*) v žid. Tanachu je na Přední (rišonim tedy dřívější, časnější) a Zadní (acharonim tedy pozdější).

²⁹⁹ V hebr. Tanachu jde o 4 knihy – Jozue/Jehošua, Soudců/Šoftim, Kniha Samuelova (První a druhá) / Šmu'el, Kniha královská (První a druhá) / M'lachim. Někteří badatelé biblisté v těchto knihách rozeznávají jednotný rys („autorský resp. redaktorský rys“), který nazývají deuteronomistický.

Zadní proroci³⁰⁰ reflektují zejména reakci Hospodinovu na toto království a to skrze výroky a činy proroků.

Prorocké knihy pokračují v líčení vzrůstajícího selhávání Izraele, zachycují život Izraelců v zemi zaslíbené, a to od triumfálního počátku vstupu do země a jejího dobytí až do konce, osudného opuštění země a odchodu do exilu. **Země zaslíbená** byla Hospodinovým darem lidu Izraele a tento dar byl promrhán nedodržováním smlouvy ze strany Izraele. Velice negativním prvkem ve výsledném vývoji bylo ustanovení království. Tento institut vlády si vymohl lid Izraele i přes varování proroka a navzdory vůli Hospodina. Šlo o experiment, který nakonec také selhal³⁰¹. Texty těchto knih slouží jako reflexe příčin těchto událostí, proč komunita přišla o darovanou Zemi zaslíbenou a chápání a přijetí této katastrofy jako trest, ale zároveň i jako možnost sebereflexe a pokání vyznavačů Hospodina jako cesta k nápravě.

2.3.1 Knihy Samuelovy a královské

Komunita se rozhodla řešit svoje potíže tím, že si zvolí do svého čela mocného jednotlivce – krále, který měl být soudcem, válečníkem i správcem v jedné osobě. Jen krátkou dobu vrcholného Davidova kralování³⁰² se mohlo zdát, že řešení se osvědčilo. Ani on se však nevyvaroval selhání v očích Hospodinových³⁰³ a zejména nezajistil pokračování linie patřičným následovníkem. Šalamounův příběh je na první pohled příběhem úspěchu, okázalosti a nádhery. Toto vše je však pouze povrchním jevem. Šalamoun byl úspěšný a moudrý orientální monarcha, který si získal věhlas i mimo vlastní zemi, ale ve vztahu k Hospodinu bylo jeho panování i jeho osobní život jediným velikým selháním. Od Hospodina se zcela odvrátil a zničil to, čeho předtím dosáhl David. Ani on nevyřešil nástupnictví a to vyústilo v bratrovražedný boj a následné neslýchané rozdělení lidu Izraele na dva státní útvary.

Judští i severoizraelští králové opustili Hospodina a spoléhali se na vlastní síly v politických a válečných záležitostech. Králové podléhali modloslužbě, stavěli se do čela kultu místo Hospodina. Ani občasné snahy některých králů o nápravu pomocí náboženské reformy (např. Chizkijáš a Jošiáš) nevedly ke zvratu celkové tendence. Vše bylo začátkem konce, který vedl až ke ztrátě samostatnosti a následnému exilu. Teprve v době exilu, po ztrátě Chrámu, Země zaslíbené i samostatnosti si začnou uvědomovat, že jediné řešení je spolehnout se na samotného Hospodina, který je jediným pravým králem.

³⁰⁰ V hebr. Tanachu jde o knihy tří velkých proroků Izajáš, Jemerjáš a Ezechiel a sbírku textů tzv. Dvanácti malých proroků.

³⁰¹ Království (Judské i v Severním Izraeli) je v Prorockých knihách vnímáno a reflektováno vesměs negativně. Knihy Kronik (v rámci části Spisů) jsou v hodnocení smířlivější. Nejedná se ale o objektivitu, ale o záměr.

³⁰² Davidovi je v Prorockých knihách věnován veliký prostor – od konce první knihy Samuelovy, přes celou Druhou Samuelovu až do začátku První knihy královské.

³⁰³ Příběh Davida, Bat-šeby a její muže Urijáše (v 11. kap. 2S).

K selhávání komunity docházelo už od počátku usazení v Zemi zaslíbené, lid totiž nežije podle Hospodinových pravidel, ke kterým se zavázal Sinajskou smlouvou. Každá nová generace znovu selhává, komunita není schopná se změnit, přesto že je Hospodinem kárána a je jí opakovaně odpouštěno nekonečnou B-ží milostí, neboť Hospodin „je milostivý a slitovný a svou tvář neodvrátí od vás, když se k němu navrátíte.“³⁰⁴. Text klade otázky, zda ve vztahu Hospodin – B-ží lid převažuje Zákon nebo B-ží milost a zda je tento vztah podmíněčný nebo nikoliv.

Jestliže země vašeho trvalého vlastnictví je nečistá, přejděte přece do země trvalého **vlastnictví Hospodinova, v němž přebývá Hospodinův příbytek**, a dejte si přidělit podíl mezi námi. Jen se nebuďte proti Hospodinu a nezatahujte nás do své vzpoury budováním vlastního oltáře mimo oltář Hospodina, našeho Boha. (Jz 22:19)

Institut Jeruzalémského chrámu je spojen s institutem (vznikem, trváním a zánikem) židovského království. Na druhém konci dějové linie končí chrám v roce 586 př. o. l. spolu se zánikem samostatného judského království. Zatímco království si vyžádal boží lid navzdory vůli Hospodina, i navzdory všem varováním, myšlenku chrámu Hospodin podpořil a přijal (můžeme-li to tak říci) za svou. Stavbu chrámu, jeho fungování a jeho rituály řídil do největších detailů, vytýčil přesná pravidla a jejich dodržování podpořil sankcemi. Jen Saul a David byli králi z B-žího požehnání, protože byli pomazáni proroky na popud Hospodinův. Další králové již přicházeli na základě dědičného principu, a často to byli násilní uzurpátoři moci. Jak B-ží lid opakovaně selhával, už od putování pouští (při exodu), přes bratrovražednou nejednotu vrcholící rozdělením království, až po modlářství, vraždy, sociální nespravedlnosti, bezbožnost panující ve zbylém království judském, ani institut chrámu a jeho pevný řád nezabránil úpadku B-žího lidu. Neodvratně tak vše směřuje ke zkáze chrámu, a to z vůle Hospodina samého, jenž pouze zvolí nástroj tohoto konce. Konec chrámu je násoben dopadem exilu, B-ží lid ztrácí svoji jednotu, svoji domovinu (*erec jisra'el*) a bude nadále žít rozptýlený ve všech koutech světa, ať už to nazýváme exilem či diasporou.

Prorocké knihy (*Neviim*) 1. a 2. Samuelova popisují kontroverzní ustanovení institutu krále, vznikem prvního království izraelitů. B-žímu lidu nestačila smlouva s Hospodinem, jejíž součástí byl každý jednotlivec, lid ve své věčné nespokojenosti a reptání pojal touhu po uspořádání, které fungovalo u okolních pohanských národů a dobrovolně se podvolil hierarchickému uspořádání, a to i přes varování proroka Samuela, o čem vlastně úřad krále a institut království je. Už příběh krále Saula mohl být varováním. Ovšem s Davidem na trůně se zdálo být vše kýženým obratem k lepšímu. Tato naděje vydržela bohužel právě jen Davidovým kralováním. Je to právě král David, vzorový král (byť ne zcela dokonalý), muž, který měl přízeň Hospodina, který přišel s myšlenkou vybudovat Hospodinovi příbytek, který by aspoň částečně odpovídal jeho velikosti a významu. Do té doby byly formy svatého příbytku Hospodinova pouze mobilní a dočasné, neboť to dříve vyhovovalo kočujícímu lidu. Lidé Hospodinův příbytek následovali, tábořili v jeho blízkosti, táhli s ním do boje.

³⁰⁴ 2Pa 30:9.

Král David

Jak ale Davidovo království vzkvétalo a jeho moc se upevňovala, pojal David myšlenku na postavení příbytku trvalého a impozantního. „Hleď, já sdílím v domě cedrovém, a B-ží schrána sídlí pod stanovou houní.“³⁰⁵ Hospodin však ústy proroka Nátana Davidův návrh odmítnul: „ ... zdalipak jsem kdy řekl některému z izraelských vůdců „Proč mi nezbudujete cedrový dům?““³⁰⁶ a odkazuje na budoucnost: „ ... dám po tobě povstat tvému potomku, který vzejde z tvého lůna, ... Ten vybuduje dům pro mé jméno ...“.³⁰⁷ Tradičním výkladem je odůvodnění, že David byl králem války a měl na svých rukou krev nepřátel. David byl ale ujištěn, že chrám postaví jeho potomek³⁰⁸.

David byl král-válečník a odpočinek a relaxace v klidu a míru nebyl jeho obvyklou činností. Okolní národy stavěly pro svoje božstva nádherné stavby a Hospodinovým sídlem byl pouhý „stan“, který byl příbytkem pro Archu úmluvy. Připadalo mu nekorektní, že on sám dlí v přepychovém paláci, zatímco schrána smlouvy a další posvátné rituální předměty jsou v přenosném stanu zakryté pouhou oponou. Stan byl příbytkem pro čas putování a válek tak, aby byl Hospodin stále přítomen uprostřed svého lidu. V čase Davidova rozhodování byla navíc vlastní archa úmluvy oddělena od příbytku stanu setkávání. Archa byla totiž v tu dobu v Gibeonu³⁰⁹, zatímco stan setkávání se nacházel v Jeruzalémě. David však vybral místo a vykonal přípravy – zakoupil pozemek³¹⁰, shromažďoval materiál, nastřádal poklady.

Šalamounův chrám

Chrám pak začal opravdu stavět Davidův syn, král Šalamoun, a to ve čtvrtém roce svého kralování. Stavěl ho zhruba 7 let³¹¹:

Nastoupil jsem po svém otci Davidovi, usedl jsem na izraelský trůn, jak řekl Hospodin, a postavil jsem chrám jménu Hospodina, Boha Izraele. (1Kr 8:20)

Zatímco u Davida to byl jistě i projev úcty a upřímné touhy sloužit Hospodinu, u Šalamouna již převažovala formálnost a touha vzbuzovat obdiv a úžas cizích národů. Hospodin však plánu stavby Chrámu požehnal, posvětil ho a přislíbil svoje přebývání v této stavbě navěky: „Oddělil jsem jako svatý tento dům, který jsi vybudoval, a dal jsem tam spočinout svému jménu navěky. Mé oči i mé srdce tam budou po všechny dny.“³¹² Tento příslib však byl zároveň doprovázen varováními:

³⁰⁵ 2S 7:1-2.

³⁰⁶ 2S 7:7 (zkráceno). Celá pasáž 2S 7:4-7.

³⁰⁷ 2S 7:12-13 (zkráceno).

³⁰⁸ Hebr. *zera*.

³⁰⁹ 1Kr 8:4.

³¹⁰ 2S 24:21-24 a 2Pa 21:22-25.

³¹¹ 1Kr 6:37nn.

³¹² Hospodin mu řekl: „Vyslyšel jsem tvou modlitbu a tvou prosbu, s kterou ses na mne obrátil. Oddělil jsem jako svatý tento dům, který jsi vybudoval, a dal jsem tam spočinout svému jménu navěky. Mé oči i mé srdce tam budou po všechny dny. A co se tebe týče, budeš-li chodit přede mnou v bezúhonnosti srdce

„Jestliže se ode mne odvrátíte vy a vaši synové a nebudete dodržovat má přikázání a má nařízení, která jsem vám vydal, a půjdete sloužit jiným bohům a klanět se jim, vyhladím Izraele z povrchu země, kterou jsem jim dal, a zřeknu se domu, který jsem oddělil jako svatý pro své jméno. Izrael se stane pořekadlem a předmětem výsměchu mezi všemi národy. Nad tímto domem, ačkoli byl nejvyšší ze všech, ustrne a usykne každý kolemjdoucí. Bude se říkat: ‚Proč Hospodin takto naložil s touto zemí a s tímto domem?‘ A bude se odpovídat: ‚Protože opustili Hospodina, svého Boha, který vyvedl jejich otce z egyptské země, a chytili se jiných bohů, klaněli se jim a sloužili jim. Proto na ně Hospodin uvedl všechno toto zlo.‘“ (1Kr 9:6-9)

Tato Hospodinova řeč, týkající se **stavby** příbytku v sobě zároveň hned obsahuje i hrozbu **zničení** tohoto příbytku, což se nakonec i vyplnilo, Hospodin se svého domu zřekl (opustil ho), Chrám skončil v rozvalinách a lid Izraele skončil v zajetí a vyhnanství.

Nabízí se srovnání na vztah Hospodina k požadavku Izraelitů o vlastního krále. Přes řadu varování před touto volbou, si Izraelité přesto krále vyžádali, ale stabilitu ani záchranu jim to nakonec nepřineslo. Ba naopak: většina králů byla negativními vzory pro opravdové vyznavače Hospodina. Došlo ke zničení jednoty B-žího lidu a nakonec selhání králů a království přineslo jen smrt, zkázu, otroctví a exil. V textu knih Královských (a Kronik) nacházíme opakovaně hodnocení jednotlivých králů „dopouštěl se toho, co je zlé v Hospodinových očích“.

Už samotné budování Chrámu bylo kontroverzní, pracovali na něm otroci a materiál byl dovážen – coby nejlepší – z cizích pohanských zemí. To Šalamounovi nevadilo, neboť on sám cizí kultury a modloslužbu toleroval, ba i podporoval (např. svými sňatky s cizinkami a sdílením uctívání jejich kultů). Šalamoun stavěl nejen Chrám, ale i svůj palác, který nesměl být méně honosný než Dům Hospodinův.

Dokončením stavby a zasvěcením Chrámu Hospodinu tak došlo k definitivní centralizaci kultu Hospodina, centralizaci, která měla nejen náboženské, ale i politické důsledky. Než Šalamoun postavil Chrám, bylo možné obětovat po celém Izraeli (o čemž svědčí i geograficky široké působení proroka Samuela). Když chtěl Izraelita nabídnout oběť Hospodinu, obrátil se na místního kněze z rodu Levijců, a s jeho pomocí pak na vybraném obětišti oběť vykonal. Několikrát do roka se pak všichni dospělí muži shromáždili kolem schrány v Šílu, Gibethu nebo Gibeonu. Tento systém umožňoval vliv Hospodina skrze vybrané soudce na jednotlivé kmeny v místě jejich usídlení a zároveň tak zajišťoval i národní pospolitost celého *am jisra'el*.

Když však David přemístil archu do Jeruzaléma, začala doba centralizace nejen národního a polického vlivu, ale i náboženského. Protože od té doby političtí vůdcové (králové) tíhli ke vládě skrze náboženské vůdce (šlo o koncentraci veškeré moci v rukou jedince, tak jak to bylo zvykem v orientálních státních útvarech té doby). Šalamoun dokonce pro svoje vlastní politické cíle sesadil velekněze Abiataru (který podpořil Šalamounova bratra v boji o trůn po smrti jejich otce Davida) a na jeho místo dosadil člověka, který mu byl loajální (1Kr 2:35). Taková centralizace kultu (spojená se zrušením kultů lokálních, byť izraelských) vedla ovšem k tomu, že pro Izraelity

a přimosti, jako chodil tvůj otec David, jednat podle všeho, co jsem ti přikázal, dodržovat má nařízení a práva, upevním trůn tvého království nad Izraelem navěky, jak jsem přislíbil tvému otci Davidovi, že nebude z izraelského trůnu vyhlazen následník z tvého *rodu*. (1Kr 9:3-5)

se stal jejich kult nedostupný, obraceli se často na lokální pohanské modly a propadali tak modloslužebnictví. Ani králové a vládnoucí vrstva v Jeruzalémě se ovšem neubránila odpadávání od víry, většina králů modloslužbu nepotírala, ba naopak. Izraelité už ani neznali Zákon. O tom svědčí i šok Jošiáše po nálezu knihy Zákona. Ukázalo se, že Izraelité mnohé příkazy Zákona nejen nedodržují, ale vůbec neznají.

Šalamounova vláda

V Jeremiášovi stojí: „Toto město mi bylo jen pro hněv a rozhořčení ode dne, kdy je vystavěli, až do toho dne, kdy je vymýtím od své tváře.“ (Jr 32:31)

Rabínská tradice³¹³ poukazuje na hlavní hřích Šalamouna, totiž jeho sňatek s faraonovou dcerou (tedy pohankou), sňatek, který byl navíc přímým protipólem aktu vysvobození z egyptského otroctví z rukou faraóna, činu, který pro svůj národ učinil Hospodin. Šalamounovy sňatky s pohankami obecně vedly v důsledku k modloslužbě, protože nejenom že král nepřivedl svoje ženy z cizích pohanských národů k B-hu Izraele, ale nechal je uctívat cizí božstva a pro jejich modly vystavěl obětní oltáře na návrších³¹⁴ v samotném Svatém městě, v Jeruzalémě. Tyto oltáře byly odstraněny až za krále Jošiáše, tedy ke konci existence judského království. Podle midraše³¹⁵ se svatba s faraonovou dcerou konala dokonce v tentýž den, kdy byl Chrám dostaven.³¹⁶

Šalamoun poměřoval svoji moudrost, které se mu od Hospodina skutečně dostalo, s moudrostí samotné Tóry a postrádal bázeň B-ží. Jeho arogance a pýcha vedla k pozvolnému rušení hranice mezi královstvím světským (totiž Šalamounovým) a královstvím B-žím. Koneckonců svůj královský palác postavil v přímém sousedství Chrámu, příbytku B-žím (viz také Ez 43:8³¹⁷), a královské sídlo bylo také mnohem větší a honosnější. Šalamoun se také věnoval hromadění bohatství (zlata, stříbra i koní), aby tak dokázal svoji výjimečnost a velikost. Jeho sebevědomí neznalo mezí. Chrám měl sloužit celému okolnímu světu, a to navždy, protože bylo zaštitěno jeho, Šalamounovou domnělou slávou. Na rozdíl od svého otce Davida, který se vždy považoval za pouhého služebníka Hospodinova, Šalamoun zcela potíral motto svého otce

³¹³ Staří učenci z doby Mišny a Talmudu, ve smyslu hebrejského termínu *chazal* (*chachamejnu zichronam livracha*) neboli „naši moudří, jejich památka budiž pozhnána“ (od doby pěti párů zugot až po savoraim) a *rišonim* ve smyslu starších rabínských autorit (od konce období *gaonim* do sepsání Šulchan Aruchu Josefem Karem v 16. století, k pozdějším rabínským autoritám se pak odkazuje termínem *acharonim* (Podle Jewish Encyclopedia.com))

³¹⁴ *Bamot*.

³¹⁵ Jedná se o midraš Vajikr'a Raba 12,5. Cituje ho ve svém komentáři k verši Jr 32:31 Radak (David Kimchi), biblický komentátor, žijící na přelomu 12. a 13. století. Zajímavý je v této souvislosti také Radakův komentář k Pa 35:3, že totiž Šalamoun připravil místo pro uschování archy, neboť už věděl, že Chrám bude zničen.

³¹⁶ V traktátu Sanhedrin 21b stojí: R. Izák řekl: Když si Šalamoun vzal za ženu faraónovu dceru, sestoupil Gabriel a zabodnul do moře šíp. Kolem toho se utvořila písčité mělčina, na které pak bylo vystavěno velké město Řím.“ Takto se jeho amorálnost stala počátkem nepřítele, který nakonec Izrael zničil.

³¹⁷ Položili svůj práh vedle mého prahu a své veřeje vedle mých veřejí, takže mezi mnou a jimi *zůstala pouze stěna*. (Ez 43:8)

„Hospodina stále před očí si stavím, je mi po pravici, nic mnou neotřese“ (Ž 16:8). Již v následující generaci vedly Šalamounovy hříchy k rozdělení království. To bylo začátkem událostí, které nakonec výrazně přispěly i k zániku Prvního chrámu.

Hodnocení králů v rozděleném království

Hlavním literárním zdrojem informací o rozděleném království³¹⁸ jsou Knihy královské (od 11. kapitoly 1. knihy královská do 25. kapitoly 2. knihy královské) a Knihy Kronik (Druhá kniha Kronik od 10. do 36. kapitoly).³¹⁹ Další texty vztahující se k tomuto období židovských dějin se nacházejí v Izajášovi, Jeremjášovi a dalších prorockých spisech.

V Talmudu³²⁰ se píše: „Achaz, Achazjáš a všichni králové, o kterých je psáno **Dopouštěl se toho, co je zlé v Hosp. očích**, nebudou mít místo v příštím životě, ani v něm nebudou souzeni“.

V apokryfní Knize Bárukově je výklad vidění o mraku, který pokrýval celou zemi a o světlých i černých vodách, které z něho proudily³²¹. Světlé vody se střídají s černými a reprezentují běh dějin: černé vody Adama, světlé pak Abrahama, černé pro Egyptské otroctví, světlé pro příchod Mojžíše a všech, kdo byli jako on, černé pro skutky Emorejců (ale i Izraelců za dnů soudců), světlé pro Davida a Šalamouna a pro posvěcení Svatyně, černé vody pro Jarobeáma (a jeho dva zlaté býčky) a všechny zlčiny králů, kteří kralovali po něm (v Severním Izraeli), světlé vody Chizkijáše, černé pro **kralování Menašeho**,

„protože velice zle jednal a zabíjel spravedlivé,
potlačoval sopud a proléval nevinnou krev,
znásilňoval provdané ženy,
bořil otláře a rušil na nich oběti
a kněze vyháněl, aby nesloužili domu svatyně.
Dal udělat sochu s pěti obličejí,
čtyři z nich hleděly k světovým stranám
a pátá na vrcholu sochy jakoby směřovala proti horlivosti Mocného.

Následující světlé vody jsou pro Jósijáše, další (jedenácté) černé vody značí „neštěstí, jež nyní postihuje Sijón“ a světlé vody pak protože nastane čas, kdy „bude znovu zbudován Sijón“. Poslední a nejčernější vody se „týkají celého světa“ a přijdou „až dozraje čas věku“. Tehdy „celá země pohltí své obyvatele“, „avšak svatá země se smiluje nad svými a v tom čase vezme v ochranu své obyvatele“. Tehdy „přijde čas mého Mesiáše“, který svolá všechny názory, některé z nich budou žít, jiné zabije.

³¹⁸ K rozdělení židovského království na Severní Izrael a Judské království došlo v roce 931 př. o. l., kdy proti sobě stanuli Jarobeám a Rechabeám. Severoizraelské království zaniklo pádem Samaří v r. 722 za posledního krále Hóšea. Judské království ztratilo samostatnost pádem Jeruzaléma v roce 578 za Sidkijáše.

³¹⁹ Zbývající texty 2Kr a 2Pa se zabývají událostmi exilu a návratu z exilu zpět do Země Izraele.

³²⁰ Babylónský talmud, traktát Sanhedrin 103b.

³²¹ Druhá kniha Bárukova (55-76) v Knihy tajemství a moudrosti II, str. 309-324.

Zavraždění Zekarjáše³²²

Po smrti krále Achazjáše (který se sám stal králem jako jediný přeživší své vyvražděné bratry) se vlády ujala jeho matka Atalja. Ta se rozhodla pobít všechny potomky královského Judova rodu. Achazjášova sestra Jóšabat, která byla ženou kněze Jójady, ukryla Jóaše (svého synovce) v B-žím domě, kde se pak skrýval sedm let. Jójadovi se nakonec podařilo prosadit Jóaše na trůn s odkazem na Davidovu smlouvu „Bude kralovat, jak mluvil Hospodin o Davidových synech“ (2Pa 23:3). Korunován byl přímo v Chrámu. Pod Jójadovým vlivem lid obnovil smlouvu s Hospodinem, a zničil Baalův kult a vrátil se ke kultu Hospodinovu. Opravili a znovu vybavili zpustošený a Atalijou vypleněný Chrám. „Joaš činil to, co je správné v Hospodinových očích, po všechny dny kněze Jójady.“ (2Par 24:2) „Když však Jójada umřel, Izraelci se opět od Hospodina opustili: „Opustili dům Hospodina, Boha svých otců, a začali sloužit posvátným kůlům a modlářským stvůrám. Pro toto provinění postihlo Judu a Jeruzalém B-ží rozlícení.“ (2Pa 24:8). Sám Jóaš podlehl pýše a (podle tradice) se domníval, že pobytem v úkrytu Chrámu se sám stal výjimečným, nechal se uctívat jako B-h³²³. Obdobně jako Šalamoun přestal i Jóaš respektovat hranici mezi lidským a b-žským.

Zekarjáš, syn kněze Jójady (kterého „vyzbrojil Duch b-ží“³²⁴) proti tomuto odpadlictví vystoupil:

Duch Boží vyzbrojil Zekarjáše, syna kněze Jójady. Postavil se proti lidu a řekl jim: „Toto praví Bůh: Proč přestupujete Hospodinovy příkazy? Nepotkáte se se zdarem. Poněvadž jste opustili Hospodina, opustí on vás.“ (2Par 24:20).

Sám král Jóaš ho však nechal ukamenovat přímo na nádvoří Hospodinova domu. Podle midraše³²⁵ se Zekarjáš snažil zabránit vnesení modly do Chrámu, postavil se do vchodu Svatyně a řekl, že chce-li král vnést dovnitř modlu, musí ho zabít. A Jóaš ho zabil bez ohledu na to, že byl knězem a prorokem, a že stál na svatě půdě Chrámu. Trest přišel záhy v podobě aramejského vojska (nepočteného, ale posíleného mocí Hospodinovou), které „vtrhlo do Judska a Jeruzaléma, vyhladilo v lidu všechny jeho velitele a celou kořist poslali králi do Damašku“ (2Par 24:23). Jóaš byl pak zavražděn vlastními služebníky.

Komentáře k příběhu zavraždění Zekarjáše lze nalézt v rabínské literatuře. Např. v Talmudu, kde se vypráví o tom, jak nesnadné bylo smýt tuto hroznou vinu³²⁶ nebo v midraši Ejcha Raba. A přímo ve Spisech Tanachu nacházíme odkaz „Což v Panovníkově svatyni má být vražděn kněz a prorok?“ (Pláč 2:20).

³²² Příběh Zekarjáše se nachází v 2Par kap. 23-24. Odpovídající příběh kralování Jóaše ve 2Krá (kap. 11-12) osud Zekarjáše vůbec neobsahuje.

³²³ Komentátoři tak usuzují z verše „Po Jójadově smrti přišli judští velmožové, poklonili se před králem a král je vyslechl.“ (2Par 24:17) Hebrejské *vajištachavu* je často použito ve smyslu klanět se před B-hem – prostrace - a „vyslechl“ má zde význam „poslechl“.

³²⁴ 2Par 24:20.

³²⁵ Midraš Šir ha-širim 3,2.

³²⁶ Gitin 56b – agada o vařící se Zekarjášově krvi.

Zemětřesení za časů krále Uzijáše³²⁷

Toto zemětřesení se zdá být historickou událostí. Objevuje se také v proroctvích Izajáše a Amose, je zmíněno i ve spisu proroka Zacharjáše.

Podsvětí roztáhne svůj chrťán a dokořán rozevře svou tlamu. Do něho sestoupí jeho důstojnost i jeho hlučící dav, jeho hukot a jásot. (Iz 5:14)

Slova Ámose, který byl z tekójských drobnoprávců. Měl vidění o Izraeli za dnů judského krále Uzijáše a za dnů izraelského krále Jarobeáma, syna Jóášova, dva roky před zemětřesením. (Am 1:1)

Budete utíkat, jako jste utíkali před zemětřesením za dnů judského krále Uzijáše. Pak přijde Hospodin, můj Bůh, a s tebou všichni svatí, Bože. (Zch 14:5)

Král Uzijáš (*Uzijahu* znamená „Hospodin je má síla“) byl velice úspěšným králem³²⁸, dosáhl veliké politické i vojenské moci i věhlasu za hranicemi země. Vítězil nad nepřáteli Izraele, měl početné dobře vycvičené vojsko. Stavěl také v Jeruzalémě (budoval opevnění – věže). Byl bohatý, měl početná stáda a vinice („miloval totiž půdu“³²⁹). Zpočátku „činil to, co je správné v Hospodinových očích“ a „dotazoval se Boha“ skrze Zekarjáše. Ovšem časem se „jeho srdce stalo domýšlivým, až se úplně zkazil a zpronevěřil Hospodinu, svému B-hu“. To se stalo jeho zkázou. Vstoupil totiž do Chrámu s úmyslem zapálit kadidlo na kadidlovém oltáři. Za to byl na místě postižen malomocenstvím, a tak i zemřel, vyobcovaný ze společnosti.

V midraši k tomuto textu se píše:

„Co se týká Uzijáše, je psáno: Protože miloval půdu³³⁰ – byl králem a vzdal se všeho pro půdu, neměl žádný vztah k Tóře. Jednoho dne přišel do *bejt midraše* a řekl jim: čím se zabýváte? Řekli mu: Ohledně „A cizinec, který se přiblíží, bude usmrcen“³³¹. **Uzijáš jim řekl: Svatý, budiž pozhnán, je král a já jsem král. Pro krále je správné sloužit králi** a pálit mu kadidlo. A hned „šel do Chrámu panovníka, aby zapálil kadidlo na kadidlovém oltáři“... A hned „Uzijáš byl rozlobený a měl v ruce kadidelnici, aby kadidlo zapálil. A jak se rozlobil na kněze, na čele se mu objevila *cara'at*“. V tom samém okamžiku se Svatyně rozdělila a stejně tak i okolí dvanácti čtverečních mil. „A tak ho rychle vystrčili ven, a on sám spěchal pryč, protože ho Hospodin zasáhl.“ Co ho přimělo k tomuto činu? Protože zanedbal Tóru a věnoval se pouze půdě.³³²

Uzijáš (jako další judští králové např. Šalamoun a Jóáš) přestal oddělovat království masa a krve, tedy království lidské od království B-žího a překročil Tórou stanovenou hranici. Příčinou tohoto konání králů byla pýcha, pocit vlastní moci a absence B-ží bázně. Uzijáš tak vstoupil do Chrámu, aby převzal funkci kněží. Postavil se na roveň s Hospodinem (jako král vůči králi).

³²⁷ Tento příběh krále Uzijáše je zachycen v knihách Kronik. V knihách Královských se Uzijáš vyskytuje pod jménem Azarjáš a jeho příběh je velice stručný: „Činil to, co je správné v Hospodinových očích, zcela jak to činil jeho otec Amasjáš. Avšak posvátná návrší neodstranili, lid dále obětoval a pátil na posvátných návrších kadidlo. Hospodin krále ranil, takže byl malomocný až do dne své smrti; bydlel v odděleném domě. Králův syn Jótam byl správcem domu a soudil lid země. O ostatních příbězích Azarjášových, o všem, co konal, se píše, jak známo, v Knize letopisů králů judských.“ (2Krá 15:3-6)

³²⁸ 2Par 26:1-21

³²⁹ „Tři muži milovali půdu (resp. zemědělství) Kain, Noe a Uzijáš a všichni skončili špatně. Z Kaina byl vrah, z Noeho opilec a z Uzijáše malomocný.“ (Bereshit Rabba XXII:3, str. 181 a VI:3, s. 289) in <https://archive.org/details/RabbaGenesis>

³³⁰ 2Par 26:10

³³¹ 4M 1:51.

³³² Tanchuma Noach 13.

Podle tradice právě tato jeho akce přivodila ono zemětřesení³³³, ale zároveň také odchod *Šechiny* z Chrámu³³⁴. Hněv Hospodina zrcadlí Izajášovo i Amosovo proroctví:

Toho roku, kdy zemřel král Uzijáš, spatřil jsem Panovníka. Seděl na vysokém a vznosném trůnu a lem jeho roucha naplňoval chrám. Nad ním stáli serafové: každý z nich měl po šesti křídlech, dvěma si zastíral tvář, dvěma si zakrýval nohy a dvěma se nadnášel. Volali jeden k druhému: „Svatý, svatý, svatý je Hospodin zástupů, celá země je plná jeho slávy.“ Od hlasu volajících **se pohnuly podvaly prahů** a dům se naplnil dýmem. (Iz 6:1-4)

Spatřil jsem Panovníka, jak stojí nad oltářem. Řekl: „Udeř do hlavice sloupu, až se zachvějí prahy! Sraz jim to všechno na hlavu, ty poslední vybijí mečem. Nikdo z nich neuteče, neunikne, nevyvázne. (Am 9:1)

Také Raši ve svém komentáři k verši Izajáše 6:4 propojuje zemětřesení k okamžiku vstupu Uzijáše do Svatyně:

„Od hlasu volajících“ to znamená od hlasu andělů, kteří volali. Toto se stalo v den zemětřesení, o které se píše „Budete utíkat, jako jste utíkali před zemětřesením za dnů Uzijáše“³³⁵. Ten samý den Uzijáš povstal, aby zapálil kadidlo v Chrámu, nebesa zahřměla, aby ho spálila, jako by říkala, že je odsouzen k smrti spálením, jak je řečeno „Od Hospodina pak vyšlehl oheň a pozřel těch dvě stě padesát mužů přinášejících kadidlo“³³⁶. Z tohoto důvodu se v Písmu nazývají *serafové*³³⁷, protože se pokusili ho upálit. Země se otřásla a pokusila se ho pohltit, protože se domnívala, že trestem má být pohlcení jako v případě Koracha, který se poměřoval s kněžstvím. Nebeský hlas (tehdy) zvolal³³⁸ „jako výstražnou připomínku pro Izraelce, aby nikdo nepovoláný, kdo by nepocházel z potomstva Áronova, nepřistupoval a nechtěl pálit před Hospodinem kadidlo, nebo dopadne jako Kórach a jeho skupina, jak mu *to* řekl Hospodin prostřednictvím Mojžíše“. Ale jak pravil Hospodin k Mošemu z hořícího trnitého keře: „Vlož si ruku za ňadra. Vložil tedy ruku za ňadra. Když ruku vytáhl, byla malomocná, *bílá* jako sníh“³³⁹. A v tomto případě (Uzijáše) se objevilo malomocenství na jeho čele³⁴⁰.

Modloslužba krále Achaze

Ačkoliv tradice nepřipisuje jmenovitě Achazovi podíl na zkáze Chrámu, je zřejmé, že jeho kralování splňovalo řadu těch nejzávažnějších provinění proti Hospodinovu zákonu. Provozoval modloslužbu „Obětoval a páčil kadidlo na posvátných návrších a na pahorcích a pod každým zeleným stromem“ (2Kr 16:4). Byl prvním judským králem, který sloužil Molekovi³⁴¹ (po Achazovi se k tomuto kultu vrátili také Menaše a Joakím)³⁴². Toto uctívání v sobě spojovalo

³³³ Také Josef Flavius spojuje Uzijášovu aroganci, jeho malomocenství a zemětřesení ve svých Židovských starožitnostech (Kniha IX).

³³⁴ Na souběžnost tohoto zemětřesení a odebrání se *Šechiny* z Chrámu poukazuje např. *Seder Olam Raba* (chronologické dílo z 2. st. o. l. zabývající se datací biblických událostí).

³³⁵ Zach 14:5.

³³⁶ 4M 16:35.

³³⁷ Pl. *serafim* – nebeské bytosti, doslova „ti kteří spalují“. Viz Iz 6:1-8.

³³⁸ 4M 17:5.

³³⁹ 2M 4:6.

³⁴⁰ 2Pa 26:19.

³⁴¹ Molek – spojení slova *malach* (král) a vokalizace *bošet* (hanba) – tedy král hanby tj. modla. Kult Moleka je spojován s lidskou obětí (jmenovitě obětováním dětí).

³⁴² V 1Kr 11:7 se píše, že Šalamoun postavil posvátné návrší „Molekovi, ohyzdné modle Amónovců“.

modloslužbu, sexuální amorálnost i krveprolévání: „Dokonce dal svého syna provést ohněm³⁴³ podle ohavností pronárodů, které Hospodin před Izraelci vyhnal“ (2Kr 16:3)³⁴⁴.

Z politických důvodů se podřídil Asýrii. Před asyrským králem Tiglat-pileserem se zcela pokořil a vydal se mu způsobem, který příslušel pouze vztahu s B-hem. Zcela odmítal jít po cestách Hospodinových a spoléhal se na vlastní cestu, cestu naprostého podřízení se světské moci Asýrie: „Jsem tvůj otrok a tvůj syn. Vytáhni a vysvobď mě ze spárů krále aramejského a ze spárů krále izraelského, kteří proti mně povstali.“ (2Kr 16:7)

Toto jeho vazalství vedlo v důsledcích až k zastavení chrámových bohoslužeb a vyvrcholilo znesvěcením a uzavřením Chrámu. Zlato, stříbro a poklady Chrámu poslal jako tribut králi Asýrie. Na chrámovém nádvoří postavil oltář podle vzoru oltáře v Damašku, na kterém obětoval asyrským božstvům. Změnil řád chrámových obětí, zavedl oběti speciálně pro sebe a vyhradil si i místo, pro své setkávání s Hospodinem³⁴⁵.

Ani kněží se proti králi nepostavili.³⁴⁶ Achaz nerespektoval oddělení záležitostí pozemských (úkol krále) a záležitostí náboženských (úkol chrámových kněží). Protože byl král, podlehl těmto praktikám i lid, který pak také trpěl. V knihách Kronik se k tomu praví „Hospodin totiž pokořoval Judu kvůli Achazovi, králi izraelskému, neboť si počínal v Judsku bezohledně a zpronevěřoval se Hospodinu.“ (2Pa 28:19)

Achaz se zcela vzdálil Hospodinu, namísto pokání a obrácení se k Hospodinu se obrátil k modloslužbě. Svoje politické a vojenské neúspěchy přisuzoval síle cizích božstev, která stála na straně nepřátel, a současně opouštěl Hospodina na straně Judska:

Obětoval damašským bohům, kteří způsobili jeho porážku. Řekl: „Bohové aramejských králů, ti jim pomáhají; budu jim obětovat a pomohou i mně.“ Ale oni přivodili pád jemu i celému Izraeli. (2Pa 28:23).

První proroctví zkázy Chrámu za krále Chizkijáše

Chizkijáš, syn Achazův „činil to, co je správné v Hospodinových očích, zcela jak to činil jeho otec David.“ (2Kr 18:3) a „Doufal v Hospodina, Boha Izraele. Po něm už nebyl mezi všemi judskými králi žádný jemu podobný, ani mezi těmi, kteří byli před ním. Přimkl se k Hospodinu, neodstoupil od něho, dbal na jeho přikázání, jak je Hospodin vydal Mojžíšovi“ (2Pa 23:25-26). Odstranil pohanský kult, obnovil chrámovou bohoslužbu podle řádu Hospodina, naslouchal hlasu proroků a řídil se Tórou. Hospodin mu dopřál ochranu a vítězství nad nepřáteli³⁴⁷.

Naši otcové se zpronevěřili, činili to, co je zlé v očích Hospodina, našeho Boha, a opustili ho, odvrátili svou tvář od Hospodinova příbytku, obrátili se k němu zády. Dokonce zavřeli dveře

³⁴³ Spálil ho jako oběť Molekovi. Viz také 2Pa 28:3 „... spaloval své syny ohněm ...“.

³⁴⁴ Viz zákaz v 3M 18:21: Nedopustíš, aby někdo z tvých potomků byl přiveden v oběť Molekovi.

³⁴⁵ Konec verše 16:15 (2Kr) v ČEP „Bronzový oltář mi bude sloužit k drobopravectví“, ovšem Rašihův výklad je prostě „bude sloužit mým návštěvám“. Kořen *b-k-r* lze opravdu přeložit i ve významu „být dobropravcem“.

³⁴⁶ V celém příběhu krále Achaze vystupuje kněz Urijáš jako prostý vykonavatel příkazů krále Achaze.

³⁴⁷ Za vlády Chizkijáše došlo k pádu Samaří z rukou krále Asýrie Sancheríba. To byl i konec království Severního Izraele. Obyvatelé byli odvedeni do zajetí a nikdy se již nevrátili.

předsíně, zhasili kahánky, nepálili kadidlo a neobětovali ve svatyni Boha Izraele zápalné oběti. (2Pa 29:6-7)

Bylo to právě v době jeho vlády, kdy se objevují první proroctví (Izajáše, Jeremjáše i Micheáše) zmiňující explicitně zkázu Jeruzalémského chrámu a následný exil (2Kr 20:16-18):

Proto bude Sijón kvůli vám zorán jako pole, z Jeruzaléma budou sutiny, z hory Hospodinova domu návrší zarostlá křovím. (Mi 3:12)

„Za dnů Chizkijáše, krále judského, prorokoval Micheáš Móřešetský a řekl všemu judskému lidu: ‚Toto praví Hospodin zástupů: Sijón bude zorán *jako* pole, z Jeruzaléma budou sutiny, z hory *Hospodinova* domu návrší zarostlá křovím.‘ 19 Dal ho snad Chizkijáš, král judský, a celý Juda usmrtit? Zdalipak se nebál Hospodina a neprosil Hospodina o shovívavost? Hospodin pak litoval, že proti nim mluvil ty zlé věci. Dopustili bychom se velikého zla sami proti sobě.“ (Jr 23:18)

I řekl Izajáš Chizkijášovi: „Slyš slovo Hospodinovo: Hle, přijdou dny a bude odneseno do Babylónu všechno, co je v tvém domě, *poklady*, které nahromadili tvoji otcové až do tohoto dne. Nic tu nezbude, praví Hospodin. I některé tvé syny, kteří z tebe vzejdou, které zplodíš, vezmou a stanou se kleštěnci v paláci krále babylónského.“ (2Kr 20:16-18)

Nejprve se Chizkijáš stejně jako jeho otec Achaz v tísní poníží před asyrským králem Sancheribem a platí vazalský tribut na úkor Chrámu: „Chizkijáš tedy odevzdal všechno stříbro, které se nacházelo v Hospodinově domě a mezi poklady domu královského. V onen čas odsekal Chizkijáš zlato z dveří Hospodinova chrámu i z pažení dveří, které kdysi dal on, judský král, sám potáhnout, a vydal je asyrskému králi.“ (2Kr 18:15-16). Chizkijášova víra byla podrobena zkoušce, na jedné straně bylo vyhrožování asyrského krále a jeho urážky Hospodina, na druhé straně ujišťování proroka Izajáše o věrnosti Hospodina Chizkijášovi a B-žimu lidu slovy Hospodina: „Budu štítem tomuto městu, zachráním je kvůli sobě a kvůli Davidovi, svému služebníku.“³⁴⁸

Menaše jako příklad antikrále B-žihó lidu

Menaše byl nejdéle vládnoucím judským králem, ačkoliv vládnul deset let spolu se svým otcem, jeho kralování bylo naprosto odlišné. Bylo vrcholem modlářství a duchovního úpadku, připomínalo vládu jeho děda Achaze. Menaše se oddával modlářství ve všech jeho formách, tradice o něm praví „Menaše nevynechal jediný modlářský čin celého světa“³⁴⁹:

Znovu vybudoval posvátná návrší, která jeho otec Chizkijáš zničil, nastavěl oltáře Baalovi a udělal posvátný kůl, jak to činil Achab, král izraelský. Klaněl se veškerému nebeskému zástupu a sloužil mu. Zbudoval oltáře v Hospodinově domě, o němž Hospodin řekl: „V Jeruzalémě dám spočinout svému jménu.“ Na obou nádvořích Hospodinova domu nastavěl oltáře veškerému nebeskému zástupu. (2Kr 21:3-5)

Král se oddával astrologii, věšectví a okultismu. Modlářství kvetlo přímo ve chrámovém okrsku jako otevřené odmítnutí Hospodina: na chrámovém nádvoří byly umístěny oltáře pohanským kultům a vytesané modly Ašery, Baalovy manželky.

Vrcholem bylo uctívání Moleka, kterému přinášel dětské oběti (vlastní syny) v údolí poblíž Jeruzaléma:

Svého syna provedl ohněm, věštil z oblaků a obíral se hadačstvím, ustanovil *vyvolávače* duchů a jasnovidce; dopouštěl se mnohého, co je zlé v očích Hospodina, a tak *ho* urážel. (2Kr 21:6)

³⁴⁸ 2Kr 19:34 (a také Iz 37:35).

³⁴⁹ Jerušalmi, Sanhedrin 10:2.

Kromě modloslužby se Menaše proviňoval i proléváním nevinné krve, neboť nechával zabíjet kritiky tohoto rozbujelého modlářství (2Kr 21:16). Podle rabínské tradice³⁵⁰ nechal usmrtit i samotného proroka Izajáše, protože jeho stopa končí za předchozího krále Chizkijáše (který neměl žádný důvod Izajáše zabíjet) a dochovala se jen svědectví o Izajášově mučednické smrti.

Menašeho prohřešky se zcela vyrovnali praktikám ostatních národů Kenánu, které Hospodin ze země vypudil právě pro jejich nepřipustné praktiky. Menaše je považován za nejzkaženějšího izraelského krále³⁵¹. Dostalo se mu odpovídajících proroctví, trest za jeho činy padá na celou komunitu:

Ale Hospodin mluvil skrze své služebníky proroky: „**Protože** se judský král Menaše dopouští těchto ohavností, horších, než jakých se dopouštěli před ním Emorejci, že svedl k hříchu svými hnusnými modlami též Judu, **toto praví Hospodin**, Bůh Izraele: Hle, já uvedu zlo na Jeruzalém a na Judu. Každému, kdo o tom uslyší, bude znít v obou uších.

Nad Jeruzalémem natáhnu měřicí šňůru *jako nad* Samařím a *spustím* olovnici *jako na* dům Achabův. Vydrhnu Jeruzalém, jako se vydrhne mísa, vydrhne se a překlopí. Pozůstatek svého dědictví zavrhnou, vydám je do rukou jeho nepřátel, v lup a plen všem jeho nepřátelům, **protože se dopouštějí toho, co je zlé v mých očích, a urážejí mě ode dne, kdy vyšli jejich otcové z Egypta, až dodnes.**“ (2Kr 21:10-14)

Ano, Judu postihlo to, co vyšlo z úst Hospodinových. Hospodin jej odehnal od své tváře za Menaševy hříchy, za všechno, čeho se dopustil, i za nevinnou krev, kterou prolil a již naplnil Jeruzalém. To nehodlal Hospodin odpustit. (2Kr 24:3-4)

Prorok Jeremjáš popisuje situaci za kralování Menašeho:³⁵²

„Proběhněte ulicemi Jeruzaléma, prohledejte jeho náměstí, jen se dívejte a přesvědčte se, zda najdete někoho, kdo uplatňuje právo, kdo hledá pravdu, a já Jeruzalému odpustím. Říkají-li: ‚Jakože živ je Hospodin,‘ jistě přísahají krivě.“ (Jr 5:1-2)

Modloslužba a stažení se (odstranění) Šechiny

Hospodin neustoupil od svého hněvu vůči Jeruzalému a Chrámu ani kvůli následným spravedlivým činům Jóšiáše. Na hříchy Menašeho jsou odkazy i v textech zabývajících se vládnutím králů následujících.

Za Jóšiáše:

Avšak Hospodin neupustil od svého velikého planoucího hněvu, kterým vzplanul proti Judovi pro všechny urážky, jimiž ho urážel Menaše. Hospodin řekl: „Odvrhnu od sebe i Judu, jako jsem odvrhl Izraele. Zavrhnou toto město, které jsem vyvolil, Jeruzalém, i *tento* dům, o němž jsem prohlásil: Zde bude dlít mé jméno.“ (2Kr 23:26-27)

Za Jójakíma:

Hospodin na něho [Jójakíma] poslal hordy Kaldejců, hordy Aramejců, hordy Moábců a hordy Amónovců. Poslal je na Judu, aby jej zničil podle slova, které vyřkl Hospodin skrze své služebníky proroky³⁵³. Ano, Judu postihlo to, co vyšlo z úst Hospodinových. *Hospodin jej* odehnal od své tváře

³⁵⁰ Jevamot 49b, Sanhedrin 103b.

³⁵¹ V knihách Kronik je příběh Menašeho kralování líčen se zásadním rozdílem: Menaše se v závěru svého života kaje a přiklání k Hospodinu.

³⁵² „V mém lidu se objevují svévolníci, rozhlížejí se, krčí, jako ptáčníci líčí past a lapají lidi. Jako klec je plná ptáků, tak jsou jejich domy plné lsti. Proto se stali velkými, zbohatli. Tuční jsou, tlustí, zlé události netečně přecházejí, nikoho neobhájí, ani sirotka, a přesto je provází zdar. Za právo ubožáků se na soudu nepostaví. (Jr 5:26-28) Dále viz také Jr 5:1-2, 6:6-7 a 13.

³⁵³ Jr 20:4.

za Menaševy hříchy, za všechno, čeho se dopustil, i za nevinnou krev, kterou prolil a jíž naplnil Jeruzalém. To nehodlal Hospodin odpustit. (2Kr 24:2-4)

Menaše je prvním králem, o kterém je jmenovitě napsáno, že **zapříčinil zkázu Jeruzalémského chrámu**:

Učiním je *obrazem* hrůzy pro všechna království země kvůli Menaševovi, synu judského krále Chizkijáše, kvůli tomu, co páchal v Jeruzalémě.“ (Jr 15:4)

Menašeho jméno je četných midraších také spojováno s *Šechinou* opouštějící chrámovou Svatyni. Podle některých z nich bylo přímo Menašeho cílem, *Šechinu* vypudit. Podle této tradice bylo Menašeho modlářství i jeho prohřešky extrémní, co do počtu, závažnosti i různorodosti, neboť „nevynesal jedinou modlářskou aktivitu, která na světě existovala“³⁵⁴, „odstranil B-ží jméno z Tóry (a tak ji znesvětil)“³⁵⁵. Podle této tradice s koncem vlády Menašeho Chrám stál na svém místě, ale již v něm nesídlila *Šechina*, Chrám nadále existoval, ale ztratil ze své skutečné životnosti. Podlé téže rabínské tradice si byl Jóšijáš tohoto stavu vědom a rozhodnul se ukrýt archu³⁵⁶, protože v Chrámu už pro archu stejně nebylo vhodné místo, když v něm *Šechina* chyběla. Proto pak také ony prorocké výkroky, že kvůli hříchům Menašeho byl Chrám zničen. Protože Chrám bez *Šechiny* již neměl právo existovat, a byl tudíž odsouzen ke zkáze.

Vláda v očích Hospodina spravedlivého krále Jošijáše byla posledním obdobím naděje pro národ Izraele. Přestože zasvětil svůj život krále náboženské reformě a plnému návratu k Hospodinu, a to nejen pro sebe, ale pro celý národ, nestačilo to vyvážit zkaženost a provinění předchozích králů i generací a ortel zkázy Jeruzaléma a Chrámu zůstal platný.

Poslední králové Judska

Jójakím³⁵⁷ byl synem Jošijáše. I on zařadil se mezi krále odpadlé od Hospodina. Za jeho vlády došlo k vzestupu Babylónie ababylónský král Nebúkadnesar přitáhl do Judska. Jójakím se mu nejprve, stal se jeho vazalem, ale později se vzepřel.³⁵⁸ Hospodin na něj ovšem ve shodě s vyčtenými proroctvími „pro všechna provinění judských králů“ seslal trest v podobě mocných nepřátel, těch odvěkých i nastupující mocnosti – Babylóňany (Babylónie definitivně porazila Egypt):

Hospodin na něho poslal hortdy Kaledjců, hordy Aramejců, hordy Moábců a hordy Amónovců. Poslal je na Judu, aby jej zničil podle slova, které vyřkl Hospodin skrze své služebníky proroky. Ano, Judu postihlo to, co vyšlo z úst Hospodinových. Hospodin jej odehnal od své tváře za Menaševy hříchy, za všechno, čeho se dopustil, i za nevinnou krev, kterou prolil a jíž naplnil Jeruzalém. To nehodlal Hospodin odpustit. (2Kr 24:2-4)

³⁵⁴ Jerušalmi, Sanhedrin 10:2.

³⁵⁵ Achaz Tóru zapečetil, Menaše ji znesvětil a Amon ji spálil. (Bavli, Sanhedrin 103b). Viz také Zevachim 61b, Jalkut ha-mechiri, Tehilim 115,22, Jerušalmi, Joma 4:4.

³⁵⁶ Tosefta Sota 13:1, Bavli, Joma 52b.

³⁵⁷ Jójakím byl přejmenován ze svého původního jména Eljakím faraónem Nékem (který v bitvě zabil jeho otce Jóšijáše a odvedl do zajetí jeho bratra Jóachaze, když kraloval v Jeruzalémě pouhé 3 měsíce).

³⁵⁸ V knize Kronik je příběh Jójakíma rozveden, neboť líčí Nebúkadnesarův první vpád do Jeruzaléma.

Také následující král **Jójakín** (syn Jójakíma) je trestán za svoje odpadlictví od Hospodina. Právě za jeho vlády přitáhla babylónská armáda až k Jeruzalému a město oblehla. Jójakín se mu i s „matkou, služebnictvem, veliteli a dvořany“ vzdal a byl vzat do zajetí.³⁵⁹ S ním i celá elita města. Šlo o první v řadě deportací.

Odvezl (tj. babylónský král) odtud **všechny poklady Hospodinova domu** i poklady domu královského. **Osekal všechny zlaté předměty, které dal zhotovit Šalomoun, král izraelský, pro Hospodinův chrám, podle slova Hospodinova.** Přestěhoval celý Jeruzalém, všechny velitele, všechny udatné bohatýry, deset tisíc přesídlenců, všechny tesaře a kováře; kromě chudiny z lidu země *tam nikdo* nezůstal. Přestěhoval do Babylónu Jójakína i královu matku, královny ženy, jeho dvořany a přední v zemi, odvedl *je* jako přesídlence z Jeruzaléma do Babylónu. Odvedl i všechny válečníky, sedm tisíc *mužů*, a tesaře a kováře, tisíc mužů, vesměs muže schopné boje. Král babylónský je přivedl do Babylónu jako přesídlence. (2Kr 24:13-16)

Nebúkadnesar dosadil na trůn Sidkijáše (Jójakínova strýce, vlastním jménem Matanjáše), ani jeho vládnutí už nic nezměnilo a „bylo to proto, že Hospodin svým hněvem stíhal Jeruzalém i Judu, až je od své tváře *i zavrhl*.“ Také Sidkijáš se vzbouřil proti Nabúkadnezarovi a přival na sebe, jeruzalém a celé Judsko konečnou odvetu babylónského krále. Nabúkadnezar přitáhl se svým vojskem k Jeruzalému, oblehl ho a zbudoval okolo města. Město bylo obleženo zhruba dva roky a bylo zcela vyhladověno. Nakonec byly hradby prolomeny, lidé se pokoušeli z města uprchnout. Král Sidkijáš byl polapen i se svými syny a byl krutě potrestán, synové byly před jeho očima zabiti a on sám byl oslepen a následně odvečen do zajetí do Babylóna.³⁶⁰

Zkázu Jeruzaléma a Chrámu pak dokonala babylónský velitel Nebúzarádán, který vyplenil, zbořil a vypálil Chrám, královský palác i celý Jeruzalém. Do zajetí odvekl bytek lidí kteří ve městě ještě zůstali. Ponechal jen „část chudiny země jako vinaře a rolníky“. Velekněze, druhého kněze, tři strážce prahu, vedoucí dvořany, písaře, velitele vojska a „šedesát mužů z lidu země“ nechal babylónský král popraviti v chamátské Riblé. A „tak byl Juda přestěhován ze své země“³⁶¹.

Tabulka č. 6: Přehled vládnutí judských králů v rozděleném království³⁶²

Judští králové Davidova dynastie ³⁶³	Proroci	Délka vlády	Texty	Hodnocení v 2Kr	
Rozdělení království 930 př. o. l.					
Rechabeám (930-916), Abijám (914-916), Ása (911-870), Jóšafat (870-845), Joram (851-843/842), Achazjáš (843/842-842/841), Atalja (841-835)					
Joaš (7)	Jójada, Zekarjáš (syn	40 let 835-796	2Kr 12:1-21 2Pa 24:1-27	Joaš činil to, co je správné v Hosp. očích, po všechny	Joaš činil to, co je správné v Hosp. očích, po všechny

³⁵⁹ Podle 2Kr 25:27-30 (v samém závěru Druhé knihy královské) byl nakonec Jójakín babylónským králem zcela omilostněn, ale dožil svůj život v Babylóně.

³⁶⁰ 2Kr 24:17-25:7.

³⁶¹ 2Kr 25:8-21.

³⁶² Letopočty převzaty z Obtížné oddíly Předních proroků, str. 384.

³⁶³ V průběhu existence samostatného Judského království vládlo celkem 20 králů (v období od r. 931 do r. 587 př. o. l.). Prvním králem Judska byl Šalamounův syn Rechabeám.

	Jójady)			své dny, kdy ho vyučoval kněz Jójada. Avšak ... ³⁶⁴ (2Kr 12:3-4)	dny kněze Jójady. (2Pa 24:2)
Amasjáš (796-782)					
Azarjáš/Uzijáš (16)	Ozeáš, (Ámos)	52 let ³⁶⁵ 781-740	2Kr 15:1-7, 2Pa 26:1-23	Činil to, co je správné v Hospodinových očích zcela jak to činil jeho otec Amasjáš. Avšak ... ³⁶⁶ (2Kr 15:3-4)	Činil to, co je správné v Hosp. očích, zcela jak to činil jeho otec Amasjáš. (2Pa 26:4) Jakmile svou moc upevnil, jeho srdce se stalo domýšlivým, až se úplně zkazil a zpronevěřil Hospodinu, svému Bohu. (2Pa 26:16)
Jótam (740-735)					
Achaz (16)	Izajáš	20 let 735-716	2Kr 16:1-20 2Pa 28:1-27	Nečinil, co je správné v očích Hospodina , jeho Boha, jako činil jeho otec David. (2Kr 16:2)	Nečinil, co je správné v Hosp. očích, jako činil jeho otec David. (2Pa 28:1)
(Pád Samaří 722 př. o. l.)					
Chizkijáš (25)	Izajáš, (Míka)	29 let 716-687	2Kr 18:1-20:21 2Pa 29:1-32:33 Iz 36-39	Činil to, co je správné v Hosp. očích, zcela jak to činil jeho otec David. (2Kr 18:3)	Činil to, co je správné v Hosp. očích, zcela jak to činil jeho otec David. (2Pa 29:2)
Menaše (12)	Sofonjáš, smrt Izajáše ³⁶⁷	55 let ³⁶⁸ 687-642	2Kr 21:1-18 2Pa 33:1-20	Dopouštěl se toho, co je zlé v Hosp. očích , podle ohavností pronárodů, které Hospodin před Izraelci vyhnal. (2Kr 21:2)	Dopouštěl se toho, co je zlé v Hosp. očích, podle ohavností pronárodů, které Hospodin před Izraelci vyhnal. (2Pa 33:2)
Amnón (642-640)					
Jóšijáš (8)	Jeremjáš, Chulda	31 let 640-609	2Kr 22:1-23:30 2Pa 34:1-35:27	Činil to, co je správné v Hosp. očích, chodil po všech cestách svého otce Davida a neuchyloval se napravo ani nalevo. (2Kr 21:2)	Činil to, co je správné v Hosp. očích, chodil po cestách svého otce Davida a neuchyloval se napravo ani nalevo. (2Pa 34:2)
Jóachaz (609)					
Jojakím (Eljakím) (25)	Jeremjáš, Urijáš	11 let 609-598	2Kr 23:35-24:7 2Pa 36:1-4	Dopouštěl se toho, co je zlé v Hosp. očích ,	Dopouštěl se toho, co je zlé v očích Hospodina, jeho

³⁶⁴ Nevydrželo mu to po celou dobu panování, později se od Hospodina odvrátil.

³⁶⁵ Samostatně vládl pouze 17 let, zbytek spoluvládl se svým otcem Amasjášem.

³⁶⁶ Nevydrželo mu to po celou dobu panování, později se od Hospodina odvrátil.

³⁶⁷ Tradičně se usuzuje, že za mučednickou smrtí Izajáše byl právě Menaše.

³⁶⁸ Začínal jako spoluvládce Chizkijáše (10 let).

				zcela tak, jak se toho dopouštěli jeho otcové. (2Kr 23:37)	Boha. (2Pa 36:5)
Jójakín (18)		3 měsíce	2Kr 24:8-17 2Pa 36:9-10	Dopouštěl se toho, co je zlé v Hosp. očích, zcela tak, jak se toho dopouštěl jeho otec. (2Kr 24:9)	Dopouštěl se toho, co je zlé v Hosp. očích. (2Pa 36:9)
Sidkijáš (Matanjáš) (21)	Jeremjáš, (Ezechiel, Daniel)	11 let 597-587/6	2Kr 24:18-25:7 2Pa 36:11-21	Dopouštěl se toho, co je zlé v Hosp. očích, zcela tak, jak se toho dopouštěl Jójakím. (2Kr 24:19)	Dopouštěl se toho, co je zlé v očích Hospodina, jeho Boha. Nepokořil se před prorokem Jeremjášem a před výrokem Hospodinovým. (2Pa 36:12)
Pád Jeruzaléma 587/586					

2.3.2 Zadní knihy prorocké³⁶⁹

Zadní Knihy prorocké reflektují závěr dějin Judského a Severoizraelského království většinou formou prorockých výroků. V knihách tzv. velkých proroků Izajáše, Jeremjáše a Ezechiela je doba, ve které již král nepřináší žádnou naději pro nápravu lidu a návratu k Hospodinu. Je zřejmé, že Izrael nenaplnil slova Zákona „buďte svatí, neboť já jsem svatý“³⁷⁰. Nabízejí se proto nové cesty k záchraně B-žihó lidu, bez krále.

Prorok Izajáš přichází s konceptem nápravy a obnovy komunity zdola, od jednotlivců. Vkládá naději do postavy Mesiáše, který nahradí krále, kněze i proroka a má navrátit lid k Hospodinu. Tento Mesiáš „vzejde proutek z pařezu Jišajova a výhonek z jeho kořenů vydá ovoce“³⁷¹.

Velkou změnou je i příklon k univerzalizmu spásy, Izrael je jen částí velkého Hospodinova řízení: „Svatý, svatý, svatý je Hospodin zástupů, celá země je plna jeho slávy“³⁷². Dalším prvkem řešení rozporu mezi napětím B-žihó soudu (nad lidem, který selhal) a B-ží milostí (která je bezmezná) je koncept zůstatku. Ti lidé, kteří přežijí ničivou pohromu B-žihó trestu, vytvoří komunitu, která se stane pokračováním lidstva (jako pár oliv na samotném vršku zničeného olivovníku) a ponese dědictví B-žihó zaslíbení i nadále.

³⁶⁹ Tři velcí proroci - Izajáš, Jeremjáš, Ezechiel a Dvanáct malých proroků (Ozeáš, Jóel, Ámos, Abdijáš, Jonáš, Micheáš, Nahum, Abakuk, Sofonjáš, Ageus, Zacharjáš, Malachiáš). Těchto dvanáct proroků tvoří v židovském Tanachu jednu knihu (*trej asar*).

³⁷⁰ 3M 11:44-45, 19:2, 20:7.

³⁷¹ Iz 11:1.

³⁷² Iz 6:3.

„Zbudou pak jen paběrky jako při srážení oliv, dvě tři olivky na samém vršku a čtyři pět na plodných větvích, je výrok Hospodina, Boha Izraele.“ (Iz 17:6)

Prorok Jeremjáš je nejvíce pesimistický, ohlašuje neodvratný soud a následný zánik, ale věří v pozdější návrat z exilu³⁷³ a potvrzuje tak milost Hospodinovu. Exil je nutný následek B-žího soudu, trest za stav a chování komunity. Tento trest je třeba přijmout, nasměřovat se k pokání, obrátit se k Hospodinu. Jeremjáš je nositelem varování (která jsou ignorována) a vizí zkázy a následně i očitým svědkem uskutečnění těchto vizí – zkázy Jeruzaléma. Přichází však i s konceptem řešení, to zahrnuje i prvek zachráněného „zůstatku“³⁷⁴. Hospodin však již nebude potřebovat prostředníky (proroky, kněze, vykladače), ale dle svého výroku vůči izraelskému domu sám přímo vloží svůj Zákon do jejich nitra a vepíše jej do jejich srdcí³⁷⁵, a uzavře tak s domem izraelským i judským novou smlouvu³⁷⁶. Ze všech proroků, kteří měli poslání varovat lid Izraele před jeho poklesky a vyzývat jej k návratu k Hospodinovi, měl Jeremjáš nejtvrdí a nejtragičtější úděl.

Prorok Ezechiel hledí dále do budoucnosti (jeho vize jsou na pomezí proroctví a apokalyptiky) a v ní vidí postavu Mesiáše, který vytvoří novou komunitu, která ovšem nebude z tohoto světa. Postava proroka Ezechiela je spojena s Chrámem, protože pochází z kněžského rodu, proto se hodně věnuje chrámovým rituálům. Po zkáze Chrámu připravuje komunitu na návrat z exilu. Jeho vize obsahují obrazy obnoveného Jeruzaléma.

Toto praví Panovník Hospodin: „V den, kdy vás očistím ode všech vašich nepravostí, osídlim města, a co je v troskách, bude vystavěno. Zpustošená země bude obdělána, nebude už ležet zpustošená před zraky všech, kdo jdou kolem. Potom řeknou: ‚Tato zpustošená země je jako zahrada v Edenu: města ležící v troskách, zpusťlá a zbořená, jsou nyní opevněna a osídlena.‘ I poznají pronárody, které zůstanou vůkol, že já, Hospodin, jsem vystavěl, co bylo zbořeno, a osázel zpustošený kraj; já, Hospodin, jsem to vyhlásil i vykonal. (Ez 36:33-36)

2.3.3 Jeremjáš

„Toto město mi bylo jen pro hněv a rozhořčení ode dne, kdy je vystavěli, až do toho dne, kdy je vymýtím od své tváře.“
(Jr 32:31)

Kniha Jeremjáš se odehrává v tragické době zničení Jeruzaléma³⁷⁷ i Jeruzalémského chrámu. Obsahuje jak proroctví soudu národa a pobídek nabádajících k pokání, tak i varování před následky, když tak národ neučiní. Ač i Talmud označuje Jeremjáše jako knihu naprosté

³⁷³ Jr 31:17.

³⁷⁴ Toto praví Hospodin: „Radostně plesejte vstříc Jákobovi, jásejte nad *tím, který je hlavou pronárodů*, vzdávejte chválu, rozhlášte: ‚Hospodin spasil tvůj lid, pozůstatek Izraele.‘ (Jr 31:7)

³⁷⁵ Jr 31:33.

³⁷⁶ Jr 31:31nn.

³⁷⁷ V textu celé knihy Jeremjáš najdeme 108 odkazů na Jeruzalém.

tragédie³⁷⁸, její text obsahuje také řadu výrazů B-ží lásky k Izraeli a ujištění, že B-h Izrael nikdy neopustí, že přijde mesiášské vykoupení a také věčný Chrám.³⁷⁹ Přes truchlivé vyznění jeho poslání, přináší tak i pozitivní vize uzavření nové (budoucí) smlouvy³⁸⁰.

Jeremjáš³⁸¹ byl prorokem nepohodlným, protože sděloval pravdu a kritiku přímo do očí králům samotným³⁸², proto byl jeho život a jeho působení coby proroka velice obtížné, plně pronásledování, ústrků, nepochopení a nenávisti. Jeho působení pokrývá čtyřicet zhruba čtyřicet posledních let existence Judského království (a samostatného národa *Jisra'ele*) před babylónským exilem. Jednalo se o velice kritický čas. Zůstal sám, když předával Hospodinovu zprávu o zkáze, trápil se osudem svého národa a své vlasti.

Hospodin vyzbrojil Jeremjáše do nelehkého boje s odrodilými judskými králi:

Hle, učinil jsem tě dnes opevněným městem, sloupem železným a bronzovou hradbou nad celou zemí proti králům judským, proti jejich velmožům, proti jejich kněžím i proti lidu země. Budou proti tobě bojovat, ale nic proti tobě nezmohou, neboť já budu s tebou a vysvobodím tě, je výrok Hospodinův.“ (Jr 1:18-19)

Pro knihu proroka Jeremjáše je téma selhávání lidu Izraele a následný trest v podobě zničení Chrámu a Jeruzaléma tématem stěžejním. Velkou část knihy tvoří řada prorockých vidění, jejichž obsahem jsou opětovná varování Hospodina skrze svého proroka, která však nejsou vyslyšena. Jeremjášova vidění poukazují jmenovitě na mnohá provinění Izraele v očích Hospodina, mnohá varování před následky a nakonec i obraz trestu samotného – zkázy Jeruzaléma, kterého byl očitým svědkem v celé jeho hrůze³⁸³. Cesta k záchraně (dokud ještě není pozdě) nevede přes lidi a jejich činy (přes boje nebo politické činy), ale jen skrze Hospodina, jeho následováním. Judsko ale rychle a nezadržitelně šlo do zkázy. Hospodin odmítá i přímlyvy prorokovy:

„Hospodin mi poručil: „Nemodli se za dobro tohoto lidu.“ Ani když se budou postit, nevyslyším jejich bédování, ani když připraví oběť zápalnou a přídavnou, nenajdu v nich zalíbení. Zcela s nimi skoncuji mečem, hladem a morem.“ (Jr 14:10-11³⁸⁴)

Už je pozdě, odpouštět nelze do nekonečna a stále, když skutečná náprava nepřichází.

³⁷⁸ Traktát *Berachot* 57b vysvětluje sny, v nichž se objevují proroci Ezechiel, Izajáš a Jeremjáš takto: když ve snu uvidíš Ezechiela, máš očekávat moudrost, když Izajáše, můžeš očekávat útěchu, ale když ve snu uvidíš proroka Jeremjáše, máš se obávat potrestání.

³⁷⁹ V pozdním židovstvu se Jeremjáš stal postavou legend, podle kterých zachránil a ukryl chrámové nádoby i s truhlou úmluvy.

³⁸⁰ Jr 31:31-34, Jr 32:41-42.

³⁸¹ Jeremjáš se narodil (kolem roku 645 př. o. l.) za vlády krále Menašeho a působil postupně jako prorok na dvoře pěti judských králů Jošiáše (v době jeho náboženských reforem), jeho synů Jeoachaze (který vládnul pouhé tři měsíce a zemřel v zajetí faraóna Nechoa v Egyptě) a Jóakíma (vlastním jménem Eliakím), Jójachína a Sidkijáše, dalšího syna Jošiáše. Jeremjáš pocházel z kněžské rodiny.

³⁸² Když byl uvězněn a nemohl už osobně promlouvat, sepsal svá vidění na svitek a pověřil svého učedníka Barucha, aby předčítal slova proctví jeho jménem. Svitek byl spálen a znovu napsán. Podle tradice právě tento svitek je biblickou knihou Jeremjáš.

³⁸³ Jeremjáš byl ve městě v době obléhání, v samotném dni konečného zničení a vypálení Chrámu byl ale mimo Jeruzalém. Byl poslán Hospodinem do jiného města, aby byl chráněn.

³⁸⁴ Viz také Jr 7:16 „Nemodli se za tento lid, nepozvedej *svůj hlas* k bédování a modlitbě za ně a nenaléhej na mě, neboť tě nevyslyším.“

Hříchy Izraele jsou početné a závažné. Jedná se o modloslužbu, odpadlictví od Hospodina (tedy „nevěrnost“), vyznávání Baala a jiných božstev, páchání ohavností proti Zákonu. Dokonce ani kněží (pastýři) se Zákona nedrží, falešní proroci prorokují za pomoci Baala. Lidé „zemi poskvrnili“, „Hospodinovo dědictví zohavili“, opustili Hospodina „zdroj živých vod“, všichni jsou chamtiví³⁸⁵, nezůstali žádní spravedliví³⁸⁶, dochází k útisku slabých, obětuje se Molochovi, lidé propadají pověrám a astrologii, neodevzdávají Hospodinu prvotiny, nedodržují svatý den odpočinku ani sedmý šabatový rok³⁸⁷.

Hospodin posílal proroky s varováními, ale lid byl hluchý:

„Můj lid je pošetilý, nezná se ke mně, jsou to synové pomatení, nemají rozum. Jsou moudří, *ale* ke zlému, dobro konat nedovedou.“ (Jr 4:22)

A nyní vyříd mužům judským a obyvatelům Jeruzaléma: Toto praví Hospodin: Hle, já připravuji proti vám zlo, to zamýšlím proti vám. Navraťte se už každý ze své zlé cesty, napravte své cesty a své skutky.“ (Jr 18:11)

Po varování došlo na hrozby:

To já jsem ti zvedl sukni přes tvář a byla vidět tvá hanba, tvé cizoložství a tvá vášnivost, mrzký skutek tvého smilstva. Na pahorcích v poli jsem viděl tvé ohyzdné modly. Běda tobě, Jeruzaléme. Nejsi čistý! Jak dlouho ještě?“ (Jr 13:26-27)

... a to pro jejich zlé skutky, které páchali. Uráželi mě, když chodili pálit kadidlo a sloužit jiným bohům, které neznali oni *ani* vy ani vaši otcové. Posílal jsem k vám všechny své služebníky proroky, nepřetržitě jsem je posílal se vzkazem: ‚Nedopouštějte se té ohavnosti, kterou nenávidím!‘ Ale neposlechli a nenaklonili své ucho, aby se odvrátili od svých zlých *skutků* a nepálili kadidlo jiným bohům. Proto se vylilo mé rozhořčení a můj hněv a hořel v městech judských a na ulicích Jeruzaléma, takže se staly troskami a zpusťšeným krajem, jak je *tomu* dodnes.“ (Jr 44:3-6)

Vyhlásím jim své soudy nad všemi jejich zlými skutky, že mě opustili; jiným bohům pálili kadidlo a klaněli se dílu svých rukou. (Jr 1:16)

Zastyděli se, že páchali ohavností? Ne, ti se nestydí, neznají zahanbení. Proto padnou s padajícími, klopýtnou v čase, kdy je budu trestat, praví Hospodin.“ (Jr 8:12)

Proto Hospodin zástupů praví toto: „Že jste neposlušali má slova, hle, já pošlu pro všechny čeledi severu, je výrok Hospodinův, i pro Nebúkadnesara, krále babylónského, svého služebníka, a přivedu je na tuto zemi i na všechny její obyvatele i na všechny tyto okolní pronárody a vyhubím je jako klaté. Způsobím, že budou vzbuzovat úděs a posměch a budou troskami navěky.“ (Jr 25:8-9)

Proto Hospodin, Bůh zástupů, Bůh Izraele, praví toto: Hle, uvedu na Judu i na všechny obyvatele Jeruzaléma všechno zlo, jež jsem proti nim vyhlásil, protože jsem k nim mluvíval, a neposlušali, volával jsem na ně, a neodpovídali.“ (35:17)

Jeremiáš zvěstuje zkázu Jeruzalémského chrámu: „Proto naložím s domem, který je nazýván mým jménem a na který spoléháte, s místem, jež jsem dal vám a vašim otcům, stejně, jako jsem naložil se Šílem. Odmrštím vás od své tváře, jako jsem odmrští všechny vaše bratry, všechno potomstvo Efrajimovo.“ (Jr 7:14-15) Uvážíme-li, že to bylo v době, kdy se prováděla státní a náboženská reforma podle knihy Zákona, nalezené za spravedlivého krále Jošiáše (který „chodil

³⁸⁵ Od nejmenšího až po největšího všichni propadli chamtivosti, od proroka až po kněze všichni klamou. (Jr 6:13)

³⁸⁶ „Proběhněte ulicemi Jeruzaléma, prohledejte jeho náměstí, jen se dívejte a přesvědčte se, zda najdete někoho, kdo uplatňuje právo, kdo hledá pravdu, a já *Jeruzalému* odpustím. (Jr 5:1)

³⁸⁷ Jr 34:13-17.

po stezkách Hospodinových“), pochopíme, jak odvážné to bylo proroctví. Je to také důkaz toho, v jakém stavu judské království bylo. K opravdové reformě nestačí dobrý úmysl, musí jít do hloubky a být opravdová. To znamená, že nesmí zůstat formální (jen u rituálů a obětí), musí být doprovázená skutečnou *tšuvou* a upřímnou zbožností.

Přesto zůstává pro Jeruzalém a B-ží lid i nadále naděje:

Hle, učinil jsem tě dnes opevněným městem, sloupem železným a bronzovou hradbou nad celou zemí proti králům judským, proti jejich velmožům, proti jejich kněžím i proti lidu země. Budou proti tobě bojovat, ale nic proti tobě nezmohou, neboť já budu s tebou a vysvobodím tě, je výrok Hospodinův.“ (Jr 1:17-18)

Toto praví Hospodin: „Celá země bude zpuštěná, ale neskončím s ní docela. (Jr 4:27)

Toto praví Hospodin: Říkáte: ‚Toto místo leží v troskách. V judských městech není člověka ani dobytka. Jeruzalémské ulice jsou zpuštěné, bez člověka, bez obyvatele, bez dobytka.‘ Opět *zde však* bude slyšet hlas veselí, hlas radosti, hlas ženicha a hlas nevěsty, hlas těch, kteří vybízejí: **‚Chválu vzdejte Hospodinu zástupů, protože Hospodin je dobrý, jeho milosrdenství je věčné.‘** Budou tu i ti, kteří přinášejí do Hospodinova domu děkovnou oběť. Změním totiž úděl této země jako na počátku, praví Hospodin. (Jr 33:10-11)

„Hle, přicházejí dny, je výrok Hospodinův, kdy splním to dobré slovo, které jsem vyhlásil o domě Izraelově a o domě Judově. V oněch dnech a v onen čas způsobím, aby Davidovi vyrašil výhonek spravedlivý, a ten bude v zemi uplatňovat právo a spravedlnost. V oněch dnech dojde Judsko spásy, Jeruzalém bude přebývat v bezpečí a takto jej nazvou: ‚Hospodin – naše spravedlnost.‘ (Jr 33:14-16)

Odkazy na vlastní popis zkázy Jeruzaléma a Chrámu nacházíme v 33. kapitole, a potom i v poslední, 52. kapitole. Verše v 33. kapitole jsou součástí výroků naděje, protože Hospodin slíbujíc „Jakože jsem ustanovil svou smlouvu se dnem a nocí *jako* směrnicí pro nebe i zemi, právě tak nezavrhnou potomstvo Jákoba a Davida, svého služebníka; z jeho potomstva budu brát vládce pro potomstvo Abrahamovo, Izákovo a Jákobovo, až změním jejich úděl a slituji se nad nimi.“ (Jr 33:25-26)

Toto praví Hospodin, Bůh Izraele, o domech tohoto města a o domech judských králů, které byly strženy kvůli náspům a kvůli meči, když se *Judejci* chystali do boje s Kaldejci: „Budou naplněny mrtvými těly lidí, které zabijí ve svém hněvu a rozhořčení, **protože jsem skryl svou tvář před tímto městem kvůli všemu zlu, které páchali.** (Jr 33:4-5)

„Toto místo **leží v troskách.** V judských městech není člověka ani dobytka. Jeruzalémské ulice jsou **zpuštěné,** bez člověka, bez obyvatele, bez dobytka.“ (Jr 33:10)

„Kdo s tebou bude mít soucit, Jeruzaléme? Kdo ti projeví účast? Kdo *k tobě* zajde, aby se zeptal, jak se ti daří? Ty sám sis mě přestal všímat, je výrok Hospodinův, odešel jsi ode mne. Napřáhnu na tebe ruku a zničím tě; *stále* ohledy mě unavují. Převěju je lopatou na obilí v branách země, o děti připravím, zahubím svůj lid: od svých cest se neodvrátili. (Jr 15:5-7)

Popis v 52. kapitole je velice stručný a strohý (zcela v kontrastu s následující knihou Pláč). Kapitola začíná popisem (a kritikou) posledního krále Judska Sidkijáše: „Dopouštěl se toho, co je zlé v Hospodinových očích ...“ (Jr 52:2) i celého národa: „Hospodin svým hněvem stíhal Jeruzalém i Judu, až je od své tváře *i* zavrhl.“ (Jr 52:3) Text dále popisuje krutý osud Sidkijáše, smrt jeho synů, situaci při obléhání města, hlad jeho obyvatel, ničení a plundrování města, královského paláce domů a samotného Chrámu (se vším jeho zařízením). Elita v čele města je popravena. Text dále popisuje další osud obyvatelstva Judska ve vlnách odvezení do babylónského exilu. Tento

proces probíhá ve třech vlnách s odstupy několika let³⁸⁸, v zemi má zůstat pouze chudina, která bude „rolníky a vinaři“.

Stydíme se, vždyť jsme museli vyslechnout tupení. **Hanba pokryla naše tváře, protože do svatyně Hospodinova domu vstoupili cizáci.** (Jr 51:51)

Desátého dne pátého měsíce v devatenáctém roce vlády Nebúkadnesara, krále babylónského, přitáhl do Jeruzaléma Nebúzaradán, velitel tělesné stráže, který stával před babylónským králem. **Zapálil Hospodinův dům i dům královský a všechny domy v Jeruzalémě; všechny význačné domy vypálil.** Celé kaldejské vojsko, které bylo s velitelem tělesné stráže, zbořilo celé hradby kolem Jeruzaléma. (Jr 52:12-14)

Bronzové sloupy, které byly u Hospodinova domu, podstavce i bronzové moře, které bylo v Hospodinově domě, Kaldeji **rozbili a všechn bronz z nich odvezli do Babylónu.** (Jr 52:17)

Bronzu ze všech těch předmětů, ze dvou sloupů, jednoho moře, dvanácti bronzových býků a podstavců, které dal zhotovit král Šalomoun pro Hospodinův dům, bylo tolik, že se nedal ani zvážít. (Jr 52:20)

Hospodin je B-h žárlivý i milující, a tak zkázu Jeruzaléma sám oplakává:

„Svůj dům jsem opustil, odvrhl jsem své dědictví; co mi bylo nejmilejší, vydal jsem do rukou nepřátel. (Jr 12:7)

Hle, v městě, které se nazývá mým jménem, již začínám ono zlo, a vy byste zůstali bez trestu? Nezůstanete bez trestu, neboť povolám meč na všechny obyvatele země, je výrok Hospodina zástupů.“ Ty jim budeš prorokovat všechna tato slova. Řekneš jim: „Hospodin vydá řev z výšiny, ze svého svatého obydlí vydá svůj hlas. Hlasitě řve nad svou nivou, zní to jak výskání těch, kdo lisují víno, řve na všechny obyvatele země. (Jr 25:29-30)

Nacházíme zde však také symboliku obřezaného srdce jako příští cestu k Hospodinovi. Jedná se o Novou smlouvu Hospodina s Izraelem. Novum při návratu k Hospodinovi je opuštění formálnosti B-hoslužby a její zvnitřnění. Lidé se musí obracet k Hospodinovi celým svým srdcem.

V onen čas nazvou Jeruzalém Hospodinovým trůnem a shromáždí se v něm ke jménu Hospodina v Jeruzalémě všechny pronárody a nikdy už nebudou žít podle svého **zarputilého a zlého srdce.** (Jr 3:17)

Smyj ze svého srdce zlo, Jeruzaléme, a budeš spasen. Jak dlouho budeš v svém nitru přechovávat ničemné myšlenky? (Jr 4:14)

Obřezte se kvůli Hospodinovi, **obřezte svá neobřezaná srdce**³⁸⁹, mužové judští, obyvatelé Jeruzaléma, aby mé rozhořčení nevyšlehlo jako oheň a nehořelo a nikdo by je neuhasil, a to pro vaše zlé skutky. (Jr 4:4)

Ke komu mám mluvit, koho varovat, aby to slyšel? Hle, jejich **uši jsou neobřezané**, nemohou *tomu* věnovat pozornost. Hle, Hospodinovo slovo je jim potupou, nelíbí se jim. (Jr 6:10)

Dám jim srdce, aby mě poznali, že já jsem Hospodin. Budou mým lidem a já jim budu Bohem, neboť se ke mně navrátí **celým srdcem.** (Jr 24:7)

Budete mě volat a chodit *ke mně*, modlit se ke mně a já vás vyslyším. Budete mě hledat a naleznete *mě*, když se mne budete dotazovat **celým svým srdcem.** (Jr 29:12-13)

Jeremjáš tak nad troskami Jeruzaléma a Chrámu prorokuje, že tato Nová smlouva bude zapsána přímo do lidských srdcí a *am jisra'el* bude z vyhnanství shromážděn zpátky do Jeruzaléma.

Toto je smlouva, kterou uzavřu s domem izraelským po oněch dnech, je výrok Hospodinův: **Svůj zákon jim dám do nitra, vepíši jim jej do srdce.** Budu jim Bohem a oni budou mým lidem.

³⁸⁸ 7. rok vlády Nebúkadnesara – 3023 obyvatel, 18. rok – 832 obyvatel, 23. rok – 745 obyvatel.

³⁸⁹ Viz také 5M 10:16.

Už nebude učit každý svého bližního a každý svého bratra: „Poznávejte Hospodina!“ Všichni mě budou znát, od nejmenšího do největšího z nich, je výrok Hospodinův. Odpustím jim jejich nepravost a jejich hřích už nebudu připomínat (Jr 31:33-34)

Dám se vám nalézt, je výrok Hospodinův, a změním váš úděl, shromáždím vás ze všech pronárodů a ze všech míst, kam jsem vás vyhnal, je výrok Hospodinův, a přivedu vás zpět na místo, odkud jsem vás přestěhoval.“ (Jr 29:10)

Toto praví Hospodin: Až se vyplní sedmdesát let Babylónu, navštívím vás a splním na vás své dobré slovo, že vás přivedu zpět na toto místo. (Jr 29:14)

Proto nyní toto praví Hospodin, Bůh Izraele, o tomto městě, o němž říkáte, že bude vydáno do rukou krále babylónského mečem, hladem a morem: „Hle, já je shromáždím ze všech zemí, do nichž jsem je ve svém hněvu, rozhořčení a velikém rozlícení rozehnal. **Přivedu je zpět na toto místo a usadím je v bezpečí. Budou mým lidem a já jim budu Bohem. Dám jim jedno srdce a jednu cestu**, aby se mě báli po všechny dny, aby dobře bylo jim i jejich synům po nich. **Uzavřu s nimi smlouvu věčnou, že už jim nepřestanu prokazovat dobro. Do jejich srdcí dám bázeň přede mnou, aby ode mne neodstupovali.** Budu se z nich veselit, z celého srdce a z celé duše prokazovat dobro; v té zemi je opravdu zasadím.“ Toto praví Hospodin: „Jako jsem uvedl na tento lid všechno to veliké zlo, tak na ně uvedu všechno to dobro, které jsem jim slíbil. (Jr 32:36-42)

2.4 Knihy spisů

V knihách Spisů nalézáme sbírku poměrně různorodých knih³⁹⁰, jen některé z nich se týkají více či méně přímo i tématu Chrámu a jeho zkázy.

Knih **Pláč**³⁹¹ je tématu zničení Jeruzaléma věnovaná plně, **knihy Kronik** jsou jakýmsi protějškem a doplňkem knih Královských, kniha **Daniel** se odehrává v době první vlny exilu v Babylónii a knihy **Ezdráš a Nehemjáš** jsou věnovány tématu návratu z babylónského exilu a znovubudování Chrámu a Jeruzaléma na troskách toho prvního.

Ezdráš a Nehemjáš³⁹²

V 9. kapitole **knihy Nehemjáš** (kdy vyznává lid svoje hříchy) nacházíme stručný výčet historie lidu Jisra'ele i s jeho prohřešky a proviněními:

Odmítli poslouchat a ani si nevzpomněli na divuplné skutky, které jsi pro ně činil. Byli tvrdší a vzali si vzdorně do hlavy, že se vrátí do svého otroctví. Ty jsi však Bůh ochotný odpouštět, milostivý a soucitný, shovívavý a nesmírně milosrdný, proto jsi je neopustil. Dokonce si odlili sochu býčka a řekli: „To je tvůj bůh, který tě vyvedl z Egypta.“ Dopustili se strašného rouhání. (Neh 9:17-18).

Ale začali být vzpurní a bouřili se proti tobě. Tvůj zákon zavrhli a vraždili tvé proroky, kteří je varovali, aby je obrátili zpět k tobě. Dopustili se strašného rouhání. (Neh 9:26)

Ale jen si oddechli, zase páchali, co je před tebou zlé. Proto jsi je nechal napospas jejich nepřátelům, aby nad nimi panovali. Když však opět k tobě úpěli, tys je z nebe vyslyšal a ve svém slitování je nesčetněkrát zachraňoval. Dával jsi jim výstrahu, abys je přivedl zpět ke svému zákonu. Oni se však zpupně vyvyšovali, neposlouchali tvé příkazy a prohřešovali se proti tvým

³⁹⁰ Celkem 11 (počítáme-li dvojspis Ezd+Neh a Kroniky 1+2 dohromady): Žalmy, Přísloví, Jób, Pět svitků, Daniel, Ezdráš+Nehemjáš, Knihy kronik 1+2).

³⁹¹ Hebrejský název je *Ejcha* neboli Jak. Jde o první slovo knihy ve verši „Jak samotno sedí město, které mělo tolik lidu!“

³⁹² V hebrejském biblickém kánonu byla kniha Ezdráš s knihou Nehemjáš spojena v jeden celek.

řádům, které dávají život tomu, kdo se jimi řídí. Umíněně se obraceli zády, byli tvrdošíjnější a neposlouchali. Měl jsi s nimi trpělivost po mnohá léta. Skrze své proroky jsi jim dával výstrahu svým duchem, ale neposlouchali. Proto jsi je vydal do rukou národů cizích zemí. (9:28-30)

Ty jsi spravedlivý ve všem, co na nás přišlo, neboť jsi jednal věrně, kdežto my jsme si počínali svévolně. Naši králové, předáci, kněží a otcové se neřídili tvým zákonem, nedbali na tvá přikázání a na tvá svědectví, kterými jsi je varoval. Ve svém království, přes tvoji mnohou dobrotu, kterou jsi jim prokazoval, v širé a žírné zemi, kterou jsi jim dal, nesloužili tobě a neodvrátili se od svých zlých skutků. (Neh 9:33-35)

2.4.1 Pláč

*Jak samotno sedí
město, které mělo tolik lidu!
Je jako vdova,
ač bylo mocné mezi pronárody.
Bylo kněžnou mezi krajinami,
a je podrobena nuceným pracím. (Pl 1:1)*

Struktura a témata

Kniha Pláč³⁹³ je básnickou reakcí na zničení Jeruzaléma a Jeruzalémského chrámu babylonským vojskem (v roce 586 př. o. l.). V hebrejštině se kniha Pláč nazývá *Ejcha* (podle prvního slova knihy, jak je v židovské tradici zvykem³⁹⁴) nebo také *Megilat ejcha*, protože patří mezi pět svátečních svitků³⁹⁵. Právě kvůli svému obsahu se čte svitek *Ejcha* o svátku *Tiš'a be-av*, který je připomínkou zničení Jeruzalémského chrámu³⁹⁶. Již v Talmudu je kniha nazývána *Kinot* (Žalozpěvy)³⁹⁷, a tak se tento název se uchytil i v rabínské tradici a přešel i do řecké Septuaginty (*Thrénoi* - θρηνοί), i do latinské Vulgáty (*Lamentationes*) a odtud i do překladů v dalších jazycích. Název knihy odpovídá obsahu, neboť se opravdu jedná o žalozpěvné básně vyjadřující zoufalství Izraele nad zničením Jeruzaléma a Chrámu, které znamenalo ztrátu B-ží přízně a B-žího požehnání v důsledku hříchů, zrady a vzpoury B-žího lidu vůči Hospodinovi. Za autora bývá podle tradice považován prorok Jeremiáš.³⁹⁸

Tázací příslovce³⁹⁹ *ejcha* („jak!“) se nevyskytuje v textu Tanachu příliš často⁴⁰⁰, v samotné knize Pláč celkem čtyřikrát. Tři z pěti kapitol knihy jsou uvedeny právě tímto slovem. Zatímco český ekumenický překlad tlumočí hebrejské *ejcha* jako „jak!“ (to je nejběžnější způsob překladu),

³⁹³ Dříve hebrejsky také nazývána *kinot* (označení pohřebních písní).

³⁹⁴ *Ejcha jaš'va vadad ha-ir vadati am hajta*. „Jak sedí osamělé to město (které) početný lid mělo.“ (Pl 1:1).

³⁹⁵ Hebr. *megila* (pl. *megilot*) = svitek. Každý z pěti svitků (Ester, Píseň písní, Rut, Pláč a Kazatel) je čten v synagoze na patřičný svátek (Purim, Pesach, Šavuot, Tiš'a B'av, Sukot).

³⁹⁶ Připomínají se ovšem i další katastrofy židovských dějin. Zkáza Chrámu je ale prvotním tématem svátku.

³⁹⁷ Babylonský Talmud, traktát Bava batra 15a.

³⁹⁸ Také v úvodu k Septuagintě je Jeremiáš jmenován jako autor. To převzala i Vulgáta. Názory různých autorů, biblistů a učenců se ovšem v otázce Jeremiášova autorství této biblické knihy ovšem různí.

³⁹⁹ Často uvozuje zvolací větu.

⁴⁰⁰ Celkem 17 krát v 18 verších, nejčastěji v Páté Mojžíšově (5x) a právě v Pláči (4x). Dále 2x v Jeremjáši, Druhé Královské a Písní písní (zde 2x v jediném verši) a 1x v Soudců, Izajáši a Žalmech.

Kralická Bible předřazuje dodatečné „ach“ (BK „Ach jakt“ , B21 „Ach, jak“) a Jeruzalémská bible⁴⁰¹ zůstává u pouhého „ach“. Zajímavé je použití stejného slova (s odlišnou vokalizací) אָחִיךָ v První Mojžíšově: „Hospodin Bůh zavolal na člověka: „Kde jsi?“ (1M 3:9).⁴⁰² Přímým tematickým odkazem je pak *ejcha* v Izajášovi (1:21) „Běda! Nevěstkou se stalo město věrné! Bývalo plné práva, přebývala v něm spravedlnost, teď jsou v něm vrahové.“

Jedná se o knihu poetickou, obsahuje pět básní⁴⁰³ - žalozpěvů (lamentací, nářků resp. elegií) hebr. *kinot*⁴⁰⁴. Jedná se o velice emotivní popis utrpení Židů, které zakoušeli obyvatelé Jeruzaléma při jeho obléhání a dobývání. Bible ČEP přidává k jednotlivým kapitolám vlastní nadpisy, které postihují obsah jednotlivých částí: Město bez útěch, Hněv nepřítel, Utrpení a útěcha, V hlubinách soudu a Prosba o pomoc. Obsahu knihy Pláč odpovídá i volba slov. Na malé ploše se vyskytují opakovaně slova pláč (plakat, truchlit), slzy (slzet), oči (které slzí či pláčou)⁴⁰⁵ a jejich použití je velice expresivní: „pláče a pláče a po líci slzy jí kanou“ (1:2), „Cesty na Sijón truchlí“ (1:4), „vzdychá (Jeruzalém)“ (1:8), „Propukám nad tím v pláč, slzy se mi proudem řinou z očí“ (1:16), „Hluboce vzdychám a mé srdce je choré.“ (1:22), „Panovník ... rozmnožil v dceři judské smutek a zármutek.“ (2:5), „ ... prolévej slzy potokem ve dne i v noci, neochabuj v pláči, nedopřej svým očím klidu.“ (2:18), „... vylévej své srdce jako vodu před tváří Panovníka.“ (2:19), „Slzy se mi proudem řinou z očí nad těžkou ranou dcery mého lidu. Oči mi slzí bez ustání, bez ochabnutí. (3:48-49), „Mé oko vyčerpává mou duši pláčem ... (3:51) apod.

V **prvním žalozpěvu** autor popisuje zkázu a bídu města, mluví autor (básník) sám (verš 1–11 a 17) i město Jeruzalém (verš 11–16 a 18–22). Atmosféře vévodí smutek nad rozsahem zkázy. Líčení budí dojem přímého svědectví, obsahuje i dobové detaily a obrazy odrážející skutečnou realitu, např. zmínka o cestách opuštěných od poutníků, kteří cestovali do Jeruzaléma o *regalim* poutních svátcích, o opuštěných městských branách, tedy míst, která byla centrem obchodování i společenského styku. Velice graficky jsou popsány hrůzy, které se dály v obléhaném, dobývaném a nakonec i dobitém městě. Popisuje triumf pohanských národů, nepřátel Izraele. Vrcholem potupy a realizací zdánlivě nemožného byl vstup pohanů do Chrámu a Svatyně (1:10), tedy do místa, kam běžně nesměli vstoupit ani Izraelité (do Svatyně svatých vstupoval nejvyšší kněz jen jedenkrát v roce).

⁴⁰¹ Jeruzalémská bible nazývá tuto knihu „Nářky“, což odpovídá fr. originálu „Lamentations“. Ve francouzském originále začíná verš 1:1 „Eh quoi!“ resp. „Quoi!“

⁴⁰² Další variace ve vokalizaci je v 2Kr 6:13 *ejcho hu*, tedy „kde (on) je?“ (ČEP).

⁴⁰³ První čtyři básně mají formu akrostichu (22 veršů podle 22 písmen hebrejské abecedy, třetí báseň má tři verše pro každé písmeno, tedy 66 veršů), Mají pevnou formu *kinot*: dlouhé řádky rozdělené do dvou nestejně dlouhých částí, druhá vždy kratší než první. Druhá část je pokračování a doplňuje myšlenku první části. Pátá báseň má odlišný formát a používá (na rozdíl od předchozích) paralelismus membrorum.

⁴⁰⁴ *Kinot* (pl.) se staly žánrem synagogální liturgie pro oplakávání tragédií v dějinách židovského národa, je specifickým útvarem pro postní den *Tiš' a be-av*. Mají pevnou formu: dlouhé řádky rozdělené do dvou nestejně dlouhých částí, druhá vždy kratší než první. Druhá část je pokračování a doplňuje myšlenku první části.

⁴⁰⁵ Není překvapením, že podobně častý výskyt je pak v knihách Žalmů a Jeremjáš.

V textu se setkáváme s udáním příčin popisované zkázy: jedná se bezpochyby o trest za hřích národa. Trestem je nejenom zničení města a B-žího domu, ale i krutý exil, který sebou nese útlak od nepřátelských národů. Jeruzalém reprezentuje celý Izrael a je personifikován nevěrnou padlou ženou. Hříchy jsou morálního i rituálního (kultického) charakteru. Došlo k porušení Sinajské smlouvy, lid nebyl svatý ve shodě s Hospodinem, naopak se oddával pohanským kultům. Lid se trvale prohřešoval proti etice této smlouvy a neřídil se ustanoveními Zákona. Trest nepřišel náhle, protože opakovaně přicházela varování proroků i s vizemi, co se stane, přišel tak čas trestu, který byl předpovězen. Hospodin je spravedlivý soudce a musel neposlušnost a vzpuru svého lidu potrestat, jedná se o B-ží spravedlnost. Jeruzalém pláče nad svým hříchem, modlí se Hospodinu, uznává, že trest je zasloužený, zároveň doufá, že i nepřátelé budou podrobeni stejnému soudu („nalož s nimi, jako jsi naložil se mnou“⁴⁰⁶). Nezbyvá než se podrobit B-ží vůli.

Také **druhý žalozpěv** je svědectvím očitého účastníka obléhání a dobytí města. Hlavním tématem je hněv Hospodina vůči jeho lidu a jeho projevy ve zkáze Jeruzaléma, země i lidu Izraele – „panovník byl jako nepřítel“ (2:5), „zanevřel na svůj oltář, svou svatyni zrušil“ (2:7) – „pohltil bez soucitu, rozbořil, srovnal ze zemí, znesvětil, hubil a pohltil všechny, zničil, násilně strhl, přivedl v zapomnění, zavrhl v hněvu, zanevřel, zrušil, bořil bez soucitu“ to jsou výrazy popisující Hospodinovy ničivé činy. Nakonec „Hospodin provedl svůj záměr, splnil, co řekl, to, co přikázal již za dnů dávnověkých“ (2:17). Nepřátelé triumfují, protože zničené město je místem, o kterém se říkalo „Místo dokonalé krásy k potěše celé země“ (2:15). Jedním z hlavních viníků jsou označeni i falešní proroci, kteří dostatečně nevarovali lid před blížící se záhubou, ale „zvěstovali šalebná a bláhová vidění, neodhalovali tvoje nepravosti“ (2:14). B-ží soud nedává žádnou naději, pokud se národ nebude upřímně kát. Je třeba, aby kající volali o pomoc, aby všichni vzývali Hospodina.

Třetí žalozpěv nabádá národ k obrácení a pokání, ale i k víře v B-ží milost vůči svému lidu i v potrestání nepřátel. Je proslovem básníka – pěvce, účastníka událostí, který ovšem reprezentuje Izrael⁴⁰⁷. První část je drsným obrazem života v exilu uprostřed nepřátelských národů, v opuštění Hospodinem – „nasytil mě hořkostmi, napojil pelyňkem“ (3:15), „obestřel ses oblakem, aby modlitba k tobě nepronikla“ (3:44), „učinil jsi nás odporným smetím uprostřed národů“ (3:45). Je třeba zpytovat svědomí a kát se, přiznat viny, jedině tak je možné dosáhnout odpuštění:

Na co si může člověk naříkat, *pokud žije?* Ať si muž *nařiká* na své hříchy. Zkoumejme a zpytujeme své cesty, vraťme se zpět k Hospodinu. Pozvedněme s dlaněmi i srdce k Bohu na nebesích. My jsme byli nevěrní a vzpurní a ty jsi neodpustil. (Pl 3:39-42)

Jde o volání po B-ží milosti, neboť „Hospodinovo milosrdenství, jež nepomíjí, jeho slitování, jež nekončí“ (3:22) a „Panovník navěky nezavrhne. Zarmoutí-li, slituje se pro své

⁴⁰⁶ Pl 1:22.

⁴⁰⁷ Verš 3:14 naznačuje, že by mohlo jít o samotného proroka Jeremiáše: „Jsem pro smích všemu svému lidu, předmětem jejich povětek každodenně.“

velké milosrdenství“ (3:31-32). B-h je věrný a je připravený odpustit hříšníkům, který se upřímně kaje. Závěr zpěvu opakuje motiv hloubky zkázy, která lid Izraele postihla a také volání po soudu nad triumfujícími nepřáteli.

Čtvrtý žalozpěv obsahuje další velice popisné vylíčení hrůz, které se v městu děly, včetně odkazu na zničený Chrám („svaté kameny leží rozmetány“⁴⁰⁸) i s šokujícími detaily utrpení těch nejslabších, totiž žen a malých dětí. Králové, kněží (pro svoje nepravosti) a proroci (pro svoje hříchy) jsou obviněni, že dostatečně neohlídali duchovní život lidu Izraele, a tek „větší byla nepravost dcery mého lidu nežli hřích Sodomy“⁴⁰⁹. Opět se objevuje otázka potrestání odvěkých nepřátel Izraele, jmenovitě Edomských, protože oni zneužívají svoje postavení nástrojů v rukou B-žích. Zpěv končí nadějí pro „dceru síónskou“, jejíž „nepravost skončí“ a kterou B-h už nikdy „nenechá odvést do vyhnanství“ (4:22).

Pátý žalozpěv opakuje ústy autora přiznání viny „spadla koruna z naší hlavy, běda nám, neboť jsme hřešili“ (5:16), obsahuje prosbu B-žícího lidu, který zkázou přišel o všechno, o slitování a odpuštění Hospodina a vyjadřuje naději, že nejde o zavržení definitivní bez naděje na obrat: „Obrat' nás, Hospodine, k sobě a my se navrátíme ... Nebo jsi nás úplně zavrhl?“⁴¹⁰.

Text knihy *Ejcha* klade otázky, jak mohl B-h, který byl ochráncem a spasitelem židovského národa, dopustit zničení svého svatého města Jeruzaléma, Chrámu i svého lidu? Proč už neprojevuje svoji lásku? Zkáza postihla všechny, od králů, kněží a proroků, až po ženy a nemluvnata. V textu nenalezneme příliš odpovědí, ale i samotná formulace otázek má smysl, protože napomáhá sebereflexi a má i utěšující a ozdravný účinek pro krizi, která nastává v těžkých časech. Přiznání viny je prvním krokem k návratu na správnou cestu, cestu spravedlnosti. Kniha tak nepolemizuje s B-ží spravedlností v tom, co učinil, že totiž zničil Jeruzalém.

Hříchy Izraele

B-ží lid, Izrael, nepochybně hřešil, v textu jsou roztroušeny konkrétní odkazy, které jmenují hříchy, nevěrnosti, vzdorování Zákonu, nepravosti, podléhání šalbě a svodům, vzpurnost, krveprolívání, nedostatek soucitu se starými ...

Těžce zhřešila (*chet chate'a*) jeruzalémská dcera, proto se stala nečistou. (Pl 1:8)

Má na lemu *roucha nečistotu*, nepamatovala na svůj konec. (Pl 1:9)

Neustále mě tlačí moje **nevěrnosti** (*peša'aj*), jež jeho ruka spletla ve jho. (Pl 1:14)

„Hospodin je spravedlivý, já jsem **vzdorovala** (*mariti*) jeho ústům.“ (Pl 1:18)

„Pohleď, Hospodine, jak se soužím, ... , neboť jsem **zarputile vzdorovala** (*maro mariti*).“ (Pl 1:20)

„... nalož s nimi, jako jsi naložil se mnou za **všechny mé nevěrnosti** (kol-pešaa).“ (Pl 1:22)

Tvoji proroci ti zvěstovali šalebna a bláhová vidění, neodhalovali tvoje **nepravosti** (*avonech*), aby změnili tvůj úděl. Vidění, která ti zvěstovali, byla šalba a svody. (Pl 2:14)

⁴⁰⁸ Pl 4:1.

⁴⁰⁹ Pl 4:6.

⁴¹⁰ Obrat' nás, Hospodine, k sobě a my se navrátíme, obnov naše dny jak za dnů dávnověkých. Nebo jsi nás úplně zavrhl? Rozlítit ses na nás převelice. (Pl 5:21-22).

Na co si může člověk naříkat, *pokud žije?* Ať si muž *naříká* na své **hříchy** (*chet'o/chataav*). Zkoumejme a zpytujme své cesty, **vraťme se zpět** (*ve-našuva*)⁴¹¹ **k Hospodinu**. (Pl 3:39-40)

My jsme byli **nevěrní a vzpurní** (*fašanu u-marinu*) a ty jsi neodpustil. (Pl 3:42)

Větší byla **nepravost** (*avon*) dcery mého lidu nežli hřích Sodomy (*chatat sedom*), která byla podvrácena v okamžení, aniž ji zasáhla ruka. (Pl 4:6)

To pro **hříchy** (*chatot*) **jeho proroků**, pro **nepravosti** (*avonot*) **kněží**, kteří prolévali uprostřed něho **krev spravedlivých**. (Pl 4:13)

Nebrali ohled na kněze, nad starci **se neslitovali**. (Pl 4:16)

Tvá **nepravost** (*avonech*) *však*, dcero sijónská, skončí, *Bůh* tě už *nikdy* nenechá odvést do vyhnanství, *ale tebe*, dcero edómská, ztrestá za tvou nepravost (*avonech*) a odhalí tvé hříchy (*chatotajich*). (Pl 4:22)

Naši otcové **zhřešili** (*chat'eu*), už nejsou, a my neseme jejich **nepravosti** (*avonotejhem*). (Pl 5:7)

Spadla koruna z naší hlavy, běda nám, **neboť jsme hřešili** (*chatanu*). (Pl 5:16)

Pro hříchy, které jsou zradou, ba vzpourou, proti Hospodinu, přichází trest. Izrael byl vydán do rukou Babyloňanů. Ten, kdo trestal, byl Hospodin a Babyloňané (a další nepřátelé Izraele) jsou pouze jeho nástrojem. B-h učinil nepřátele Izraele tak silnými, že město nemohlo odolat. B-h se stal pro *am jisra'el* nepřítelem a zničil Izrael, jeho paláce, pobořil jeho pevnosti (2:5), odmítnul svůj oltář a zrušil svoji Svatyni (2:7), příbytek, který Izrael vybudoval svému Hospodinovi:

Cesty na Sijón truchlí, **nikdo nepřichází ke slavnosti**⁴¹². Všechny jeho brány jsou zpusťšené, **jeho kněží** vzdychají, jeho panny jsou zarmoucené, hořko je sijónské dceři. (1:4)

... **Moji kněží** a moji starší **hynuli v městě**⁴¹³, když si vyžebrávali pokrm, aby se udrželi při životě. (1:19)

Jak zahalil oblakem ve svém hněvu Panovník sijónskou dceru! Srazil z nebe na zem okrasu Izraele. Nebyl pamětliv **podnože svých nohou**⁴¹⁴ v den svého hněvu. (2:1)

Násilně strhl své **zahradě**⁴¹⁵ oplocení, své **slavnostní shromáždění**⁴¹⁶ zničil. (2:6)

Panovník zanevřel na svůj **oltář**, svou **svatyni** zrušil, hradby jejích paláců vydal do rukou nepřítele. V **domě Hospodinově** bylo hluku jako v den slavnostního shromáždění. (2:7)

Pohleď, Hospodine, popatř, s kým jsi *kdy* tak naložil! ... Což v **Panovníkově svatyni** má být vražděn kněz a prorok? (2:20)

Hospodin dovršil své rozhořčení, vylil svůj planoucí hněv, **zanítil na Sijónu oheň, aby jej pozřel do základů**. (4:11)

Nad horou Sijónem, že je tak zpusťšená; honí se po ní lišky⁴¹⁷. (5:18)

Zničení Jeruzaléma je velkým šokem, protože se jednalo o královské město, výstavné a bohaté, kam mířili davy poutníků a návštěvníků. Bylo výjimečné v rámci celého království. Ti nemnozí, kteří přežili, nemohou pojmout tu zkázu, kterou vidí. Ve městě však žili i nevinní a čistí,

⁴¹¹ Od stejného kořene je i slovo *tšuva*.

⁴¹² Není Chrám, poutníci už nepřicházejí o poutních svátcích do Chrámu.

⁴¹³ Bez kněží není chrámová bohoslužba, bez starších není spirituální vedení národa.

⁴¹⁴ „Podnož jeho nohou“ je odkaz na Chrám (podle komentáře Rašiho k Pl 2:1).

⁴¹⁵ Doslova „Osekal svůj příbytek (*sukó*) jako zahradu a zbořil své místo setkávání (*moadó*)“. *Sukó* – jeho příbytek. Na počátku slova *sukó* je ovšem *sin* namísto *samech*. Podle Rašiho citace Midraše *Ejcha Raba* je to proto, že *zmírnil* svůj hněv na lid Izraele tím, že zničil Svatostánek.

⁴¹⁶ *Moadó* - jeho místo shromáždění.

⁴¹⁷ Tento verš inspiroval talmudický příběh o rabi Akivovi navštěvujícím trosky Chrámu.

*nazirim*⁴¹⁸ („bělejší než sníh“) a kojenci a nemluvnata. Ani jim se však hrůzy zkázy nevyhnuly. Hrozný obraz matek pozíravajících z hladu vlastní děti (2:20, 4:10), dětí hladovějících a umírajících na klínech svých matek (1:19, 2:12, 4:4). Verše svitku ovšem B-ha neobviňují z nespravedlností, jen apelují na jeho smilování (3:21-26). B-h je spravedlivý a za neposlušnost přichází trest: zničení Chrámu (postaveného jako místo pro přebývání Hospodina uprostřed svého lidu), zkáza Jeruzaléma provázená obrovským utrpením jeho obyvatel, ztráta vůdců národa (světských i duchovních), následný exil, ve kterém Izrael upadá do rukou nepřátel, kteří ho těžce utiskují. Izrael přichází o svoje postavení vyvoleného národa a vydáním do rukou nepřátel se stává národem utiskovaným a ubohým.

Tšuva jako cesta k nápravě

Izrael se těžce provinil a je Hospodinem tvrdě potrestán, lid je zdecimován, přichází o svoje vůdce – světské (krále) i duchovní (kněze, lévijce i starší), přichází o místo setkávání se svým B-hem, Chrám je zničen. I město Jeruzalém je zničeno jako centrum a symbol provinivšího se národa. Izrael přichází i o svoji národní samostatnost. Velká část obyvatel (včetně intelektuální elity) je odvečena do zajetí, do exilu. Ti, kteří přežili hrozné obléhání i konečné zboření a vypálení města se stávají cizinci v nepřátelském prostředí.

B-h je nekonečně spravedlivý a to je nadějí pro *am jisra'el* i po těchto zdrcujících událostech, které na sebe přivolal vzpourou proti Zákonu, proti smlouvě, kterou uzavřel na Sinaji, a na kterou přísahal. Z vyvoleného národa pod ochranou jediného B-ha, Hospodina, se stal posledním z národů, poníženým a bez domova, i bez místa setkávání – bez Chrámu.

Izrael se od svého B-ha neodvrací, naopak jako odpověď na zkázu chce vztah s B-hem obnovit a vrátit se k B-hu, jedná se o židovský koncept *tšuvy*⁴¹⁹ spočívající v přiznání si vlastních provinění a návratu na správnou cestu: „Zkoumejme a zpytujme své cesty, vraťme se zpět k Hospodinu.“⁴²⁰ Verš „Tvá nepravost však, dcero sijónská, skončí“⁴²¹, *Bůh* tě už nikdy nenechá odvést do vyhnanství ...“⁴²² již dává naději, v doslovném znění „je hotova tvoje nepravost“. K verši „Obrať nás, Hospodine, k sobě a my se navrátíme, obnov naše dny jak za dnů dávnověkých.“⁴²³ přidává Ibn Ezra⁴²⁴ v komentáři svůj výklad „Navrať nás do města, kde je

⁴¹⁸ Viz 4M 6:1-21.

⁴¹⁹ *Tšuva* je v judaismu konceptem odpovídajícím pokání.

⁴²⁰ Pl 3:40.

⁴²¹ Doslova „je hotova/kompletní tvoje nepravost, dcero sijónská“. Výklad Rašiho k tomuto verši je „Trest za tvoji nepravost je skončen“ (Mikraoth Gedoloth, str. 61), obdobně i ČEP „Skončil (trest) za tvoji vinu, dcero sijónská ...“.

⁴²² Pl 4:22.

⁴²³ Pl 5:21.

⁴²⁴ Abraham Ibn Ezra (1089-1167), znamenitý středověký biblický komentátor (mj.), pocházející ze Španělska.

příbytek tvého jména, a my tě budeme vzývat jako za starých dnů.⁴²⁵ Izrael doufá v nekonečné B-ží milosrdenství.

V některých hebrejských vydáních knihy Ejcha⁴²⁶ bývá za posledním veršem (5:22) znovu zopakován verš předchozí (5:21), aby celý text nekončil v pesimistickém tónu. Takže kniha *Ejcha* končí takto:

Ty, Hospodine, budeš trůnit věčně, tvůj trůn *přetrvá* všechna pokolení. Proč na nás pořád zapomínáš, opustil jsi nás až do nejdelsích časů? **Obrať nás, Hospodine, k sobě a my se navrátíme, obnov naše dny jak za dnů dávnověkých.** (Pl 5:21) Nebo jsi nás úplně zavrhl? Rozlítel ses na nás převelice. (Pl 5:22) **Obrať nás, Hospodine, k sobě a my se navrátíme, obnov naše dny jak za dnů dávnověkých.** (Pl 5:21)

⁴²⁵ Mikraoth Gedoloth, str. 65.

⁴²⁶ Na sveticích tomu tak není, ale předčítající předposlední verš opakuje i tak. (Mikraoth Gedoloth, str. 66).

*Já jsem Hospodin. To je mé jméno.
Svou slávu nikomu nedám,
svou chválu nepostoupím modlám.
(Iz 42:8)*

3 ZÁVĚR - REFLEXE TÉMATU V TANACHU

Tato práce se snažila zachytit události, činitele a příčiny, které vedly až k samotnému zničení Prvního (Šalamounova) chrámu v Jeruzalémě, tak jak jsou zachyceny v textech Tanachu. Zkoumání biblického textu je velice komplexní činnost a v rámci diplomové práce (tj. v práci omezeného rozsahu i zaměření) nelze postihnout všechny aspekty, ani zanalyzovat všechny vrstvy textu. Jde tedy o jeden z mnoha možných pohledů a přístupů. Rabínská tradice rozlišuje čtyři základní výklady⁴²⁷ biblického textu, moje práce zůstává většinou u prvního přístupu *pšat*, s výjimečnými záběry do jiného stupně.

Ačkoliv může být biblický text předmětem zkoumání vědců, exegetu a teologů, cílovou skupinou Tanachu nejsou oni, jsou jimi věřící a pro ně také vznikl. Biblický text představuje mnohem víc než pouhou strukturu slov a vět. Navíc má Tóra (stejně jako Tanach) jiný význam pro nás, kdo žijeme nyní a odlišný pro lidi budoucích generací. Nakonec se můžeme pouze dohadovat, jaká bude úloha a poselství Tóry v *olam ha-ba*, ve světě budoucím⁴²⁸. Zkoumání biblického textu je proto třeba vykonávat se zvláštním respektem k tomu, co Tanach představuje.

Hřích jako selhávání člověka i národa

Událost zkázy Prvního chrámu byla událostí zlomovou a velikého rozsahu, a tak i to, co k ní vedlo, bylo složité a mnohvrstevné. Jednalo se o celý komplex činitelů a příčin, a tyto příčiny se rodily a trvaly v dlouhém časovém horizontu. Zvažování **příčin**, tedy položení otázky **proč**, znamená uznávat zničení Chrámu, Jeruzaléma a následný exil jako **Hospodinův trest**. *Churban* byl následkem chování lidí. Toto pojetí je v souladu s obecnou židovskou tradicí.

Na počátku pro sebe Hospodin oddělil svůj lid, aby mu byl „zvláštním vlastnictvím“, aby se stal pro svého B-ha čistým a svatým. B-ží lid nevznikl ze dne na den, jeho zrod i jeho formování bylo dlouhodobé (a v jistém slova smyslu nebylo nikdy dokončeno, lidé se stále vyvíjí). Izraelité žili uprostřed pohanských národů, které vyznávaly různá božstva a nikoliv B-ha jediného (jako tomu je v židovském monoteismu). Tak docházelo nejprve k synkretismu, kdy si lid slučoval staré modly se službou Hospodinu. Vyznávání skutečného čistého monoteismu bylo pro ně vzdálenou a obtížnou metou. Izraelité žili mezi pohany, kteří přinesli svým božstvům oběť, a pak už jen čekali, že v důsledku přízně těchto božstev se jim dostane úrody, deště apod. Šlo o velice přímý a zřetelný postup. Izraelita to měl mnohem těžší a složitější. B-ha Hospodina totiž nelze uplácat oběťmi.

⁴²⁷ Teorie tzv. PaRDeSu: *pšat* (prostý), *remez* (alegorický), *draš* (homiletický), *sod* (mystický) výklad.

⁴²⁸ Rabínská teorie postupného zjevení Tóry připouští možnost toho, že v Tóra budoucího světa bude úplně jiná, písmena (i mezery) získají jiný význam.

Hospodin, B-h Izraelitů, byl odlišný od těch ostatních. Byl **jediný**, a tak i žárlivý, popíral existenci jiných božstev (i jiných nadpřirozených sil), vyžadoval plnou a exkluzivní víru. Lidé nevěděli, jak jejich B-h vypadá (nesměli si ho zpodobňovat), ani jak se jmenuje („jsem, který jsem“), to vše na rozdíl od Baala, Molocha, Aštary apod. Hospodin byl ale B-h velice mocný – stvořil svět, byl hybatelem dějin (zatvrdil srdce faraóna, využil celé armády pronárodů k potrestání nevěrného lidu), dokázal vysvobodit Izraelity z egyptského otroctví (a jakým způsobem - viz deset ran), vyhrával bitvy jako Hospodin zástupů, archa s deskami Zákona vedla jeho lid do bitev.

Tento B-h uzavřel se svým lidem **smlouvu** a nabídnul jim **život** a **budoucnost** za dodržování Zákona (Tóry⁴²⁹). Ale kde je Zákon, tam jsou i jeho přestoupení, a člověk není dokonalý (už od samotného Adama a Evy). Přestoupení Zákona bylo sankcionováno. Hospodin, jako **B-h spravedlivý** i **milosrdný** zároveň, ustanovil také cestu k nápravě, obětní řád a *tšuvu* (a také Den pokání a cyklus svátků), tedy cestu zpátky na správnou cestu, cestu Hospodinovu. Oběti nebyly (neměly být) okázalými rituály, byly způsobem, jak se s prohřešky správně vypořádat, totiž uvědomit si plně svoji vinu, rozhodnout se být lepším a vrátit se zpátky ke svému B-hu. Protože jen život ve shodě s Hospodinem a v plném spolehnutí se na něj (a na nikoho, ani na nic jiného) zaručovaly plný život vezdejší i budoucnost (včetně života budoucích generací). Hospodin dal životu svého lidu řád a prohřešky byly narušováním tohoto řádu.

V Tanachu sledujeme formování a vývoj národa *Jisrae'le* se všemi zaškobrtáními, odpadáním a odmítáním, tresty, prosbami o odpuštění, pokáním a návraty. Jsme svědky neustávajícího boje mezi modloslužbou a pravou službou Hospodinu. *Am jisrae'l* se skládal z lidí všeho typu, silných i slabých, vzdělaných i prostých. Zákon (ve svém důsledku 613 *micvot*) zahrnoval každý aspekt života zbožného vyznavače Hospodina. Každý se jím mohl (a měl) řídit. Život lidí je provázen i neštěstími, nepřízní okolností (osudu) a zkouškami. Stejně tak i život národa.

Tanach je naplněn opakovanými citacemi Smlouvy, Zákona a jeho nařízení, požadavků a varování, včetně výčtu trestů. Objekty Zákona jsou jednotlivci i lid (národ) jako celek. Jednotlivcem může být „obyčejný“ muž z lidu, ale také prorok, soudce, kněz, nebo král. Právě ti mají být vzorem, protože elita měla často určující vliv (ať už kladný nebo záporný) na život celého národa. Mají velkou zodpovědnost, a proto byli podrobováni speciálnímu Hospodinovu soudu. Ale i oni selhávali, byli falešní proroci, kněží oddaní Hospodinu jen formálně, těžce hřešící králové.

Hříchy, prohřešky a přestoupení B-žihó lidu byly terčem kritiky Hospodina skrze proroky, kteří byli jeho ústy (hlásnými troubami). Hebrejšтина používá pro popis prohřešků všech druhů, různé podstaty a závažnosti řadu různých termínů (např. *chata'a*, *avon*, *réša*, *péša*). Tomu odpovídá také řada různých překladů do češtiny: hřích, nepravost, přestoupení, provinění, nevěrnost, svévolnost, časté je i použití výrazů expresivních: ohavnost, zrada (Hospodina),

⁴²⁹ Tóra v tomto spojení má význam Zákona, učení.

vzpouira proti B-hu⁴³⁰. Hřích představuje čin (nebo myšlenku) neposlušnosti vůči Hospodinu, spáchání něčeho, co je „zlé v Hospodinových očích“. Jde o porušení Zákona a Smlouvy, které jsou B-žími normami, a proto je jejich porušení hříchem (ba zločinem) proti B-hu.

Ve Druhé Mojžíšově se uvádí, že Hospodin „odpouští vinu (*avon*), přestoupení (*peša*) a hřích (*chata'a*)“ (2M 34:7). Různorodost hřichu ilustruje dobře verš 35. žalmu:

Svůj hřích (*chata'ti*) jsem před tebou přiznal, svoji nepravost (*avoni*) jsem nezakrýval, řekl jsem: „Vyznám se Hospodinu ze své nevěrnosti (*peša'aj*).“ A ty jsi ze mne sňal nepravost (*avon*), hřích můj (*chata'ti*). (Ž 32:5)

Hřích narušuje vztahy uvnitř B-žího lidu (mezi lidmi), i mezi člověkem (jednotlivcem) i mezi celým lidem a jeho Hospodinem. Lid tvoří pospolitost, jejich jednota je podmínkou jejich prosperity i přežití. Individuální prohřešky tak uvádí trest na celou pospolitost, proto musí být potrestány, těžcí hříšníci mají být z komunity vyloučeni, nebo dokonce zabiti. Provinění bez potrestání přinášejí kletbu na celou společnost, protože i tresty jsou součástí Zákona. Hříšníky jsou jednotlivci, a ti skládají komunity, lid, národ. Když se nepotrestané prohřešky jednotlivců a jejich vůdců přelily v selhání celého lidu, nastal čas radikálního dalekosáhlého soudu a následného trestu.

Tři části Tanachu

Tóra je v našem tématu zdrojem teoretických východisek (uzavření smlouvy, stanovení Zákona), ale také jejich aplikace, prohřešky a selhávání, i to, jak se s nimi vypořádat, jak Zákon aplikovat. Zobrazuje postupné formování B-žího lidu a aplikaci B-žího zákona.

Proroci obsahují hlas Hospodinův skrze proroky, jde o zdrcující kritiku lidu *Jisra'ele*, výzvy k nápravě a vážná varování. Proroci však také pronášejí výzvy k pokání a nápravě a předávají slova útěchy a odpuštění.

V centru ranných proroků (*neviim rišonim*) je doba království a králové. Sledujeme selhávání elity národa (králů, *kohanim*, také bezcitných majetných) a výjimečné pokusy o (nedůsledné) reformy. V knihách proroků pozdějších (*neviim acahronim*) jsou varování stále naléhavější a přicházejí vize neodvratné zkázy. Objevují se i samozvaní a falešní proroci.

Spisy obsahují různorodé knihy. Ty, které zobrazují vlastní zkázu Chrámu, obsahují velice emotivní líčení tragických událostí (Pláč, Žalmy, Jeremjáš, Ezechiel).

Porušování smlouvy

Vyvedl jsi Izraele, svůj lid, ze země egyptské se znameními a zázraky, pevnou rukou a vztaženou paží a za velké bázně. Dal jsi jim tuto zemi, o níž ses zapřisáhl jejich otcům, že jim ji dáš, zemi, oplývající mlékem a medem. Když však vešli a dostali ji, neposlouchali tě a tvým zákonem se neřídili. Nic z toho, co jsi jim přikázal konat, nečinili. Proto jsi na ně přivolal všechno toto zlo. (Jr 32:21-23).

Po exodu, kdy „pevnou rukou“ vyvedl Hospodin svůj lid z egyptského otroctví, uzavřel *am jisra'el* pod vedením Mojžíšovým na Sinaji smlouvu s Hospodinem jako jediným B-hem a vstoupil

⁴³⁰ Jde o překlady v ČEP.

tak do smluvního vztahu, který byl obdobou smluvních vztahů té doby mezi pánem a vazalem. Takový vztah přinášel při plnění podmínek smlouvy ochranu a požehnání, ale také trest a prokletí při jejich porušení. *Am jisra'el* znal podmínky velice dobře, byl s nimi opakovaně seznamován prostřednictvím Mojžíše a přistoupil na ně (v knihách Tóry od Druhé až do Čtvrté knihy Mojžíšovy).

Přesto Izraelité nedokázali „kráčet po cestách Hospodinových“ a opakovaně páchali „ohavnosti v očích Hospodinových“. Tragédií bylo, že se takto prohřešovali i vůdcové lidu, králové a dokonce i ti, kteří byli vyvoleni přímo ke službě Hospodinovi – kněží a lévijci. Vynořili se i falešní (a samozvaní) proroci. Izraelité byli opakovaně a dlouhodobě varováni skrze řadu proroků⁴³¹ (viz např. kap 7 v Jeremjášovi), co se stane, když svoje chování nezmění. Extrémní hrozbou bylo pak varování před vyhnáním ze Země zaslíbené (země je vyvrhne tak, jako předtím vyvrhla kanaánské pronárody) a rozptýlení v diaspoře mezi cizími národy⁴³². To znamenalo nejen zničení příbytku (a místa přebývání) Hospodina – Jeruzalémského chrámu – ale i ztrátu samostatnosti a státnosti a odsouzení k životu v exilu.

Porušili prakticky každé ustanovení smlouvy, a když odmítali i nápravu, stalo se zničení Chrámu, příbytku setkávání a následný exil nevyhnutelným.

Řekneš jim: Toto praví Hospodin, Bůh Izraele: Proklet buď každý, kdo neposlouchá slova této smlouvy, jak jsem přikázal vašim otcům v den, kdy jsem je vyvedl z egyptské země, z tavicí pece železné: Poslouchejte mě a plňte má slova, všechno, co vám přikazuji, a budete mým lidem a já vám budu Bohem. (Jr 11:3-4nn) Proto praví Hospodin toto: „Hle, já na ně uvedu zlé věci, jimž nebudou moci ujít. Budou ke mně úpět, ale já je nevslyším.(Jr 11:11)

Proč - základní kardinální prohřešky

Toto praví Hospodin: Pro trojí zločin Judy, ba pro čtvrtý, toto neodvolám: Protože zavrhlí Hospodinův zákon a nedbali na jeho nařízení – zavedly je jejich lživé modly, za nimiž chodili jejich otcové –, sešlu na Judu oheň a ten pozře paláce Jeruzaléma. Toto praví Hospodin: Pro trojí zločin Izraele, ba pro čtvrtý, toto neodvolám, protože za stříbro prodávají spravedlivého a ubožáka pro pár opánků. Baží dostat hlavy nuzáků do prachu země, pokorné zavádějí na scesti, syn i otec chodí za nevěstkou, a tak znesvěcují moje svaté jméno. Rozvalují se na zabavených oděvech při každém oltáři. Vydřené pokuty propíjejí ve víně v domě svého boha. (Am 2:4-8)

V této souvislosti nejčastěji citovaný talmudický zdroj⁴³³ uvádí, že příčinou pádu *Bájit rišon* (v roce 586 př. o. l.) byly tři hříchy, které se staly **obvyklými**: modloslužba (*avoda zara*), sexuální nevázanost a nemorálnost (*giluj arajot*) a krveprolévání (*šefichut damim*)⁴³⁴.

Následující tabulka ilustruje prameny tohoto členění a jejich teoretické podklady v Zákoně:

⁴³¹ Iz 6:8-13; Jer. 1:13-15; 5:14-18; 6:11-12, 22-26; 7:32-34; 8:1-3; 9:13-16; 10:17-22; 12:14-17; 13:20-27; 17:4; 20:4-6; Ez. 7:21-26; 16:59-62; 44:5-9; Mika 4:10

⁴³² Lv. 26:27-35, Dt. 4:25-31 a 40, Dt 8:19-20, Dt 28:36-37 a 62-68.

⁴³³ Joma 9b. Talmud bavli, seder Mo'ed.

⁴³⁴ Yoma 9b v [Koren Talmud Bavli]. Pozn.: Zákaz těchto prohřešků tvoří tři ze 7 Noachidských přikázání.

Tabulka č. 7: Tři skupiny kardinálních prohřešků

	Dt 11:16	Lv 18:22-28	Nu 35:33-34 Lv 26:34 / 2Pa 20:21,36:21
Joma 9b	modloslužba (<i>avoda zara</i>)	sexuální nevázanost (<i>giluj arajot</i>)	krveprolévání (<i>šefichut damim</i>)
Pirkej avot: Vyhnanství přichází na svět ...	kvůli modloslužebníkům,	za smilstvo,	za prolévání krve a za porušení odpočinku země (<i>š' mita ha-árec</i>).
Menachot (Tosefta) První chrám byl zničen kvůli ...	uctívání model,	zakázaným sexuálním vztahů	a krveprolévání, ke kterému docházelo,
Ejcha rabba (midraš)	rozbuje lá modloslužba	sexuální nemravnost „protože se jeden před druhým nestyděli“	
Ez 33:25 Proto jim řekni: Toto praví Panovník Hospodin: Protože jíte maso s krví, ----- -	--- zvedáte oči ke svým hnusným modlám -----	-----	---- a proléváte krev, byste měli obdržet tuto zemí?
Micheáš 3:12	Proto bude Sijón kvůli vám ⁴³⁵ zorán jako pole,	z Jeruzaléma budou sutiny,	z hory Hospodinova domu ⁴³⁶ návrší zarostlá křovím.

Modloslužba

Nejzávažnějším prohřeškem vyznavačů Hospodina byla právě modloslužba, protože popírala Hospodina jako B-ha jediného. Modloslužebníci uctívali různá božstva (jednalo se v podstatě o uctívání přírody a přírodních sil), která byla vizualizována různými modlami (přírodní útvary, nebo podoby tesané v kameni, ze dřeva, nebo vypálené z hlíny, příp. lité a pozlacené)⁴³⁷, k těmto modlám chodili lidé s dary prosit o přízeň, šlo v podstatě o směnu laskavostí.

Modloslužbou nebylo jen klanění se modlám cizích božstev, ale také další chování a činy. Jednalo se o spoléhání se na magii (kouzelnictví, čarodějnictví) a astrologii, také vyvolávání a promlouvání s mrtvými, protože to vše znamenalo hledat pomoc jinde než u Hospodina.⁴³⁸ V širším slova smyslu bylo modloslužbou i chamtivost a lakomství (modla mamonu), nedostatek solidarity, nedodržování sociálních zákonů, tedy klanění se modle peněz, majetku a moci. Modloslužba byla často také doprovázena sexuálně nevázanými obřady, smilněním, které bylo „ohavností v očích Hospodinových“. Také bohoslužba bez opravdové *kavany* (tedy čistě formální) hraničí s modloslužbou. Hospodin ústy proroků brojil proti formálnosti modliteb a obětí.

⁴³⁵ Jeho představitelé soudí za úplatek, jeho kněží učí za odměnu, jeho proroci věští za stříbro. (Mi 3:11)

⁴³⁶ *Har ha-Bájit*.

⁴³⁷ „Viděli jste jejich ohydné a hnusné modly, dřevo a kámen, stříbro a zlato, které mají.“ (Dt 29:16)

⁴³⁸ 2Kr 23:24.

Podíváme-li se na text s jazykového hlediska, nacházíme samovypovídající slovní spojení popisující modly (resp. modlářství a modloslužbu). Nejčastějšími adjektivy v těchto spojeních jsou: ohavné, hnusné, ohyzdné, nestvůrné, resp. modlářské stvůry, modlářské smilstvo atp.⁴³⁹

Vrcholem odsouzeníhodné modloslužby byly lidské oběti (nejčastěji dětské) **Molochovi**⁴⁴⁰. Tuto modloslužbu zavedl ve svém království dokonce sám Šalamoun, který „vystavěl posvátné návrší Kemóšovi, ohyzdné modle Moábci, na hoře, která je naproti Jeruzalému, a Molekovi, ohyzdné modle Amónovců.“⁴⁴¹ Přímo poblíž Jeruzaléma vzniklo dokonce speciální obětiště Molochovi, kde král Achab „svého syna provedl ohněm“⁴⁴². Obcování s Molochem znesvěcovalo Hospodinovo jméno (3M 18:21), takové prolévání krve nevinných „hanobilo zemi“⁴⁴³. Stanoveným trestem bylo „vyvržení z lidu“, „vyobcování“, tedy smrt. I samotné nepotrestání těchto praktik je trestáno trestem nejvyšším (3M 20:2-5, 3M 20:24-30).

Modly byly umístěné dokonce i v samotném Hospodinově domě⁴⁴⁴ „Ohyždné modly umístili v domě, který se nazývá mým jménem, a tak jej potřísnil. (Jr 32:34). Text hovoří také o modloslužbě uvnitř člověka „tito mužové nosí v srdci své hnusné modly“ (Ez 14:3).

Modloslužba, služba jiným božstvům, vedla k opomínání Hospodina. Hospodin „pro sebe“ stanovil určité podmínky, akty, které si vyčlenil, a které bylo třeba bezpodmínečně dodržovat: jeho den (sedmý den odpočinku), stejně tak i ustanovení sedmého roku, jeho prvotiny jako připomínka, že vše pochází z milosti Hospodina, jeho svátky (tři poutní svátky pro postavení se „před tvář Hospodina“ třikrát do roka).

Krveprolití

Krveprolívání souviselo s vnitřním rozpadem společnosti a nejednotou národa. Králové se zabývali politikou, uzavírali (bez spolehnutí se na Hospodina) spojenecké svazky, ty často vedly k válkám. Vůdcové se vraždili navzájem kvůli trůnu, lidé se zabíjeli z nenávisti a kvůli chtíči. Došlo k rozpadu Izraele na dva státní celky a probíhala tak i bratrovražedná válka. Zabránění zbytečnému prolévání krve, např. proti krevní mstě, je věnována řada účinných opatření Zákona (včetně zásady „oko za oko, zub za zub“), institut útočištných měst, právo na spravedlivý soud, opatření proti křivým svědectvím, naopak požadavek vícero věrohodných svědků, mnoho polehčujících okolností atd. Jenomže lidé Zákon zapomínali a neřídili se jím.

⁴³⁹ Nejrůznější tvary slov odvozených od základu modla se v Tanachu vyskytují více než 150 krát. (Zdroj: Software Davar)

⁴⁴⁰ Podle židovské tradice šlo o měděnou postavu, uvnitř dutou, s hlavou telete, s rukama nataženýma dopředu. Modla byla řeřavým uhlím rozpálena a do její rozevřené náruče bylo vloženo obětované dítě. To sklouzlo do rozpáleného vnitřku modly. (viz A. Novotný: Biblický slovník, heslo Moloch, str. XXX)

⁴⁴¹ 1 Kr 11:7. Viz také „Šalamoun chodil za božstvem Sidónanů Aštoretou a za ohyzdnou modlou Amónců Milkómem.“ (1Kr 11:5). Viz také 1Kr 11:2-7.

⁴⁴² 2Kr 21:6.

⁴⁴³ Ž 106:35-36.

⁴⁴⁴ Viz také 2Kr 33:7.

Podléhali pak zvyklostem okolních pohanských národů a přivedli na sebe hněv Hospodina, svého B-ha.

Etika – prohřešky proti sociálním zákonům

Také etické a sociální zákony byly velice podrobně rozpracovány v Zákoně (základem je samotné Desatero), který se měl Izrael řídit. Tyto zákony byly zapomínány a porušovány ve velké míře. Přitom jejich dodržování a život v souladu s nimi mělo lid Izraele „přiblížit k B-hu“, mělo jej učinit svatým, protože „Hospodin je svatý“. Hospodin slovy proroků vyhlášoval **nadřazenost morálky nad kultem a rituálem**. Tyto zákony měly být základem společenství B-žihó lidu. Nebylo možné se spoléhat na klamná slova „Je to chrám Hospodinův, chrám Hospodinův, chrám Hospodinův“. (Jr 7:4) Chrám nebyl objektem magie. Oběti nesmažou viny automaticky, musí být provázeny upřímnou touhou po odpuštění, snahou vyvarovat se opakování prohřešků.

Etické zákony v Tóře jsou velice moderní - krádeže, lhaní, křivé svědectví, žádostivost po majetku, po ženě bližního, neúcta k rodičům, žít v řádu s přírodou (tedy např. i dodržovat nařízení odpočinutí země), podporovat slabé členy (vdovy, sirotky, bezzemky, hosty v zemi) komunity. Etické zákony se vztahovaly i na zvířata. To vše lidé porušovali, protože se nedrželi Zákona a jeho zásady (přes příkazy jejich opakování a předávání) zapomněli nebo neznali.

Zbytek – „ořezávání“ lidu

Nejtěžší prohřešky byly trestány smrtí (nejen jednotlivců, ale celých skupin), a tak v průběhu dlouhého času formování odděleného B-žihó lidu docházelo k jeho početnímu úbytku. Nejmasivnější ztrátou byl zánik Severoizraelského království, kdy zmizelo celých deset kmenů *am jisra'el*. Komunita vždy pokračovala s těmi, kteří zůstali. Ale pokaždé i takto nově zformovaná komunita selhávala a vystavila se dalšímu soudu a trestu Hospodina. Znovu a znovu však Hospodin znovu připomíná svůj věčný závazek

Přichází tak ohlášení Nové smlouvy, která je kvalitativně novým řešením. Zákon této Smlouvy má být lidem vepsán přímo do jejich srdcí, a ta mají být takto trvale obřezána (to bude *ot brit* znamením této nové smlouvy). Nebude se tedy třeba zákon učit neustálým opakováním, protože ho nebude možné zapomenout, ale ani ignorovat. Lidé se jím budou řídit přirozeně ze svých srdcí. S Novou smlouvou přichází i proroctví Nového chrámu a nakonec i Mesiáše.

Katastrofa zničení Hospodinova domu

Zničení Hospodinova chrámu bylo pro lid Izraele zničující událostí, do poslední chvíle nevěřili, že se tak může stát, že Hospodin dopustí zničení svého sídla a svého města. Hospodin tak učinil sám rukama pohanských národů. Jenomže Hospodin (*šechina*) v té době už dávno nepobýval, právě kvůli tomu, jak se jeho lid choval. Ani archa s deskami Zákona (který tak pošlapali) už c Chrámu nebyla. Stavba už byla dávno obyčejným domem (*bejt*) nikoliv *bejt adonaj* nebo *bejt mikdaš*. Navíc nešlo jen o zničení Chrámu a Jeruzaléma, ale i o spojení s odvečením do zajetí a následným exilem.

Zničení Chrámu a následný exil nebyl jedinou katastrofou v dějinách židovského národa, následovaly další od starověku přes středověk až do doby moderní. Koncept zduchovnění služby Hospodinu („oběti rtů“), nahrazení obětí modlitbami a studiem Tóry (v době neexistence Chrámu) nevyžaduje další pozemský chrám. Ale poučení a zpráva v textech Tanachu je stále stejná, je textem i pro současného vyznavače. Ani naše životní situace se v principu nezměnila, i dnes žijí věřící obklopeni nevěřícími („pohany“), i dnes máme pokušení a selhávání, ale můžeme ctít život (všech živých bytostí), nekrást, nelhat, nezneužívat B-ží jméno, vážit si rodičů, pomáhat potřebným, odolávat moderním modlám. Studovat Tóru. A každý má možnost volby – selhání nebo cesta po stezkách Hospodinových. Mechanismus nápravy – *tšuva* a *tikun olam*– je stále zde. Můžeme se také rozhodnout čekat na Mesiáše a Nový chrám.

Závěrem

Můžeme si položit otázku, zda v případě Chrámu šlo o ztroskotání plánu? Může se B-hu něco nepovést? Nebo šlo o složitý proces formování B-žihého lidu? Selhal tento proces? Bude další „pokus“ spojený s *olam ha-ba* a s Mesiášem? O tom nelze mluvit s jistotou, něco takového zřejmě nelze popsat slovy jazyka *olam ha-ze* (našeho světa).

DODATEK : Příčiny *churbanu* – odraz v rabínské literatuře

Churban Bejt ha-mikdaš resp. zkáza Jeruzalémského chrámu, zničení města Jeruzaléma a následný exil (*galut*⁴⁴⁵), tedy ztráta domoviny i nezávislosti, roztroušení lidu *Jisra'ele* do cizích krajů pod cizí nadvládou (následky které trvají dodnes) byly událostmi takového rázu a rozsahu, že moudří učenci generací, kteří žili ve staletích následujících po samotném *churbanu bájit šeni* (zániku Druhého chrámu) se přirozeně snažili najít a formulovat příčiny této zkázy. Bylo zřejmé, že nejde o nějakou náhodnou událost, ale o reakci B-ha na porušení smlouvy, smlouvy uzavřené na Sinaji mezi Ním a jeho B-žím lidem, lidem *Jisra'ele*. V Talmudu stojí: „Není to had (*arvad*⁴⁴⁶), který zabíjí, ale hřích!“⁴⁴⁷ a také „Jestliže člověk vidí, že na něj přichází utrpení (*jisurin*), nechť zkoumá svoje činy.“⁴⁴⁸

Vykonavatelem vlastního zničení a vypálení Jeruzalémského chrámu byla armáda babylónského vládce Nebúkadnesara, ale B-h na sebe bere plnou odpovědnost dávno předtím, když vkládá do úst proroka Jeremjáše následující výroky:

„Hle, já pošlu pro všechny čeledi severu, je výrok Hospodinův, i pro Nebúkadnesara, krále babylónského, svého služebníka, a přivedu je na tuto zemi i na všechny její obyvatele i na všechny tyto okolní pronárody a vyhubím je jako klaté. Způsobím, že budou vzbuzovat úděs a posměch a budou troskami navěky.“ (Jr 25:9),

„ ... proto naložím s domem, který je nazýván mým jménem a na který spoléháte, s místem, jež jsem dal vám a vašim otcům, stejně, jako jsem naložil se Šílem“⁴⁴⁹.“ (Jr 7:14).

Nedodržování přijatého Zákona, široce rozšířené a stále se opakující neplnění *micvot*, porušování příkazů a nařízení Tóry, ztráta etických hodnot B-žihého lidu (lidu, který měl být svatý ve shodě se svým jediným B-hem Hospodinem), to vše vedlo až ke konečné zkáze. Nepomohla ani opakovaná varování ústy proroků v mnoha generacích, ani proroky zprostředkované vize zkázy Svatého města a Chrámu.

Výroky učenců týkající se zkázy *Bejt ha-mikdaš* a jeho příčin nejsou součástí jediného systematického díla, ale jsou roztroušeny v celé rabínské literatuře. K tématu se vraceli další a další generace učenců.

V této souvislosti nejčastěji citovaný talmudický zdroj (z traktátu **Joma** 9b⁴⁵⁰) uvádí, že příčinou pádu *Bájit rišon* (v roce 586 př. o. l.) byly tři⁴⁵¹ věci, které se staly obvyklými:

⁴⁴⁵ Ve smyslu násilného vystěhování z domoviny do cizí země.

⁴⁴⁶ Jedovatý plaz (had), podle jiných názorů kříženec hada a ještěrky.

⁴⁴⁷ Výrok rabiho Chaniny ben Dosy v traktátu Berachot 33b.

⁴⁴⁸ „Řekl Rava (někteří říkají, že r. Chisda), jestliže člověk vidí ...“ (Berachot 5a).

⁴⁴⁹ Svatyně v Šílu, která byla centrálním místem kultu před vybudováním Chrámu v Jeruzalémě, byla také zničena pro hříchy Izraele.

⁴⁵⁰ Talmud bavli, seder Mo'ed.

⁴⁵¹ Viz také 3 prvky v Micheáši 3:12: „Proto bude Sijón kvůli vám zorán jako pole, z Jeruzaléma budou sutiny, z hory Hospodinova domu návrší zarostlá křovím.“

modloslužba (*avoda zara*), sexuální nevázanost (*giluj arajot*) a krveprolévání (*šefichut damim*)⁴⁵². Těmto třem kardinálním přestupkům odpovídaly také podle proroka Micheáše tři prvky zkázy:

„Proto bude Sijón kvůli vám zorán jako pole, z Jeruzaléma budou sutiny, z hory Hospodinova domu⁴⁵³ návrší zarostlá křovím.“ (Micheáš 3:12).

Židé doby Druhého chrámu se v těchto bodech sice chovali lépe, protože „se zabývali Tórou, příkazy (*micvot*) i dobročinností (*g' milut chasadim*)“, ale i tak se nevyhnuli zkáze a Chrám byl opět zničen⁴⁵⁴, tentokrát zcela. Důvodem Hospodinova hněvu byla v tomto případě - podle převažujícího názoru rabínských autorit - *sin'at chinam* (bezdůvodná nenávisť⁴⁵⁵). Porovnáním těchto dvou výroků autoři také vyvozují, že hřích takové nenávisti je roven třem hříchům, které způsobily zkázu Chrámu prvního. I v **Pirkej avot** nalezneme výrok „Rabi Jehošua pravil: zlé oko, zlý pud a **nenávisť k lidem** sprovazují ze světa.“ (2:11).

Byla ale tato nenávisť bez příčiny opravdu jediným důvodem *churbanu*? Někteří rabíni opravdu sdílí tento názor, jiní ale předkládají odlišné možné příčiny katastrofy. V některých případech mluví učenci o příčinách zkázy Druhého chrámu v porovnání se zkázou Prvního chrámu, častěji ale hovoří o zkáze Chrámu obecně, a dokonce také jenom o „zkáze Jeruzaléma“, a ještě jindy o příčinách „exilu“. Ne vždy je také jasné, když učenec poukazuje na určitý prohřešek (hřích), že ho míní jako jediný a výlučný důvod zkázy Chrámu, nebo zda to podle něho byla jen ona známá poslední kapka, která zpečetila osud *Bejt ha-mikdaš*.

Rozšířením výše uvedených tří kardinálních prohřešků (hříchů), uvedených v traktátu **Joma** (9b) je výrok v etickém traktátu **Pirkej Avot**⁴⁵⁶: „Vyhnanství přichází na svět - kvůli modloslužebníkům, za smilstvo, za prolévání krve a za porušení odpočinku země.“⁴⁵⁷ Navíc je zde tedy uvedeno zanedbávání zemědělského sabatického roku (*šemita ha-árec*)⁴⁵⁸. Komentáře k této mišně⁴⁵⁹ odkazují přímo na texty Tóry. Tato mišna evidentně volí čtyři zmíněné prohřešky proto, že Tóra na ně poukazuje jako na prohřešky, pro které Země „odmítne svoje obyvatele“. Co se týká modloslužby - „Střežte se, aby se vaše srdce nedalo zlákat, takže byste se odchýlili, sloužili jiným bohům a klaněli se jim.“ (5M 11:16), zakázaných sexuálních vztahů - viz závěr 18. kapitoly knihy *Vajikr'á*⁴⁶⁰ s explicitním varováním „Nebo i vás země vyvrhne, kdybyste ji znečistili,

⁴⁵² Yoma 9b v [Koren Talmud Bavli].

⁴⁵³ *Har ha-bájit*.

⁴⁵⁴ Tentokrát Římany v roce 70 n. l.

⁴⁵⁵ Doslova nenávisť grátis, tedy nenávisť obdržená zadarmo, tedy za nic.

⁴⁵⁶ Talmud bavli, seder N^ezikin, tractate Avot (5:9).

⁴⁵⁷ *Galut baa la-olam al-ov' dej elilim v^e-al-giluj arajot v^e-al-š^efichut damim v^e-al-š^emita ha-árec*. Pirkej Avot. Výroky otců. Komentář, Sefer Praha 1994. (Překlad B. Nosek). Str. 39.

⁴⁵⁸ Lid Jisrá'ele nenechával každý sedmý rok ležet pole ladem, tak jak je to psáno v Tóře (2M 23:11, 3M 25:4).

⁴⁵⁹ Pirkej Avot. Výroky otců. Komentář, Sefer Praha 1994. (Překlad B. Nosek). Str. 129-130.

⁴⁶⁰ 3M 18:22-28 Nebudeš obcovat s mužem jako s ženou. Je to ohavnost. Nebudeš obcovat s žádným dobytčetem a neznečistíš se s ním. Ani že na se nepostaví před dobytče, aby se s ní pářilo. Je to zvrhlost. Ničím z toho všeho se neznečišťuj, neboť tím vším se znečišťují pronárody, které před vámi vyháním. Jimi byla znečištěna země. Proto jsem ji ztrestal pro její nepravost a ona vyvrhla své obyvatele. Vy tedy dbejte

jako vyvrhla pronárod, který byl před vámi.“ (3M 18:28), krveprolévání - viz 35. kapitola knihy *Bemidbar*:

„Neposkrvňujte zemi, v níž jste. Právě krev poskrvňuje zemi a země nemůže být zproštěna viny za krev, která byla na ni prolita, jinak než krví toho, kdo krev prolil. Neznečistíš zemi, ve které sídlíte, uprostřed níž já přebývám, neboť já Hospodin přebývám uprostřed synů Izraele.“ (4M 35:33-34)

A co se týká sabatického roku - viz 26. kapitola knihy *Vajikr'a*⁴⁶¹:

„Tehdy bude země odpočívát a vynahradí si své roky odpočinutí. Po celou dobu zpusťování bude odpočívát, protože nemohla odpočívát ve vašich letech odpočinutí, když jste v ní sídlili.“ (3M 26:34).

Je třeba si také všimnout, že výše citovaná mišna **Pirkej Avot** nemluví o churbanu nebo o zničení Jeruzaléma, ale o vyhnanství a neodkazuje na určitý exil, ale na exil jako takový – „*galut baa la-olam*“. Na jiném místě tohoto traktátu se naopak píše: „Svět stojí na třech pilířích, na Tóře, na modlitbě a na skutcích milosrdenství“⁴⁶².

Podívejme se i na Maimonidův komentář k porušování odpočinku země jako jednoho z důvodů exilu⁴⁶³. I on poukazuje na to, že toto přikázání je podepřeno samotnou Tórou, když cituje text druhé knihy Paralipomenon⁴⁶⁴:

„Tak se naplnilo slovo Hospodinovo, které mluvil ústy Jeremjáše: Dokud si země nevynahradí své dny odpočinku, bude odpočívát po všechny dny, co bude zpusťována, až se vyplní sedmdesát let.“ (2Pa 36:21)

V podobném duchu nabízí nejznámější vysvětlení zkázy Chrámu i tosefta na konci traktátu **Menachot**⁴⁶⁵. Text poukazuje odděleně na zkázu Prvního a Druhého chrámu: „První chrám byl zničen kvůli uctívání model, zakázaných sexuálních vztahů a krveprolévání, ke kterému docházelo, a Druhý chrám byl zničen „protože milují peníze a nenávidí svého bližního“⁴⁶⁶. Všimněme si, že ačkoliv tato tosefta přisuzuje *churban* nepodložené nenávisti, tento termín (*sin'at chinam*) specificky neuvádí. Ale paralelní část, která se objevuje v Jeruzalémském Talmudu (**Joma** 1:1) i v Babylónském Talmudu (**Joma** 9a-b), termín *sin'at chinam* pro vysvětlení zničení Druhého chrámu jmenovitě používá. Shodou okolností při hledání příčiny, proč byl Chrám zničen, je přesné znění otázky položené toseftou (v traktátu Menachot) „Proč byly poslání

na má nařízení a na mé řady, ať se nedopustíte žádné z těchto ohavností, ani domorodec, ani ten, kdo přebývá mezi vámi jako host. Všechny tyto ohavnosti se totiž dopouštěli mužové této země, kteří byli před vámi, takže země byla znečištěna. Nebo i vás země vyvrhne, kdybyste ji znečistili, jako vyvrhla pronárod, který byl před vámi.

⁴⁶¹ 3M 26:33 „Vás pak rozptýlím mezi pronárody, vpadnu vám s taseným mečem do zad, takže se vaše země stane pustinou a vaše města se promění v trosky. Tehdy si země vynahradí své roky odpočinutí ...“

⁴⁶² Pirkej avot 1:2.

⁴⁶³ Rambamův komentář k 3M 26:16.

⁴⁶⁴ 2Pa 20-21 Pozůstatek lidu, jenž unikl meči, přestěhoval do Babylónu. Stali se otroky, sloužili jemu a jeho synům až do doby, kdy se kralování ujali Peršané. Tak se naplnilo slovo Hospodinovo, které mluvil ústy Jeremjáše: „Dokud si země nevynahradí své dny odpočinku, bude odpočívát po všechny dny, co bude zpusťována, až se vyplní sedmdesát let.“

⁴⁶⁵ Tosefta, oddíl Kodašim, traktát Menachot.

⁴⁶⁶ Talmud bavli, seder Kodashim, tractate Menachot in [e-daf.com].

do exilu?” To naznačuje, že koncepce (resp. pojem) exilu a koncepce *churbanu* byly pro učence zaměnitelné, a tudíž i jejich příčiny.

Výše uvedené kardinální prohřešky jsou v jiných zdrojích citovány také odděleně (a nezávisle) jako právě ty, které způsobily zkázu. Tosefta traktátu **Kipurim**⁴⁶⁷(1:12) popisuje zkázu Druhého chrámu jako vyústění incidentu, při kterém jeden kohen zabije druhého, když bojují o právo pracovat u oltáře. Přitom kohen má být „poslem Hospodina zástupů“ (Malachiáš 2:7)⁴⁶⁸. Kritika *kohanim* se nalézá i v traktátu **Pesachim** (57a): „Aba Šaul b. Batnit⁴⁶⁹ řekl jménem Aby Josefa b. Chaniny⁴⁷⁰: Běda mi kvůli jejich holím! (tj. kterými bijí lidi) ... Běda mi kvůli jejich řečem! [tj. které vedou při svých intrikách] ... Běda mi kvůli jejich perům! [tj. kterými píší zlá nařízení] ... Běda mi kvůli jejich pěstím! ... Protože oni jsou *kohanim ha-gadolim*, jejich synové jsou (chrámovými) pokladníky, jejich zeťové jsou správci a jejich služebníci bijí lidi holemi!“⁴⁷¹

Ejcha Raba⁴⁷² na jednom místě přičítá zkázu rozbujelé (široce rozšířené) modloslužbě, na jiném místě pak sexuální nemravnosti, „protože se jeden před druhým nestyděl“. Tyto prohřešky jsou těmi obvykle citovanými.

Jsou to zejména tosafot, které jsou otevřeny i dalším možným, méně známým, příčinám. Talmud (**Bava Mecia** 30b⁴⁷³) uvádí výrok r. Jochanana⁴⁷⁴, že Jeruzalém byl zničen jenom kvůli soudcům, kteří vládli „podle striktního výkladu Zákona“, a nikdy nešli za literu Zákona, tzn. že nebrali na zřetel širší okolnosti. Tento výrok r. Jochanana je tamtéž (v toseftě) sice zpochybněn: „Jak může tvrdit, že toto bylo příčinou, když Talmud v traktátu Joma uvádí, že příčinou byl *sin'at chinam*?“ Tosafot pak totiž vyvozují, že příčiny jsou doplňující se, a nikoliv vylučující se, a že oba hříchy (nenávisť i špatní soudci) přispěly ke zkáze společně. Tato otázka také dokládá, že podle tosefty r. Jochanan ztotožňuje zničení Jeruzaléma se zničením Chrámu. Tvrdá kritika na adresu nečestných soudců se nachází i v traktátu **Šabat** (139b): „R. Eleazar b. Melaj řekl jménem Reš Lakíše: Co se míní veršem « Neboť tvé ruce jsou zborcené krví, a tvé prsty hanebností, tvé rty mluví lži a tvůj jazyk mumlá podlosti »? „Ruce zborcené krví“ se týkají soudců, „prsty hanebností“ se týkají soudcových písařů, „rty mluvící lži“ patří soudcovým advokátům a „jazyk mumlající podlosti“ patří obhájčům protistrany.“⁴⁷⁵

⁴⁶⁷ Tosefta, oddíl Mo'ed, traktát Kipurim (taktéž nazýván Joma).

⁴⁶⁸ Celá kniha Malchiáš je svědectvím náboženského i sociálního úpadku Židů a především *kohanim*.

⁴⁶⁹ Jedná se o tanaitu pozdní doby Druhého chrámu (žil asi dvě generace před jeho zničením).

⁴⁷⁰ Aba Josi ben Chanin - tanaita žijící v 1. století n. l. v posledních dekádách před zničením Druhého chrámu.

⁴⁷¹ Jednalo se o rodiny předních saduceů, kteří měli v společnosti velikou moc.

⁴⁷² Midraš ke knize Pláč (Ejcha).

⁴⁷³ Talmud bavli, seder N'zikin, traktát Bava Mecia.

⁴⁷⁴ Rabín Jochanan bar Nafcha (180 – 279 n. l.), talmudický rabín (*amora*) žijící v Ęrec Jisra'el. Tématem zkázy Chrámu se hojně zabýval.

⁴⁷⁵ Talmud bavli, seder Mo'ed, tractate Šabbat.

Přijmeme-li rovnítko mezi zničením Jeruzaléma a zničením Chrámu, poté nám další talmudická pasáž nabídne přehřel dalších příčin *churbanu*. V traktátu **Šabat**⁴⁷⁶ předkládá osm různých rabinů (*amoraim*) návrhy na různé příčiny zničení Jeruzaléma (tedy i Jeruzalémského chrámu). Každý nabízí jeden nebo několik veršů, které podporují právě jeho návrh. Seznam zahrnuje znesvěcování šabatu, zanedbávání recitace Šema (*kri'at Šema*), zanedbávání vzdělávání dětí, nestoudnost v hřešení, nerozlišování mezi důležitým a nedůležitým, ignorování prohřešků druhých (lidé se navzájem nenapomínali a přestupky se tak neřešily), neúcta k učencům, vymizení bezúhonných lidí (**Šabat** 119b):

Abáje pravil: „Jeruzalém byl zničen jenom proto, že tam (obyvatelé) znesvěcovali šabat.”

R. Abahu řekl: „Jeruzalém byl zničen jenom proto, že byla zanedbávána recitace Šema, ranního i večerního.”

R. Hamnuna řekl: „Jeruzalém byl zničen jenom proto, že zanedbávali (vyučování) školních dětí.”

‘Ula řekl: „Jeruzalém byl zničen jenom proto, že neznali stud (hříchu) jeden před druhým.

R. Jicchak řekl: „Jeruzalém byl zničen jenom proto, že malé a velké bylo dáno na roveň.”

R. Amram, syn r. Simeona b. Aby, řekl ve jménu r. Simeona b. Aby, který řekl ve jménu r. Chaniny: „Jeruzalém byl zničen jenom proto, že se navzájem nenapomínali.“

R. Jehuda řekl: „Jeruzalém byl zničen jenom proto, že tam měli učence v opovržení.“

Raba řekl: „Jeruzalém byl zničen jenom proto, že tam už nezůstali žádní bezúhonní muži.“

Další zdroje uvádějí další příčiny, např. *bitul tora* – zanedbávání studia Tóry. **Avot d‘rabi Natan** (1:2) udává (ve jménu Šimona ha-Cadika), že hřích zanedbávání Tóry byl příčinou řady specifických exilů, včetně exilu deseti kmenů a zničení Jeruzaléma. Jako část výčtu hříchů, které vedly ke zkáze, uvádí **Ejcha Raba**⁴⁷⁷, že Jeruzalém byl zničený výhradně kvůli opuštění Tóry, nebo také proto, že zanedbávali vzdělání školních dětí.

Talmud v traktátu **Nedarim**⁴⁷⁸ (81a) dokonce tvrdí, že Jeruzalém byl zničen, protože lidé nerecitovali *Birchat ha-Tora* (citováno také v **Arbaa Turim** 47⁴⁷⁹). „A Hospodin pravil, protože se vzdali mého Zákona, který jsem jim předložil, a neposlouchali můj hlas, ani s ním (Zákonem) nekráčeli: Rab Juda řekl jménem Raba: [Toto znamená] že nejprve nerecitovali *Birchat ha-Tora*.“ To že před studiem Tóry neřekli příslušné požehnání, znamená, že Tóru sice studovali, ale jejich pohnutky byly sobecké, neuvědomovali si souvislosti studia Tóry. Ty jsou obsažené právě v požehnání nad Tórou⁴⁸⁰. Studium Tóry má v životě Židů mimořádnou úlohu. Tradice dokonce učí, že „příkaz studia Tóry je jako všechny ostatní *micvot* dohromady“ (Mišna **Pe‘a** 1:1).

⁴⁷⁶ Talmud Bavli, seder Mo‘ed, tractate Shabbat.

⁴⁷⁷ Eichah Rabbah, ed. Buber, 1:20, str. 92-93.

⁴⁷⁸ Talmud bavli, seder Nashim, tractate Nedarim 81a.

⁴⁷⁹ Autorem díla *Arbaa Turim* (Čtyři řady), zkráceně také *Tur* je Rabi Jaákov ben Ašer (cca 1270 v Köln – cca 1343 v Toledo). Část *Orach Chajim* (název „Stezka života“ odkazuje na Žalm 16:11) se zabývá dodržováním náboženských předpisů doma i v synagoze ve všední dny, o šabatu i o svátcích.

⁴⁸⁰ *Birchat ha-Tora* (požehnání nad Tórou) je také součástí ranních modliteb. Skládá se ze tří částí: začíná poděkováním B-hu za to, že nám přikazuje „zabývat se slovy Tóry“ (*la‘asok b‘e-divrej tora*), pokračuje prosbou k Hospodinu, aby učinil „slova Zákona Svého příjemnými v našich ústech i v ústech Svého lidu, domu Izraele“, a abychom my všichni i naši potomci i potomci domu Izraele poznali „Tvé jméno a učili se

Jsou také pokusy pojmenovat příčiny, pramenící z historických událostí, událostí, které jsou spojeny se *sin'at chinam* nebo jiné pojmenované přečiny a provinění. Nejznámějším takovým příběhem je **příběh Kamcy a Bar Kamcy**. Podstata tohoto příběhu o averzi, žárlivosti, nerozhodnosti a hlavně o nenávisti, příběhu, který se nalézá jak v Talmudu (**Gitin** 55b-56a), tak i v midraši (nejstarší verze je právě v **Ejcha Raba**), je o Jeruzalémanovi, který pořádá slavnost. Tento obyvatel Jeruzaléma dal za úkol svému služebníku, aby pozval jeho přítele Kamcu. Ale služebník místo toho pozval Bar Kamcu, hostitelova nepřítele. Hostitel ponížil Bar Kamcu tím, že ho z oslavy před všemi hosty vykázal, přes opětované protesty Bar Kamcy. Navíc na slavnosti byli i vzácní a učené hosté, ale ani oni se neohradili proti ponížení Bar Kamcy.

Skrze dobře promyšlenou past týkající se poskvřené oběti zasláné císařem⁴⁸¹, přesvědčil Bar Kamca císaře, že Židé se bouří. Tato jeho konstrukce vedla nakonec až ke zničení Chrámu. Přispěla k tomu také váhavost rabínských autorit při řešení nastalé situace, jak řekl r. Jochanan: „Byla to nerozhodnost r. Zecharii ben Abkulase, která zničila náš Dům, spálila Chrám a nás vyhnala do exilu.“ (Toto chování je také ilustrací onoho nežádoucího ryze formálního lpění na literě zákona a zanedbání vlastního úsudku.⁴⁸²) Proto je psáno, že „Chrám byl zničen kvůli Kamcovi a Bar Kamcovi“, nenávist, která ničí člověka a společnost, vede až ke zničení *Bejt hamikdaš*. Prohřešek o to horší, že tato nenávist se skrývala za „civilizovaným“ jednáním navenek.⁴⁸³

V primárních pramenech není tento příběh spojen s žádným hříchem národa. Avšak mnozí jej považují za ilustraci *sin'at chinam*. Maharal, který napsal rozsáhlé komentáře⁴⁸⁴ na různé agady k *Tiš'a be-av*, si všímá toho, že jména Kamca a Bar Kamca pocházejí z téhož kořene jako *kemica*⁴⁸⁵, akt, který se váže k rozdělení spíše než ke sjednocování. A říká, že skrze svá jména reprezentují společnost, která se soustředila nikoliv na jednotu, ale na rozdělení. Se *sin'at chinam* spojuje tento příběh také **Maharša**⁴⁸⁶, který ve svém komentáři k tomuto příběhu přichází s myšlenkou, že Bar Kamca byl synem Kamcy. Takto nastolená situace pak přináší ještě vyostřenější lidské vztahy.

Maharal dále ve svém díle **Necach Jisra'el** rozvádí teorii⁴⁸⁷, že k *churbanu* došlo v době, kdy už Chrám nebyl způsobilý pro *Šechinu*, aby přebývala mezi nimi, protože lidé učinili toto

Zákonu kvůli němu samotnému. Končí se poděkováním B-hu za to, že si ze všech národů zvolil nás a dal nám svou Tóru.

⁴⁸¹ Titulem *kejsar* je zřejmě myšlen římský správce provincie.

⁴⁸² Viz komentář k *Bava Mecia* 30b.

⁴⁸³ Příběh Kamcy a Bar Kamcy je studován o *Tiš'a be-av*. Jde o postní den, kdy je studium Tóry jinak téměř zcela zakázáno.

⁴⁸⁴ *Necach Jisra'el*, chap. 4-8.

⁴⁸⁵ Ve smyslu oddělení, odebrání.

⁴⁸⁶ Maharša tedy „Náš učitel rabi Šmuel Eidels“ (1555 – 1631) krakovský rabín, znalec a komentátor Talmudu.

⁴⁸⁷ *Sefer Netzach Jisra'el*, Chapter 4, Pp. 58-59.

místo rituálně nečistým a sami byli ve stavu *tam'a*⁴⁸⁸ a B-h nebude pobývat uprostřed takové nečistoty. Tím že *Šechina* opustila Chrám, ztratil svoji sílu a mohl být snadno zničen.⁴⁸⁹ Tomuto aspektu se věnuje i traktát **Sanhedrin** (96b) příběhem o vlastním dobytí a zničení Chrámu babylónským generálem Nebuzaradanem. Už se zdálo, že brána do Jeruzaléma odolá (zlámalo se na ní obrovské množství železných seker a kladiv), když se ozval hlas „Přišel čas, aby svatyně byla zničena a Chrám spálen“ a generál rozbil bránu jediným posledním kladivem. Když nakonec dobil město, pobyl obránce a vypálil Chrám, cítil se povznesený svým triumfem. Znovu se ozval hlas z nebes „Zabil jsi lidi již mrtvé, vypálil jsi Chrám již spálený ...“.⁴⁹⁰

V **Gitin** (58a) nalézáme další příběh, který přiřazuje zkázu na vrub jednotlivého člověka. Talmud říká:

Stalo se, že jednomu muži se zalíbila manželka jeho truhlářského mistra. Jednou ho mistr požádal o půjčku. Řekl (svému učiteli): „Dej mi tvoji ženu jako zástavu a já ti půjčím (peníze)“. Učitel tedy dal svoji ženu do jeho opatrování a ta s ním zůstala 3 dny. Potom přišel a zeptal se „Kde je moje žena, kterou jsem k tobě poslal?“ On odpověděl: „Propustil jsem ji ihned, ale slyšel jsem, že se jí na cestě zmocnili nějakí mladí lidé“ (Učitel) se ho zeptal: „Co mám dělat?“ Řekl: „Dáš-li na mě, měl by ses s ní rozvést.“ (Učitel) řekl: „Ale její ketuba je enormní“. Odpověděl: „Já ti tu částku půjčím a ty ji dáš ketubu. Učitel se s ženou rozvedl a žák si ji vzal. Když přišel čas na splacení dluhu, a on neměl dost na splacení, žák řekl: „Přiď a odpracuje si svůj dluh v mých službách“. A tak seděli (učeň a ta manželka), jedli a pili, a on (mistr) stál a podával jim pití a slzy padaly z jeho očí do jejich sklenek. A to byl ten moment, kdy byl (B-ží) rozsudek zpečetěn.

V tomto případě je vinou individuální příběh, nikoliv případ rozsáhlého selhání. Je ale vyloučené, že by rabíni ze zkázy Chrámu opravdu vinili tohoto jediného studenta. Tento příběh je třeba chápat jako příklad pokroucených zvyklostí společnosti té doby.

Další návrhy zdůvodnění churbanu přicházely i od pozdějších autorit. Rabín Jisachar Šlomo **Tejchtal** nejprve cituje Maimonidův⁴⁹¹ dopis učencům v Marseilles⁴⁹², ve kterém zdůrazňuje naprosté bláznovství astrologických knih, píše o nich, že nemají žádný obsah, a kdo je studuje, zcela marní čas a nezíská vůbec nic. Nakonec **Maimonides** navrhuje na první pohled poněkud překvapující závěr, totiž zdůvodnění zkázy Chrámu:

Toto je to, co skoncovalo s naším královstvím, zničilo náš *Bejt ha-mikdaš*, prodloužilo náš exil a přivedlo nás až do našich současných nesnází. Naši otcové hřešili a už jich není. Neboť objevili mnoho astrologických knih, řídili se jimi, a sešli ze správné cesty. Představovali si, že tato moudra [astrologické knihy] jsou skvělá a nadmíru prospěšná, a tak nestudovali umění války a dobývání země.

Tuto Maimonidovu myšlenku pak r. Tejchtal rozvádí, když píše⁴⁹³:

⁴⁸⁸ *Tahora a tum'a* – rituální čistota a nečistota.

⁴⁸⁹ Podle traktátu Roš ha-šana (seder Mo'ed) 31a opouštěla *Šechina* Chrám v deseti fázích.

⁴⁹⁰ Talmud bavli, seder Nezikin, masechet Sanhedrin 96b – English Babylonian Talmud in [halakhah.com].

⁴⁹¹ Moše Maimonides - Rambam (Rabenu Moše ben Maimon).

⁴⁹² *Igerot HaRambam*, ed. Isaac Shailat (5748), 480.

⁴⁹³ Em HaBanim Semecha (Érec Jisra'el, vykoupení a jednota). Autorem je maďarský rabín Jisachar Šlomo Teichtal (1885-1945), který aktivně podporoval úsilí k osídlení Érec Jisra'el. Za svého života působil mj. jako rabín v Piešťanech. Zahynul na konci 2. sv. války (v lednu 1945) při vlakovém transportu z Osvětimi do Mauthausenu.

A tak náš učitel, Rambam, viní ze zkázy naší země a našeho Chrámu naše předky, protože ti nestudovali umění války a umění dobývání země. Místo toho plýtvali časem a lpěli na pomíjivostech a zbytečnostech. Ale proč je nevinil ze zanedbávání studia Tóry a z nesprávné služby Hospodinovi? Odpovědi musí být, že to samo o sobě nebylo příčinou dostatečnou. Rambam opakovaně píše, že nesmíme spoléhat výhradně na zázraky. Naopak lidé musí dělat, co je v lidských silách, a teprve potom jim B-h sešle nebeskou pomoc.

Maimonides tak kombinuje dvojí příčinu, která podle něj vedla k churbanu: modloslužbu (zabývání se astrologií) a přirozený následek zanedbání studia sebeobranu.⁴⁹⁴

Neciv⁴⁹⁵ (v úvodu ke knize Berešit ve svém **Ha'amek Davar**⁴⁹⁶) viní ze zkázy bezbřehou "spravedlnost", tj. takové "spravedlivé" jednotlivce, kteří zacházeli s těmi ostatními, kteří podle jejich názoru nesplňovali jejich měřítka, jako s heretiky (*apikurosím*). Toto vlastně byla určitá forma *sin'at chinam* (bezdůvodné nenávisti). A právě neoprávněné pronásledování těch lidí, jako heretiků, vedlo až ke zkáze, protože – jak Neciv vysvětluje – B-h si nepřeje tuto formu nadměrné spravedlnosti, ale správné morální jednání v záležitostech každého dne.⁴⁹⁷ Také **Chofec Chaim** vidí *sin'at chinam* jako počátek churbanu, ale cítí, že to samotné by takovou zkázu nepřivodilo. Pro něj to byl *lašon ha-ra* (zlý jazyk pomluv), který následoval, a který byl nakonec příčinou zkázy.⁴⁹⁸

Při čtení všech těchto argumentů se nabízí otázka, jak rozumět těmto vícečetným a široce pojatým rabínským argumentům. Je zřejmé, že to vše má být výtkou. Lze porozumět, že když určitý prohřešek vedl ke zkáze, pak naopak dodržování odpovídající zásady je "protilekem", který povede k znovuobnovení Chrámu. **Ibn Ezra** (k 3M 19:17) je příkladem tohoto konceptu, když říká, že dodržováním micvy "miluj bližního svého" se vrátíme do Země zaslíbené, protože tato micva je přesným opakem *sin'at chinam*, což je to, co zničilo Chrám. Jak bylo zmíněno *sin'at chinam* nebylo jediným přestupkem, kterého se podle našich moudrých Židé té doby dopouštěli, a tak pro úplné vykoupení je třeba odčinit přestupky všechny. Ale protože právě *sin'at chinam* je tak obecně rozšířeným problémem, proto byl jako příčina zkázy Chrámu nejčastěji citován.⁴⁹⁹

V traktátu **Ta'anit**⁵⁰⁰ (29a) je líčen obraz zkázy Chrámu takto: v okamžiku když už měl být Chrám zničen, shromáždili se skupiny mladých kněží s klíči od Chrámu ve svých rukách a vyšplhali na střechu chrámu. A pak volali „*Ribono šel olam*⁵⁰¹, protože jsem nedostáli cti být věrnými strážci, předáváme tyto klíče zpět do tvého vlastnictví“. Potom klíče vyhodili směrem

⁴⁹⁴ Eim Habanim Semeichah, trans. Moshe Lichtman (Mevatzeret Tzion, 5760), str 272. On-line: <http://www.tsel.org/torah/emhabanim-eng/contents.html>

⁴⁹⁵ R. Naftali Cvi Jehuda Berlin (1816-1893) zvaný Neciv.

⁴⁹⁶ Ha'amek Davar (Hloubka slova – jeho kometáře k Tóře).

⁴⁹⁷ Toto téma opakuje také ve vztahu k 4M 36:34 a 5M 32:5. Viz také jeho responsa Še'elot u-tešuvot Mešiv Davar 1:44.

⁴⁹⁸ Úvod k Chofec Chajim.

⁴⁹⁹ Rabbi Dr.Zivotofsky: What's the truth about the Cause of the Destruction of the Beit Hamikdash? (Jewish Action Magazine, Summer 5764/2004 issue). Available on-line: [http://www.ou.org/jewish-action/06/2013/\(24.6.2013\)](http://www.ou.org/jewish-action/06/2013/(24.6.2013)).

⁵⁰⁰ Talmud bavli, seder Mo'ed, tractate Ta'anit.

⁵⁰¹ Pane světa.

vzhůru k nebi. A objevila se podoba ruky a klíče od nich vzala. Nato se všichni vrhli dolů do ohně. Právě na ně naráží nárek Izajáše “Výnos o Údolí vidění: Co je s tebou, že jsi celé vystoupilo na střechy, město plné hluku, halasu, město rozjařené? Skolení tvoji nebyli skoleni mečem, nezemřeli v boji.“ (Iz 22:1-2).

Aspektem naděje obsaženém v tragických událostech churbanu je tradice⁵⁰², podle které se z churbanu zrodí Mesiáš. Zničení Druhého chrámu je tak nutností pro vybudování Chrámu třetího spojeného s příchodem Mesiáše. V Jeruzalémském Talmudu stojí výrok rabiho Bona, který toto dokládá biblickým textem, ve kterém stojí: „Železem bude vysekáno lesní houští, Libanón padne rukou Vznešeného. I vzejde proutek z pařezu Jišajova a výhonek z jeho kořenů vydá ovoce.“ (Jde o dva verše následující po sobě, totiž Izajáš 10:34 a 11:1). „Libanón“ je zde odkazem na Chrám⁵⁰³, při jehož budování byly použity cedry libanonské⁵⁰⁴ a „proutek z pařezu Jišajova“ je Mesiáš.

Ve výrocích mnoha rabínských autorit lze nalézt i přesvědčení, že zničení Jeruzalémského chrámu i smutek nad jeho ztrátou v sobě ukrývají i zárodek pro budoucí nápravu a spásu. Je tomu tak i ve známém příběhu na první pohled nepatřičného smíchu rabi Akivy (**Makot**⁵⁰⁵ 24b):

Jednou opět vystoupili (raban Gamaliel, r. Eleazar b. Azaria, r. Jehošua a r. Akiva) do Jeruzaléma. Když přicházeli na *Har ha-cofim*, roztrhli [na znamení smutku] své oděvy. Když došli k *har ha-bajit* uviděli, jak se z místa [kde stávala] *Kodeš ha-kadašim*, vynořila liška. Ostatní začali naříkat, ale rabi Akiva se smál.

Řekli mu: „Proč se směješ?“ Řekl jim: „Proč vy pláčete?“ Řekli mu: „Místo, o kterém bylo kdysi řečeno »Přiblíží-li se někdo nepovoláný, zemře«⁵⁰⁶ je nyní brlohem lišek, jak nemáme plakat?“ „A já jsem šťastný z téže příčiny. Neboť je psáno: »I vzal jsem si spolehlivé svědky: kněze Urijáše a Zekarjáše, syna Jeberekjášova.«⁵⁰⁷

A jaké je spojení mezi knězem Urijášem a Zacharjášem? Uriáš žil za časů Prvního chrámu, zatímco Zacharjáš žil v době Chrámu druhého. Ale Písmo svaté spojuje pozdější prorockví Zacharjášovo s tím dřívějším Urajášovým. Ve starším prorockví Urijášově je psáno⁵⁰⁸: »Proto bude Sijón kvůli vám zorán jako pole ...« V Hospodinově jménu prorokoval také muž Urijáš, syn Šemajášův z Kirjat-jearímu. Prorokoval proti tomuto městu a proti této zemi stejnými slovy jako Jeremjáš. V Zacharjášovi⁵⁰⁹ stojí: »Toto praví Hospodin zástupů: Opět budou sedat na náměstích Jeruzaléma starci a stařeny, každý s holí v ruce pro vysoké stáří. «

A dokud by se nenaplnilo Uriášovo prorockví, pochyboval bych o naplnění Zacharjášova. Ale nyní když se Uriášovo prorockví naplnilo, je zcela jisté, že se do písmene naplní i prorockví Zacharjášovo.

Řekli mu: „Akivo, tys nás utěšil! Akivo, tys nás utěšil!“

⁵⁰² Talmud jerušalmi, B^erachot 2:4. Tématem se zabývá také Maharal ve své práci *Necach Jisra'el*.

⁵⁰³ Bežnějším výkladem je pojetí libanonských cedrů jako symbolu lidské pýchy.

⁵⁰⁴ Viz 1Krá 5. a 6. kapitola.

⁵⁰⁵ Talmud bavli, seder N^ezikin, tractate Makot.

⁵⁰⁶ 4M 1:51.

⁵⁰⁷ Iz 8:2.

⁵⁰⁸ „Proto bude Sijón kvůli vám zorán jako pole, z Jeruzaléma budou sutiny, z hory Hospodinova domu návrší zarostlá křovím.“ (Micheáš 3:12). „Toto praví Hospodin zástupů: Sijón bude zorán jako pole, z Jeruzaléma budou sutiny, z hory Hospodinova domu návrší zarostlá křovím.“ (Jr 26 :18)

⁵⁰⁹ Zch 8:4.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Prameny:

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona : (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 11. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2005c1985, 1007283 s. ISBN 80-858-1037-9. (V textu práce označováno jako ČEP).

Biblia Hebraica Stuttgartensia. Cooperantibus H. P. Ryger et J. Ziegler ed. K. Elliger et W. Rudolph. 5. ed. emendata, verbesserte Aufl., Studienausg. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997. ISBN 34-380-5222-9. (V textu práce označováno jako BHS).

FLAVIUS, Josephus. *Válka židovská I a II.* 2. vyd. Překlad Jaroslav Havelka, Jaroslav Šonka. Praha: Svoboda, 1990 a 1992, 311 a 268 s. Antická knihovna. ISBN 80-205-0118-5 a 80-205-0210-6.

Mikraot Gedolot. The Commentators' Bible. Šemot / Exodus. Ed. Michael Carasik. The JPS. Philadelphia. 1st Edition. 2005. ISBN 0-8276-0812-8.

Tanach. The Stone Edition. The Artscroll Series. Mesora Publication Ltd. 3rd.Edition. New York. 2013. ISBN 978-0-89906-269-3.

Další použitá literatura:

EISEMANN, Moshe. *Yechezkel. The Book of Ezekiel.* A new translation with a commentary anthologized from talmudic, midrashic and rabbinic sources. New York: Artscroll/Mesorah Publications, 2009, 3rd Edition. 763 pages. ISBN 0-89906-069-2.

Tishah b'Av: [Tish'ah be-Av] : texts, readings, and insights : a presentation based on Talmudic and traditional sources. Compiled by FEUER, Avrohom Chaim and FINKELMAN, Shimon. Rev. and expanded ed. Brooklyn, N.Y.: Mesorah Publications, 2002, 238 p. ISBN 08-990-6610-0.

Kleinman Edition Midrash Rabbah: The Five Megillos - Eichah. The Midrash: Midrash Rabbah with an Annotated, Interpretive Elucidation and Additional Insights. New York. Artscroll/Mesorah Publications, 2011. 760 stran. ISBN 1-4226-1287-2

Knihy tajemství a moudrosti. II. Mimobiblické židovské spisy: Pseudoepigrafy. Uspořádal ThDr. Zdeněk Soušek. Praha. Vyšehrad. 1998. ISBN 80-7021-244-6.

ROSENBERG, A. *The Five Megilloth: a new English translation.* New York: Judaica Press, 1992, 2 v. Bible. 400 pages. ISBN 1-880582-02-3.

SCHERMAN, Nosson Rabbi, ZLOTOWITZ, Meir Rabbi. *Megillas Eichah: A new trans. with a commentary anthologized from Talmudic, Midrashic and rabbinic sources.* 2nd ed., rev. and corr. Brooklyn: Mesorah, 1989. ISBN 08-990-6005-6.

SCHERMAN, Nosson Rabbi. *[Nevi'im rishonim: 'im perush Rashi, Radaq, Metsudat David u-Metsudat Tsiyon. Mlachim a-b] = The Early Prophets with a commentary anthologized from the rabbinic writings.* I-II Kings. 1st ed. Brooklyn, N.Y.: Mesorah Publication, 2006. ISBN 13: 978-1-4226-0071-9.

Slovníky a encyklopedie:

NEWMAN, Ja'akov, SIVAN Gavri'el. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Vyd. 1. Překlad Markéta Zbavitelová, Dušan Zbavitel. Praha: Sefer, 1992, 285 s. Judaika, sv. 1. ISBN 80-900-8953-4.

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník s hesly podle Bible kralické z roku 1613*. Kalich 1935, 1956 a 1992. On-line verze: http://lide.cb.cz/pavel.mosner/bib_slovník_novotny.htm

PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha: Kalich, 2006. 188 stran. ISBN 80-7017-029-8.

WEINGREEN, Jacob. *Učebnice biblické hebrejštiny*. 1. čes. vyd. Překlad z angličtiny J. Hermach a M. Mikulicová. Praha: Karolinum, 1997, 357 s. ISBN 80-718-4345-8.

Elektronické zdroje:

<http://www.aishdas.org/ta/5772/terumah.pdf>

Classic Online Soncino English Babylonian Talmud at Halakhach.com

Chronology of the Hebrew Bible. On-line: <http://mordochai.tripod.com/bibchron.pdf>

Jewish Encyclopedia. The unedited full-text of the 1906 Jewish Encyclopedia, 2002 – 2011. The website contains the complete contents of the 12-volume Jewish Encyclopedia, which was originally published between 1901-1906. <http://www.jewishencyclopedia.com/>

Jewish Virtual Library. Produced by AICE (American-Israeli Cooperative Enterprise). 2012. <http://www.jewishvirtuallibrary.org>

My Jewish Learning. The transdenominational website of Jewish information and education. Launched in 2003. <http://www.myjewishlearning.com/>

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník s hesly podle Bible kralické z roku 1613*. Kalich 1935, 1956 a 1992. On-line verze: http://lide.cb.cz/pavel.mosner/bib_slovník_novotny.htm

Online source for Talmud Daf Yomi in Tzuras HaDaf. <http://www.e-daf.com/index.asp>

On-line: <http://sobotniskola.casd.cz/>

SEZNAM PŘÍLOH

Samostatné

1. Přehled událostí spojených s historií Hospodinova příbytku (v textech Tanachu)
2. Babylonský královský diář BM 21946
3. Druhá královská 25. kapitola (text)
4. Jeremjáš 52. kapitola (text)
5. Žalm 74 (text)
6. Pláč 2. kapitola (text)
7. Slovník hebrejsko-český

Další přílohy (vložené v textu)

Tabulka č. 1: Desatero přikázání ve Druhé Mojžíšově (20. kapitola) – kap. 1.3

Tabulka č. 2: Rozložení výskytu vybraných klíčových slov – kap. 1.4.1

Tabulka č. 3: Komparace struktury textu stvoření světa s textem stavby příbytku – kap. 2.2

Tabulka č. 4: Komparace textu stvoření světa a zahrady Eden s texty o stavbě příbytku – kap. 2.2

Tabulka č. 5: Schematické srovnání stavby příbytku – plán versus realizace – kap. 2.2

Tabulka č. 6: Přehled vládnutí judských králů v rozděleném království – kap. 2.3.1

Tabulka č. 7: Tři skupiny kardinálních prohřešků – kap. 3

PŘÍLOHY

Summary in English

The thesis „The Jerusalem Temple and its Destruction (The Treatment of the Subject in the Tanakh)“ deals with the events that led to the destruction of the Jerusalem Temple. It is the analysis aimed to map causes of the destruction of the First Temple in the biblical texts of the Tanakh. The paper follows the creation and formation of the G-d's people in the selected texts of the Tanakh. It shows many repeated warnings against breaking of the Law (The Torah), the Law accepted by the people of Israel at the Sinai. These warnings come from the G-d through prophets. There is a forgiveness coming from the G-d the Merciful and there are punishments coming from the Adonai the Righteous. The attempts to return to the G-d (tšuva) and to process the religious reforms are replaced by apostasy, forgetting or rejecting of the Law, the maintenance of idolatry.

The destruction of the Solomon Temple came as the punishment from the G-d. According to the rabbinical tradition there were three basic sins marked as the gravest ones: idolatry (in many different forms), bloodshed and forbidden sexual behaviour. Those were announced to be punished by expulsion from the land. Additionally there was the heavy neglect of the social and ethical laws. All of those were primary aspects to the survival of the community and the nation. All those are repeatedly stated (and criticised by both prophets and the G-d himself) in the text. People as individuals had means to clean themselves and return to the G-d. But when all those sins and transgressions were too many and often and when they became „usual“ there comes the divine judgement and justice – the G-d is destructing his own House (which he has already abandoned much earlier) and is sending his people out from the Promised Land to the exile and diaspora.